

Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi

Sociology of Education and Culture Research Reports

Nr 13

”...det är utbildningen som gjort att vi
kommit någonstans”

Studier av tre elitgymnasier med
internationalisering på programmet

Ingrid Heyman

En rapport från projektet

”Den svenska gymnasieskolan i det nya Europa.

Transnationella inslag i utbildningsinstitutionernas fält
och elevernas levnadsbanor”, finansierat av Skolverket.

Lärarhögskolan i Stockholm
Institutionen för pedagogik
Juli 1997

Redaktör: Donald Broady
Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi
Postadress Lärarhögskolan, Institutionen för pedagogik
Box 34103, S-100 26 Stockholm
Telefon vx 08-737 55 00, int. +46 8 737 55 00
Telefax 08-737 56 10, int. +46 8 737 56 10
URL <http://www.lhs.se/~broady/sec/>

Ingrid Heyman

”...det är utbildningen som gjort att vi kommit någonstans”. Studier av tre elitgymnasier
med internationalisering på programmet
Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, nr 13
ISSN 1103-1115

Distr. HLS Förlag, Box 34103, 100 26 Stockholm

© Ingrid Heyman och Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, 1997

Innehåll

Förord	5
Inledning och ansats	7
Metodologiska överväganden.....	8
 Del 1 – Svensk gymnasieskola i Europa.....	15
Den svenska gymnasieskolan	15
Transnationalisering i gymnasieskolan.....	19
Datorisering i gymnasieskolan	24
Individualisering, planering, disciplinering i gymnasieskolan	25
Det nya Europa	29
 Del 2 – Tre elitgymnasier med internationalisering på programmet	33
Viktor Rydbergs gymnasium.....	34
Historia, inriktning och organisation	34
Rekrytering av lärare och elever.....	37
Skolans profil – de tre i:na: IT-satsning, internationella projekt, individualisering	39
Kungsholmens gymnasium, samhälls- och naturvetenskapliga program på engelska	44
Historia, inriktning och organisation	44
Rekrytering av lärare och elever.....	46
Frans Schartaus gymnasium	50
Historia, inriktning och organisation	50
Skolans profilering; undervisning på annat språk än svenska, elevutbyte, Europamodulen	51
Rekrytering av lärare och elever.....	55
Några familjers utbildningsstrategier	58
Metodologiska kommentarer	65
 Del 3 – Utbildningsstrategier i tiden	69
Skolornas profilering har effekter på rekryteringen	69
Datorn som redskap eller?	71
Tolkning av "det internationella" samt relationen mellan det nationella och det transnationella	73
Det nationella – det internationella.....	75
En- eller tvåspråkighet??	77
 Referenser	81

Förord

I denna rapport redovisas ett års studier inom ramen för projektet "Den svenska gymnasieskolan i det nya Europa. Transnationella inslag i utbildningsinstitutionernas fält och elevers levnadsbanor" som finansieras av Skolverkets forskningsprogram. Med ordet "transnationell" avses sådana förhållanden som på skilda sätt överskrider gränser mellan länder.

Följande tre frågor är centrala för projektet.

- beträffande gymnasieeleverna: vilken roll fyller transnationella investeringar (förtrogenhet med främmande språk och kulturer, förmåga att verka utanför Sveriges gränser) i deras utbildningsstrategier; vilken är effekten för deras framtida banor?
- beträffande eliterna: på vad sätt fungerar dylika transnationella investeringar som insatser i striderna mellan olika svenska elitgrupper?
- beträffande skolväsendet: hur påverkas konkurrensen mellan gymnasieskolor och utbildningsinriktningar (program, linjer, grenar, profileringar av olika slag) av att utbildnings- och arbetsmarknaderna alltmer överskrider nationsgränserna?

Inom projektet kombineras olika slag av forskningstekniker. I föreliggande rapport redovisar Ingrid Heyman närgångna kvalitativa studier i några skolor i Stockholmstrakten. Andra rapporter och artiklar presenterar kvantitativa studier som ger en bild av dels den sociala rekryteringen till den svenska gymnasieskolan, dels hierarkier och polariteter mellan olika skolor och studieinriktningar.

Stockholm i juli 1997

Donald Broady

Inledning och ansats

De sista åren har de enskilda har fått större frihet att välja studieväg och har också möjlighet att förlägga delar av sina studier utomlands. När kommuner och skolenheter har större frihet att utforma och profilera sin utbildning får det konsekvenser såväl för de inblandade som för andra, t.ex. för presumtiva elever som ser till det symboliska värde utbildningen vid en bestämd skola kan ge. Allt sådant har vi funnit intressant att ta del av. Vilka elever som väljer vad av det utbud som finns, hur skolornas profilering tar sig ut, är frågor som varit styrande i det empiriska arbetet som redovisas i denna rapport.

Den nya gymnasieskolan med en större valfrihet – i varje fall för vissa elever – att välja skola, kurser, inriktning etc. ger ytterligare chanser för elitens elever att förmera sitt kapital. Temat *Europa i skolan* har använts som idéprogram och pedagogisk profil för flera skolor, vilka lägger särskild tonvikt vid språk, internationella frågor, samhälls- och näringsliv i olika länder liksom även kultur och politik.¹ Syftet med denna rapport är att via information från skolledning, lärare med flera ge beskrivningar av några sådana specifika skolors inriktningar samt ge röst åt några av de elever som valt att genomgå sin gymnasieutbildning vid sådana skolor. Även föräldrar kommer till tals.

På grund av det begränsade utrymmet har krafterna koncentrerats till elevers och föräldrars syn på och bruk av de möjligheter som finns av transnationellt slag.² Ett fåtal gymnasieskolor med alldeles särskild inriktning mot internationella kontakter och språkfördjupning har vi studerat och kommer att rapportera ifrån.

Denna rapport kan ses inlemmad i en tradition av dels teoretiskt art, dels av studier av svensk gymnasieskola inom Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi. Sedan 1985 har studier rörande svensk gymnasieskola bedrivits av forskare inom gruppen. Det första uppdraget gällde det försöks- och utvecklingsarbete som, under benämningen FS-verksamheten³, pågick under fyra år. Arbetet var koncentrerat till tre gymnasieskolor i Stockholms kommun samt hela Gotlands kommun och avrapporterades 1989.⁴ Utvärdering av försöksverksamheten med treårig

¹ *Europaskolan* 1995 s. 15.

² Först i slutet av år 1996 fick projektledningen besked om att projektet kan fortgå ytterligare två år. Denna rapport får då betraktas som en inledning för kommande studier.

³ FS står för Frivilliga Skolväsendet. Försöksverksamheten omfattade fyra huvudområden: den yttre organisationen, det inre arbetet, praktikförsök och samarbete gymnasieskola – kommunal vuxenutbildning.

⁴ Heyman, Mattsson & Pettersson 1989.

yrkesinriktad utbildning i gymnasiskolan påbörjades den 1 januari 1989 och pågick i tre år. Slutrapporten fick formen av en SOU.⁵

Projektet *Gymnasieskolan och det kulturella kapitalet* genomfördes under tiden 1992 till 1995. Den lades upp som en jämförande utbildningssociologisk studie av elevernas kulturella bagage, studiekulturer och framtidsorientering och anslöt teoretiskt till den kultur- och utbildningssociologiska forskning som Pierre Bourdieu och medarbetare etablerat under mångårig och expansiv forskningsverksamhet. Tonvikt kom att läggas på indikatorer på sociala och kulturella egenskaper snarare än på elevernas psykiska utrustning – något som traditionella longitudinella elevstudier tidigare oftast fokuserat. Strukturella analyser med hjälp av korrespondensanalys har resulterat i en kartläggning av gymnasieskolan inom Stockholms län, där skolor och utbildningslinjer erhåller sina karaktäristiska drag på grund av sin placering i relation till alla andra skolor och utbildningslinjer.⁶ Dessa makrobeskrivningar har kombinerats med mikrostudier, dvs. i vårt fall med etnografiska studier vid sådana skolenheter eller specialinriktningar som intog sociologiskt intressanta positioner på de kartor som korrespondensanalysen upprättade.

Metodologiska överväganden

Metodologiskt finns flera vägar att välja bland när mötet mellan individ och utbildningssituation skall studeras. Ett sätt är att utgå från företrädare för olika sociala fält i samhället och undersöka vilka typer av utbildningar de har skaffat sig. Ett annat sätt är att studera vad som karaktäriserar en viss utbildning, dvs. utbildningens profil och undersöka eventuella särdrag hos de studenter som rekryteras liksom även särdrag i lärarkårens rekrytering och sammansättning. Ytterligare ett annat sätt är att undersöka hur olika sociala grupper sprider sig bland olika utbildningslinjer – det är känt att sociala grupper med olika slag av kulturella och ekonomiska tillgångar tenderar att söka sig till skilda utbildningar. Detta har bland annat visats i en studie om Högskolefältet i Sverige⁷. I den tog analyserna utgångspunkt i de enskilda utbildningarna och deras relationer till varandra.

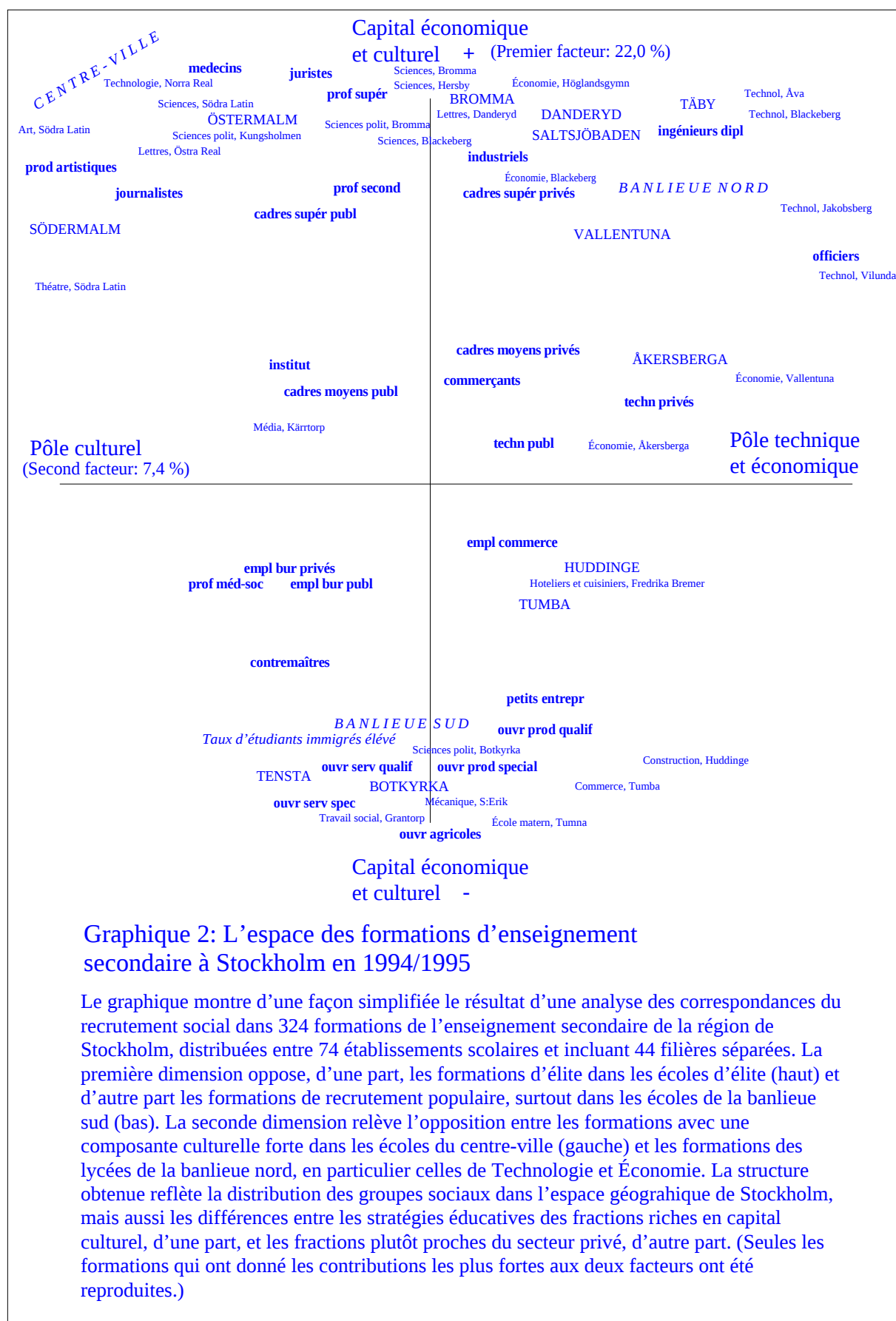
En likartad korrespondensanalys över rekryteringen till gymnasieutbildningarna i Stockholms län läsåret 1994/95 ger en bild över de skilda utbildningarnas relationer till varandra⁸, se grafen på nästa sida.

⁵ SOU 1992:25 *Utvärdering av försöksverksamheten med 3-årig yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan*. Utb. dep.

⁶ Palme 1994.

⁷ Palme 1989. De tre olika perspektiven i studier av mötet mellan individ och utbildningsinstitution återfinns i rapporten s. 3–5.

⁸ Berg, Broady och Palme 1995 s. 148–163.

Graphique 2: L'espace des formations d'enseignement secondaire à Stockholm en 1994/1995

Le graphique montre d'une façon simplifiée le résultat d'une analyse des correspondances du recrutement social dans 324 formations de l'enseignement secondaire de la région de Stockholm, distribuées entre 74 établissements scolaires et incluant 44 filières séparées. La première dimension oppose, d'une part, les formations d'élite dans les écoles d'élite (haut) et d'autre part les formations de recrutement populaire, surtout dans les écoles de la banlieue sud (bas). La seconde dimension relève l'opposition entre les formations avec une composante culturelle forte dans les écoles du centre-ville (gauche) et les formations des lycées de la banlieue nord, en particulier celles de Technologie et Économie. La structure obtenue reflète la distribution des groupes sociaux dans l'espace géographique de Stockholm, mais aussi les différences entre les stratégies éducatives des fractions riches en capital culturel, d'une part, et les fractions plutôt proches du secteur privé, d'autre part. (Seules les formations qui ont donné les contributions les plus fortes aux deux facteurs ont été reproduites.)

I vidstående graf har utgångspunkt tagits i fädernas yrken. Den första faktorn eller dimensionen i analysen visar motsättningen mellan de som rekryteras till elitskolor – framför allt belägna i Norrort och på Östermalm – och den folkliga rekryteringen till skolor i framför allt söderförort. Den andra dimensionen avslöjar motsättningen mellan grupper med ett starkt kulturellt kapital som väljer skolor i innerstaden – till vänster i grafen – och de som befolkar gymnasier i norrort, framför allt inom ekonomi och teknologi. Den funna strukturen reflekterar fördelningen av sociala grupper i det geografiska rum som Storstockholm utgör men också skillnaderna mellan utbildningsstrategier hos grupper med, å ena sidan, ett högt kulturellt kapital och, å andra sidan, de grupper som står närmare den privata sektorn.

Skolornas positioner i det fält som konstruerats har givit uppslag till vilka skolor vi ansåg lämpliga att välja för närmare studium. De tre av oss valda gymnasierna ligger i den övre halvan av grafen, dvs. inom det rum där föräldrar med såväl högt kulturellt och ekonomiskt kapital inryms. Vi har valt en utbildning med särskild inriktning mot Europeiska unionen inom Frans Schartaus gymnasium. Detta gymnasium återfinns i grafen i närheten av den ekonomiska och tekniska polen. Att vi inte valde Vallentuna eller Åkersberga gymnasium, som ligger närmare ytterpunkten, beror på den särskilda inriktningen mot Europa vid Frans Schartaus gymnasium. Att valet av skola i den övre vänstra halvan av grafen föll på Kungsholmens gymnasium har att göra med två saker. För det första har Södra Latins gymnasium, som har en mer utpräglad placering, under de tre åren 1992 till 1995 varit föremål för etnografiska studier. För det andra har Kungsholmens gymnasium i viss mån studerats tidigare av oss men inte särskilt grundligt. Kungsholmen har därtill en egen sektion för internationell utbildning, vilken vi såg som intressant att närmare stifta bekantskap med beroende på det transnationella perspektiv som vi anlade. Den tredje skolan, Viktor Rydbergs gymnasium, valde vi helt enkelt för att den är yngst av alla skolor i Storstockholm och för att den har en utpräglad profil mot kommunikation med betoning på främmande språk, internationalisering och IT-användning.

Så gott som alla gymnasieskolor bedriver projekt av transnationell karaktär – elev- och lärarutbyten med skolor i andra länder, gemensamma bearbetningar av kunskapsområden med kolleger och elever i andra länder, praktik vid utländska företag inom eller utom landet eller vid svenska företag utomlands etc. Det transnationella har verkligen fått genomslag i den svenska gymnasieskolan av i dag. Vi ville välja skolor, eller snarare delar av skolor, som var än mer utpräglade i sin transnationella framtoning – somliga benämner dem ”spetsutbildningar”.⁹

De tre gymnasieskolorna har vi alltså valt därför att de har olika, men klart uttalade, mål att förbereda eleverna för vidare studier i Sverige eller utomlands samt förbereda för ett arbetsliv,

⁹ Se t.ex. Skolverkets rapport nr 89 1995 s. 40.

någonstans i världen, som sträcker sig långt in på nästa århundrade. Språkundervisningen, framför allt i engelska, men på en skola även i tyska och franska, är framträdande. I stor utsträckning sker undervisningen på annat språk än svenska. Dessa skolor har gjort stora ansträngningar att internationalisera undervisningen och utbildningen. Mer precisa uppgifter kommer att ges vid presentationen av de tre skolorna nedan.

Arbetsgången under året har varit att fortlöpande samtala med elever och föräldrar; det första samtalet med en elev gjordes den 8 januari och det sista med en förälder den 2 december. Såväl föräldrasamtalen som samtalen med eleverna har spelats in på band. De har inte skrivits ut *verbatim*, utan sammanfattats. När vi belyser ett resonemang med citat har vi återvänt till ljudbanden och skrivit ut citaten ordagrant.

Intervjuarens och de intervjuades sociala ursprung och erfarenheter i övrigt har stor betydelse vid samtal. De båda kontrahenternas kulturella bagage avgör hur mötet dem emellan avlöper och vilken information intervjuaren kommer att få tillgång till, dvs. vilken kunskap som möjligen kan konstrueras vid samtal med kvalitativa aspekter.¹⁰ Endast en mor bad att få se utskriften från intervjun med henne, vilket vi givetvis tillmötesgick. Övriga informanter har inte fått tillfälle att läsa sammanfattningar av intervjuer eller fältanteckningarna från skolbesöken. Däremot har tre mödrar som ville ta del av rapporten givits tillfälle att läsa manus och ge synpunkter på detta. En har därtill deltagit i ett seminarium där manus presenterades.

Skolbesök har gjorts vid de tre skolorna. Vilka vi talat med vid våra besök har varierat: rektor, bitr. rektor, studie- och yrkesvägledare, bibliotekarie, lokalvårdspersonal, administrativ personal, olika slag av lärare och naturligtvis elever. Dessutom har vi pratat med andra som tillfälligt vistats på skolan vid våra besök: gästlärare, gästelever, praktikant hos studie- och yrkesvägledare etc. De personer som vi talat med vid skolbesöken har vi inte spelat in på band – några försök att göra detta visade att det blev dålig kvalitet på upptagningarna på grund av ovidkommande ljud och flera personer som pratar samtidigt. Dessutom har mycket information givits under rundvandringar i skolan, i biblioteket, uppehållsrum etc. där det skulle ställt sig svårt att hantera en bandspelare. I stället har vi fört fältanteckningar, vilka skrivits ut samma dag som besöken gjordes, för att få med så mycket relevant information som möjligt.

Vårt ämne är konkret och vardagsnära i sitt intresse för vad människor säger att de uppfattar om sin verklighet och hur de tolkar eget och andras beteenden. Kanske beroende på just detta – vårt intresse för människors vardagsliv – har vi upplevt ett stort tillmötesgående från alla vi har talat med. Skolledningar har visat en stor vilja att svara på alla våra frågor, givit oss gott om tid, delgivit oss vunnna erfarenheter, idéer som kanske skall provas eller som har misslyckats. Vi har

¹⁰ Ehn & Klein 1993.

snarast uppfattat en glädje och entusiasm över att få berätta för någon intresserad att den egna skolan ligger i frontlinjen i en eller annan aspekt. Inte i något fall har vi uppfattat att våra besök skulle verkat störande i arbetet eller att vi skulle varit i vägen.

Ett likartat bemötande har vi fått vid samtal med elever och föräldrar. Eleverna har vi talat med antingen på deras respektive skolor eller på institutionen för pedagogik vid Lärarhögskolan i Stockholm. De har svarat öppenhjärtigt på våra frågor och flera av dem sade uttryckligen att de tyckte det var roligt att bli intervjuade. Med föräldrar har vi talat på deras arbetsplatser, där de "satt rött på dörren" och kopplat om telefoner för att kunna tala ostört med oss.

Rapporten, som kommer att behandla dessa tre gymnasier såväl från skolföreträdarnas perspektiv som från elevers och föräldrars perspektiv, ansluter teoretiskt till de ovan nämnda projekten. Fokus har lagts vid elitgruppers strategier och symboliska tillgångar. Begrepp som kapital, habitus och strategier är centrala i denna studie. Rent praktiskt har arbetet fått kontinuitet genom att två av de skolenheter som var föremål för studium i det tidigare projektet även ägnas intresse i denna studie – Kungsholmens gymnasium och Frans Schartaus gymnasium. Det tar alltid tid och kraft att få tillgång till skolorna, att nå personer att intervjua och att etablera någon form av förtroende för oss som kommer utifrån.

Det finns gott om rapporter att läsa som rör gymnasieskolan. En av Skolverkets rapporter från 1995, nr 89, ger en bred översikt över 30 gymnasieskolor, där en av våra fallstudieskolor ingår, nämligen Frans Schartaus gymnasium. Rapporttexten är allmän och så generellt hållen att det inte går att göra några som helst jämförelser mellan denna och Skolverkets rapport angående skolan. Den föreliggande rapporten kan snarast ses som ett komplement till sådana övergripande utvärderingar genom att den ger ett större djup i beskrivningarna på ett fåtal skolor i vissa bestämda aspekter. Vi har strävat efter "tjocka beskrivningar" som kan levandegöra ett skeende.¹¹ Dess smala fokus kompenseras således av ett större djup.

Rapporten består av tre delar. I den första problematiseras uttrycket *den svenska gymnasieskolan* och *det nya Europa*. Ett urval av utbildningsdokument och andra texter som tydliggör gymnasieskolans historia presenteras och diskuteras varpå följer ett resonemang om det nya Europa, som kan förstås på en rad olika sätt. I rapportens del 2 presenteras våra tre fallstudieskolor med sina särdrag, profileringar och övriga ansträngningar i transnationell riktning. Elever som får sin utbildning vid dessa skolor kommer till tals liksom föräldrar som har sina barn där. I ett avslutande avsnitt ger vi exempel på några familjers utbildningsstrategier för att öka sitt transnationella kapital. Dessa familjer har ingen anknytning till de tre skolorna

¹¹ Uttrycket "tjocka beskrivningar" – *thick descriptions* – brukar tillskrivas Clifford Geertz 1973 efter påverkan av Gilbert Ryle 1949.

men kan ge en vidare förståelse för fenomenet transnationalisering. I den tredje delen slutligen knyts de två tidigare delarna samman och diskuteras.

Del 1 – Svensk gymnasieskola i Europa

Den svenska gymnasieskolan

Projektets titel *Den svenska gymnasieskolan i det nya Europa* föranleder en specificering av båda leden för att bli förståelig i detta sammanhang. Det är blott en ytterst begränsad del av den svenska gymnasieskolan som vi har undersökt, nämligen några skolors speciella inriktning av några av de studieförberedande programmen. De tre skolorna har medvetet förstärkt sitt språkprogram fast på skilda sätt och med olika motiv. Av praktiska skäl har vi valt skolor i Stockholmstrakten. Men för att få en bättre förståelse för just dessa skolor, inleder vi med en kort översikt över gymnasieskolan och dess tillkomst. Därefter diskuteras det som i skolsammanhang kallats *internationalisering* samt ett avsnitt om *datorisering* i gymnasieskolan då dessa fenomen har betydelse för de beskrivningar vi avser att göra.

Rapporttitelns andra led – *det nya Europa* – är något mer invecklat att precisera. I nästkommande avsnitt tar vi upp några aspekter av betydelse för hur vi har förstått de tre skolornas uppfattningar av och inriktning på omvärlden.

Den svenska gymnasieskolan har alltsedan sin tillkomst 1970/71 haft bestämda inbördes relationer linjer, varianter och program emellan. I den sammanslagna gymnasieskolan intog givetvis det forna gymnasiet en tätposition framför fackskolan och yrkesskolan. Det är inte fel att påstå att de tre skolformerna endast på papperet var integrerade i en sammanhållen gymnasieskola. Idén med att samla de tre skolformerna under ett tak var dels lokalmässig integration med bland annat ekonomisk vinning som mål, dels social och pedagogisk integration. De allmänna ämnena som infördes vid de yrkesinriktade linjerna 1970, såsom svenska och engelska, krävde dock en samverkan mellan yrkeslärare och det tidigare gymnasiets lärare. Efter några år etablerades på många håll lämpliga och användbara samarbetsformer för att klara av undervisningen. Integrationstanken visade sig svår att realisera varför en ny utredning tillsattes 1976. Betänkandet publicerades 1981.¹² Efter propositionen 1983/84:116, *Gymnasieskola i utveckling*, vidtog en omfattande försöksverksamhet, som redan berörts i inledningsavsnittet.

¹² SOU 1981:96 *En reformerad gymnasieskola*

En proposition, *Växa med kunskaper*¹³ antogs 1991, efter en rad beslut om decentraliserat styrsystem, ökat lokalt ansvar, kommunalisering av lärar- och skolledartjänster, omstrukturering av skoladministrationen, nya former för statsbidrag etc. Gymnasiereformen som påbörjades läsåret 1992/93 är fullt genomförd läsåret 1995/96, omfattar 16 nationella program varav två studieförberedande, det naturvetenskapliga (NP) och det samhällsvetenskapliga (SP) programmen.¹⁴ Programmen skall vara kursutformade, språkundervisningen har förstärkts bland annat genom att alla programmen har obligatorisk engelska. Miljöfrågor, internationalisering och kulturarv skall ha stor betydelse i undervisningen. Elevernas ställning stärktes genom deras ökade valfrihet att välja skola, grenar och kurser. Ett nytt betygssystem trädde i kraft 1994.

Det visade sig även vid denna reform att olikheterna programmen emellan kvarstod och att lärarsamarbetet på sina håll fortfarande innebar problem. Nu var nya ämnen införda vid de yrkesförberedande programmen – matematik och religion för att nämna några – vars lärare inte hade någon tidigare erfarenhet av undervisning av yrkeselever. Pirinen m. fl., som granskat sex gymnasieskolor i Stockholm åren 1992/93–1994/95, har grundligt diskuterat denna fråga.¹⁵

Den gamla motsättningen mellan yrkesförberedelse och studieförberedelse kvarstod – och kvarstår – i olika former. ”Skiljelinjen går mellan tidigare ’akademiska/teoretiska’ ämnen respektive yrkesämnen”, skriver Skolverket i en rapport från 1995.¹⁶ Och vidare i samma rapport står att läsa: ”Däremot är utbytet mellan elever från de båda ’kulturerna’ marginellt. Elever från studieförberedande program och elever från yrkesförberedande program möts i princip bara då de väljer kurser med aktiverande innehåll”.¹⁷ Författarna summerar sina resultat genom att framhålla de stora svårigheter som finns när det gäller att överbrygga klyftan mellan yrkes- och studieförberedande program. De betonar vikten av att den gamla tudelningen som visar sig i skolans organisation måste ändras, annars riskerar den nya gymnasiereformen att inte förverkligas.¹⁸

Det finns inte enbart skolhistoriska förklaringar till skillnaderna. Olika yrken värderas olika och den status som tillmäts dem skiljer sig i samhället. Undervisning för att träna elevers vetenskapligt kritiska attityd – något som i större utsträckning förekommer inom de studieförberedande programmen – eller för att nå hantverksskicklighet – vanligare inom de yrkesinriktade programmen – måste utformas olika. ”Det vi lär går djupt, det präglar språket, men också attityder, värderingar, kanske också kroppshållning, val av kläder, umgänge, smak”

¹³ Prop. 1990/91:85.

¹⁴ Utbildningsdepartementet 1994. *Läroplaner för det obligatoriska skolväsendet och de frivilliga skolformerna*. Lpo 94 & Lpf 94

¹⁵ Pirinen, Lundman & Gustafsson 1995. Även denna forskargrupp har sin hemmahörighet vid Lärarhögskolan i Stockholm.

¹⁶ Skolverket 1995 s. 43.

¹⁷ A.a. s. 53

skriver Sverker Sörlin apropå människors olika sätt att uttrycka sig.¹⁹ Detta uttalande gäller även lärare som genom sina handlingsdispositioner bidrar till att traditionerna fortlever.

Bourdieu har påvisat att människors dispositioner ofta förändras långsammare än de sociala betingelser som givit upphov till dem. Mycket kända är hans undersökningar av kabylska bönder som exempelvis hade en helt annan tidsuppfattning än den rådande i det kapitalistiska samhället.²⁰ Varje enskild persons habitus har formats av de historiska och sociala förhållanden som varit för handen; detta betyder att våra egna historiska erfarenheter lika väl som våra föregångares, finns med i nuet.

”[...] hos var och en av oss, i skiftande proportioner, finns en del av gårdagens människa; det är gårdagens människa som oundvikligt råder över oss, eftersom det närvarande innebär så lite jämfört med det långa loppet i det förgångna, där vi formades och vars resultat vi är. Vi märker inte människan ur det förgångna, därför att den är ingrodd i oss; han utgör den omedvetna delen av oss.”²¹

Konsekvenserna av detta till synes deterministiska sätt att se på utveckling är dessbättre möjligt att påverka. Vår habitus kan påverkas av de nya situationer vi träder in i och hela livet sker en reorganisering av kunskaper, så att en mer relevant kompetens utvecklas i enlighet med de nya uppgifter individen ställs inför.²² Bourdieu kallar emellanåt denna fördröjning av anpassning av habitus för ”don Quijote-effekten” eller ”hysteresis-effekten” och den kan förklara varför sociala förändringar inte kommer till stånd som planerat. I detta sammanhang kan vi få hjälp att förstå att alla förändringar i skolan inte sker i den takt som beslutsfattare önskar.

Fortfarande efter den senaste gymnasiereformen, fullt genomförd lå 1995/96, är de studieförberedande programmen ledande och det gäller alldeles särskilt det naturvetenskapliga programmet (NP). Det krävs högst betyg från grundskolan för att komma in på naturvetenskapliga programmet. Barn till universitetslärare, läkare, civilingenjörer och ämneslärare söker och kommer in i högre utsträckning än barn till företagsledare och tjänstemän i privat sektor som i större utsträckning söker ekonomisk utbildning. En studie som beräknat hur elever med olika socialt ursprung fördelar sig på gymnasiets olika program, visar att nästan varannan pojke från socialgrupp 1 och en flicka av fyra, men blott cirka 10 procent från socialgrupp 3 bland pojkar och en av 20 bland flickorna, har valt NP i första hand.²³

¹⁸ A.a. s. 69.

¹⁹ Sörlin 1996 s. 123.

²⁰ Se vidare Broady 1990 s. 240–241. Se även Heyman 1995 s. 27–28.

²¹ Bourdieu 1989 s. 79, min översättning. Se även Bourdieu, 1990, s. 56. Bourdieu synes ha hämtat denna tankegång från Émile Durkheim 1938, s. 18: ”Or, il s’en faut que ce soit là tout l’homme d’aujourd’hui ; car en chacun de nous, suivant des proportions variables, il y a l’homme d’hier ; et c’est même l’homme d’hier qui, par la force des choses, est prédominant en nous, puisque le présent n’est que bien peu de choses comparé à ce long passé au cours duquel nous nous sommes formés et d’où nous résultons.”

²² Jensen 1992 s. 20.

²³ Svensson A & Stahl P-A: *Framgång och misslyckande i gymnasieskolan. En uppföljning av en årskull elever.* Rapport från inst. för pedagogik Göteborg nr 17 1996.

Avhoppen i den lägre socialgruppen var dubbelt så frekventa, vilket förstärker skillnaderna i åk 3 än tydligare. De politiska målen att minska det sociala ursprungets betydelse för individers skolgång, har inte alls kunnat nås.

Jan O. Jonsson har under rubriken ”Den ståndaktiga ojämlikheten i Sverige” undersökt övergången till högre studier i olika kohorter under hela 1900-talet.²⁴ De socialdemokratiska försöken att göra skolan lika tillgänglig för Sveriges alla barn har eftersträfvats i många av seklets reformer. År 1927 sköts övergången från folkskola till realskola från genomgången tredje klass till genomgången fjärde eller sjätte klass. År 1936 förlängdes folkskolan från sex till sju år och 1962 övergavs slutligen parallellskolesystemet. Lgy 70 enades gymnasiet, fackskolan och yrkesskolan i en gemensam organisation. 1990-talets reformer har ytterligare likställt utbildning inom yrkes- och studieförberedande linjer eller program bland annat genom gemensamma kurser i de s.k. kärnämnen. Resultaten av Jonsson undersökningar visar att jämställdheten i skolan har ökat. Dock förklarar inte Jonsson fynden med skolreformerna. Han hänvisar istället till kvinnors ökade jämställdhet, landsbygdsbefolkningens ökade möjligheter för vidare studier på grund av t.ex. bättre kommunikationer och införandet av studiemedel och bostadsbidrag. Gymnasieskolans expansion har givetvis givit fler ungdomar chansen att läsa vidare. Sist men icke minst förklaras den ökade jämställdheten av arbetskraftens förändring – en minskning av lantbruket och en ökning av sektorerna handel, kontor och service – vilka kräver högre utbildning av sin personal.

Det samhällsvetenskapliga programmet har, å andra sidan, en mycket bred rekrytering av både mycket studieintresserade elever och sådana som vill ha en lugn period under gymnasietiden, inte vill satsa särskilt hårt på skolarbetet och inte heller har särskilt höga betyg från grundskolan. Det treåriga samhällsvetenskapliga programmet har i stor utsträckning fått ta emot de elever som tidigare valde en tvåårig social eller ekonomisk linje.²⁵ Ökningen av intresset för SP kan tänkas bero på att de elever som inte har något direkt intresse av ett specifikt yrke saknar studiealternativ. De flesta yrkesförberedande programmen bedöms ofta, av de odeciderade, som alltför snäva, sedda i ett framtidsperspektiv.²⁶ Man tror sig hamna i en återvändsgränd om man väljer ett snävt yrkesinriktat område.

Det är inom det samhällsvetenskapliga programmet som de flesta lokala linjer och varianter med internationell prägel har införts.

²⁴ Jonsson 1993 s. 102–132. Rubriken på Jonssons artikel är *Persisting Inequalities in Sweden* – översättningen i texten är min.

²⁵ Pirinen m.fl. s. 70.

Transnationalisering i gymnasieskolan

Ett delsyfte med utbildningen i gymnasieskolan är, enligt Skolverket, att skapa internationell förståelse genom att

1. förmedla kunskaper om andra länder, folk och kulturer, om vår globala miljö och om de ekologiska sambanden
2. öka medvetenheten om vårt ansvar för en fredlig, hållbar utveckling och därigenom stärka solidariteten med människor som kämpar för fred, demokrati och mänskliga rättigheter
3. visa på behovet av global rättvisa och på varje människas möjlighet och förmåga att påverka utvecklingen.²⁷

Här ryms kognitiva aspekter liksom ett solidaritetsmotiv. Av punkterna ovan framgår inte arbetsmarknadsmotiven som på senare tid fått ett allt större utrymme i skolan. Några sidor längre fram i samma skrift kan vi dock läsa att det blir allt viktigare "att ha överblick över den globala arbetsledningen och förstå ekonomiska sammanhang. Det svenska näringslivet behöver arbetskraft med dessa kunskaper och färdigheter på en alltmer global marknad."²⁸

Den breda folkliga utbildningen på 1800-talet fungerade som medel att hävda nationalstaten och dess värden, vilka makthavarna ville att folket skulle sluta upp kring. Tingstens *Gud och Fosterlandet* är en klassiker på området. Nu är tongångarna helt andra.

"Idag, mot slutet av det tjugonde århundradet, har det blivit en viktig uppgift för skolan att göra alla medvetna om de globala sambanden, om hur det enskilda landet är beroende av sin omvärld och av olika förhållanden i den. Rent allmänt måste också utbildningen förbereda människor för att leva och verka i en värld som präglas av rörlighet och kontakter mellan nationer och världsdelar i en omfattning som man knappast kunde föreställa sig för bara någon generation sedan."²⁹

Öppenhet mot omvärlden och kunskaper om den är viktiga ledstjärnor i skolan av idag. Men därmed inte sagt att den nationella identiteten uppluckras på dess bekostnad. Tvärtom. Både den borgerliga och den socialademokratiska regeringen gav direktiv till Läroplanskommittén 1991, och båda betonade skolans betydelse beträffande såväl internationalisering som förankring i det egna kulturarvet. Som vi senare skall se, har de tre skolorna som är aktuella i denna studie, lagt betoningen lite olika i dessa avseenden.

²⁶ Skolverket 1995 nr 89 s. 39.

²⁷ Skolverket 1995 s. 27.

²⁸ Skolverket 1995 s. 35.

²⁹ Europaskolan 1995 s. 39.

Låt mig gå tillbaka i tiden ett slag och rekapitulera något av historien om skolans internationalisering i kort drag.

Internationalisering – något som pågår mellan stater – grundar sig enligt många bedömare på nationalstaternas uppkomst.³⁰ Enligt Sörlin nämns ordet första gången av Jeromy Bentham – utilitarismens fader som hävdade att människans mål är att maximera lycka, inte uppnå frihet – när han diskuterade frihandel mellan nationalstaterna i Europa. Nationalstater, i betydelsen ett folk, ett språk och en kultur, existerar knappast längre; de flesta stater hyser människor med många olika språk, nationellt och kulturellt ursprung. Territorialstat är för närvarande ett mer precist uttryck än nationalstat, enligt Sörlin.

Internationell förståelse och fredsideologi växte fram i vår del av världen kring sekelskiftet 1900. Socialistiska och liberala politiker och publicister gick i bräschen. Fredsrörelsen stöttades också av kvinnor, ofta samma kvinnor som kämpade för sin rösträtt. Nationernas Förbund, en sammanslutning av suveräna stater för ”främjande av samarbetet mellan nationerna och tryggheten åt dem av fred och säkerhet”³¹ bildades efter första världskriget och sönderföll gradvis från det att Tyskland utträdde ur Förbundet sedan det infogat Österrike i sitt tyska rike. NF upplöstes formellt 1946 och fick ny skepnad i Förenta Nationerna samma år. Huvuduppgifterna var att upprätthålla fred, utveckla vänskapliga förbindelser och att åstadkomma internationell samverkan vid lösandet av problem. Genom Unesco, där e står för *Education*, fick medlemsländerna ett organ som centralt verkade för att internationella frågor och fredsfrågor skulle komma in i skolans värld.³² Uttrycket *internationell förståelse* används inom Unesco, ett uttryck som kan ges en affektiv betydelse – inta en vänlig attityd – eller en kognitiv – att skaffa sig kunskaper om andra länder. Oavsett inriktning var världsfreden i fokus.³³ Europarådet, upprättat 1949, ”betonade genom sitt arbete för mänskliga rättigheter snart nog skolans roll för att säkra frihet och demokrati”.³⁴ Vänortsrörelsen som etablerades efter andra världskriget, fick på sina håll stor betydelse för möjligheterna att lära känna människor från andra kulturer än den egna.

Intranationell – ett uttryck som man ibland ser som motpol till termen internationell – har att göra med olika etniska eller kulturella gruppers ömsesidiga relationer inom ett samhälle eller en territorialstat. Ibland används uttrycket *interkulturell* för samma sak.³⁵ Internationalisering är sammanfattningsvis

³⁰ Sörlin 1994.

³¹ Nordisk Familjebok, åttonde bandet 1962.

³² Thelin 1994.

³³ Yebeo 1992; Sund Tidholm 1997.

³⁴ Thelin s. 19.

³⁵ Yebeo 1992.

"sådana gränsöverskridande processer och arrangemang som involverar eller organiseras genom två eller flera territorialstater eller representanter för dessa. [...] Transnationalisering avser alla andra former av gränsöverskridande".³⁶

Transnationalisering innebär, i Sörlins terminologi, att gränser överskrids eller penetreras vilket kan ske på olika sätt. Vetenskapen har inget hemland brukar det sägas; forskare överskrider ofta geografiska gränser och forskningsresultat är allas egendom oavsett i vilket land de skapats. Konsten att trycka böcker hade, och har fortfarande, en oerhört stor betydelse för spridning av idéer. Elektronisk post, Internet och IT-satsningar bidrar numera i hög grad till transnationaliseringen på ett genomgripande sätt. Skolans tal om internationalisering borde snarare vara talet om transnationalisering – kontakterna sker oftast på individnivå eller möjligen på grupp-, klass- eller skolnivå.

Att öka kunskapen om och förståelsen för vårt globala ansvar står inskrivet som ett moment i skolans föreskrivande texter. Därför några ord även om detta begrepp. *Globalisering* och *mondialisering* är ett engelsk- och ett franskinspirerat ord för samma fenomen.

Mikael Börjesson har gjort en grundlig genomgång och kritisk granskning av globaliseringsteorier.³⁷ Litteraturen på området är stor, forskarna har olika disciplinär tillhörighet vilket gör att de betonar olika dimensioner och utgår från skilda perspektiv. Flera har ekonomiska fenomen i fokus, andra kulturella. Åter andra försöker förena de båda fenomenen. Robertson för fram att globaliseringen har två sidor: för det första att världen komprimeras och för det andra en växande medvetenhet om att betrakta världen som en helhet.³⁸ Beträffande det senare ledet hävdar Robertson att globalisering alls icke kan reduceras enbart till ekonomiska eller politiska faktorer. Inte heller är globalisering ett fenomen för enbart de stora enheterna, stater eller multinationella företag; även subjekten, människorna måste tas med i beräkningen. Denna uppfattning refererar till hans tes om den ökande medvetenheten: globaliseringsprocessen äger lika mycket rum i våra hjärnor som i yttervärlden.³⁹

I skrivande stund finns i pressen att läsa om hur även de främsta företrädarna för en globaliserad ekonomi börjat se dess nackdelar. Miljöslitage, ökad arbetslöshet, marginalisering av delar av den arbetande befolkningen, social och politisk oro är några av globaliseringens konsekvenser. Temat för årets *World Economic Forum*, som hålls varje år i Davos, var 1997 "globalisering" och "det nya nätverkssamhället". En av världen allra främsta makthavare, EU:s handelsminister och tidigare chef för världshandelsorganisationen, Leon Brittan, sade följande:

³⁶ Sörlin 1994 s. 29

³⁷ Börjesson 1996.

³⁸ Robertson 1994 s. 8.

³⁹ A.a., 1994 s. 138–145. Jfr även Bourdieus syn på "den dubbla sanningen", dvs. att alla sociala fenomen finns s.a.s. två gånger: i saker och i sinne, utanför och innanför agenten och visar sig såväl i det materiella som i det symboliska.

”Det finns en växande debatt om globaliseringens negativa effekter och en oro sprider sig i breda folkliga lager för att globaliseringen för deras del inte innebär annat än att jobben flyttas och lönerna sänks medan kapitalet och de multinationella företagens makt ökar.”⁴⁰

I utbildningssammanhang kan man se uttrycket *globalt perspektiv* och vad som avses med detta uttryck är svårt att veta. Personalen vid olika skolenheter lägger sannolikt in skiftande betydelser.

Bereket Yebeo, som 1992 granskade kursplaner och målen för internationaliseringen i det svenska utbildningsväsendet, skriver sammanfattningsvis ungefär så här. Undervisningen syftar till att dels skapa bättre förutsättningar till samlevnad i det mångkulturella Sverige, dels få eleverna att se världen som en helhet och känna solidaritet med hela klotet och dels öka kunskapen om att svensk industri behöver öka sin export och sin konkurrenskraft.⁴¹

Utvecklingen mot ökad europeisk integration och stärkandet av en europeisk identitet har ökat efter Sveriges inträde i EG/EU. Svenska folket beslöt den 13 november 1994 i en folkomröstning att ansluta sig till den europeiska unionen. EU stärker direkt Europatanken genom sina satsningar på Erasmus, Sokrates, Lingua, Leonardo, Petra och en rad andra program. Visserligen behåller den svenska statsmakten kontrollen över svenskt utbildningsväsende men det finns många internationella agenter som ger effekter. Europarådet, OECD, Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet, förutom EU-projekten, stöder utbildningssatsningar och personutbyte på skilda nivåer. EG:s ministerråd antog riktlinjer för utbildningsfrågorna 1989 med mottot *Ett mångkulturellt, rörligt, kompetent Europa som är öppet mot omvärlden*. Mer konkret kan det sammanfattas i följande punkter

1. skapa en europeisk anda eller åtminstone en europeisk dimension i tänkandet i alla medlemsländer
2. utveckla kompetens för att Europa skall kunna hävda sig i konkurrensen med Nordamerika och Sydostasien
3. att förverkliga den inre marknaden och dess fyra s.k. friheter för människor, varor, kapital och tjänster.

Det allmänna skolväsendet kan betraktas som ytterst centralt för att förverkliga den första punkten ovan. Beträffande punkt 2 är det snarast den högre yrkesutbildningen och satsning på teknikutveckling som får ta huvudansvaret för att närma sig målet. För att nå punkt 1 räcker det inte att införa ett ämne kallat Europakunskap i skolan. Det handlar snarare om varje lands historia och gränser, om kultur, politik, språk, samhällssystem, identitet, traditioner, riter och

⁴⁰ Dagens Nyheter 8 februari 1997, s. A 18.

regler och kunskap om allt detta. Det duger inte att enbart öka språkundervisningen utan snarare om att vidga ämnenas ramar i t.ex. historia, geografi, samhällskunskap, teknologi, energi- och miljöfrågor. Om språkbyttets betydelse för fördjupad kulturell förståelse skriver Jean-Francois Battail så här.

"Att byta språk innebär alltså att man ändrar på sina tankevanor, att man stundom lär sig att tänka mot sig själv. Förnyelse sker via omprövning. Vår omedelbara trygghet naggas i kanten, men förhoppningsvis blir vi också mindre enfaldiga, mera öppna och flexibla. Vi berikas av en ny identitet utan att för den skull behöva ge avkall på vår egen. Sist men inte minst får vi chansen att erövra större vidsynthet och ökad tolerans när vi så tydligt konfronteras med världsåskådningarnas och värderingarnas relativitet. Bättre kritisk skolning får man leta efter."⁴²

Ökad internationalisering/transnationalisering i skolan innebär en satsning på utökad språklig kompetens. Huruvida elever når så långt som Battail beskriver i citatet ovan, återstår att se men är väl knappast troligt. En annan konsekvens är att skolan skall främja internationella kontakter. Solidaritetsmotivet har, enligt vissa skribenter, alltmer kommit i skymundan. Så skriver till exempel Vilgot Oscarsson att "[i]nternationaliseringen har en slagsida åt västerländsk, etnocentrisk eurocentrism". Han håller med om vikten av goda språkkunskaper och fördjupade internationella kontakter men frågar "måste det ske på bekostnad av en global helhetssyn och global solidaritet?"⁴³

Antalet svenska elever som studerar utomlands på eget initiativ och med studiemedel har ökat dramatiskt under den senaste tioårsperioden. Läsåret 1988/89 var det 3.000 studerande utomlands jämfört med cirka 15.000 lå 1993/94. Detta gällde eftergymnasial nivå.⁴⁴ En liknande tendens finns på gymnasial nivå. Enligt samma källa reser cirka 3.000 elever per år för ett års studier utomlands. USA är det främsta resmålet. Läsåret 1990/91 tog USA emot cirka 70% av de svenska eleverna och Australien, Nya Zeeland och Canada tog emot omkring 15%.⁴⁵ Endast cirka 400 utländska elever studerar på motsvarande sätt i Sverige, troligen beroende på att svenska språket inte attraherar så många. Av de som kommer till Sverige finns många som följer engelskspråkig undervisning; detta anges som ytterligare skäl för att främja utvecklandet av *bilingual instruction*.⁴⁶

⁴¹ Yebeo 1992 s. 24.

⁴² Battail 1991 s. 15.

⁴³ Oscarsson 1992 s. 23.

⁴⁴ Utbildningsdepartementet Ds 1993:76 s. 13.

⁴⁵ A.a., s. 31.

⁴⁶ Europaskolan 1995, s. 65–66.

Datorisering i gymnasieskolan

För cirka 25 år sedan fick Skolöverstyrelsen (SÖ) ett regeringsuppdrag att ”undersöka förutsättningarna för undervisning i datateknik”.⁴⁷ SÖ inledde ett projekt kallat Datorn i Skolan – DIS. Inom projektets ram bedrevs försöksverksamhet inom bland annat datalära, ämnesanknuten datoranvändning och datorstödd undervisning. Projektet avslutades 1980 då SÖ antog sitt första handlingsprogram inom området. Tyngdpunkten skulle läggas inom matematik och de samhällsorienterande ämnena.

Nästa stora projekt – DOS-projektet – Datorn och skolan – pågick mellan 1988 och 1991, omfattade över 160 skolförsök och kostade 37 miljoner under treårsperioden. År 1992 erhåller Skolverket ett nytt regeringsuppdrag med innehållet att datorn skall betraktas som ett redskap och inte vara ett eget ämne. Något år senare vidgas uppdraget till att medverka i skapandet av ett svenskt skoldatanät. Efter IT-propositionen 1995/96:125 – *Åtgärder för att bredda och utveckla användningen av informationsteknik* – uppmanades kommuner och skolor till en bred IT-satning. Varje kommun skulle utarbeta en IT-strategi och skolorna skulle se till att IT kom till användning i undervisningen. Datorn skulle bli ett hjälpmedel för att förnya pedagogiken i skolorna sades det. Skolverket och Kommunförbundet utvecklade gemensamt en *Guide för IT-strategi för skolan* 1995. Skolverket utvärderade och skrev rapporter 1994 och 1996. Den första rapporten visade att vid 90% av skolorna använde högst hälften av lärarna datorn minst en gång i veckan i sin undervisning. Eleverna visade ökad motivation, intresse och koncentration inför ökad datoranvändning.⁴⁸ Genom den andra rapporten får vi bland annat veta att antalet lärare per dator har sjunkit från 1993 till 1995 från 7 till 3 i de kommunala gymnasieskolorna. I fristående gymnasieskolor delar i genomsnitt två lärare på en dator. Vid tre av fyra skolor finns tillgång till extern datakommunikation.⁴⁹

När projektet *Datorn och skolan* utvärderades 1991 fann utvärderarna att lärarnas kunnighet i datafrågor ”hade förblivit obearbetade”.⁵⁰ De flesta som använde datorer i sitt arbete hade själva lärt sig att handskas med dem. En annan iakttagelse som gjordes var att SÖ hade glidit från en inriktning mot pedagogiskt utvecklingsarbete till utveckling av programvara, dvs. en förskjutning hade skett från pedagogiska till tekniska frågor under projektiden.⁵¹

⁴⁷ Riis m.fl. 1997 s. 40. Detta avsnitt bygger i stor utsträckning på Riis m.fl.

⁴⁸ Skolverket 1994.

⁴⁹ Skolverket rapport 99 1996. *Skolans datorer 1995 – en kvantitativ bild*. Stockholm: Liber. Se även Holmberg 1997.

⁵⁰ Riis m.fl. 1997 s. 42.

⁵¹ A.a. s. 45.

Lärare måste därför få fortbildning i datakunskap och datoranvändning och sådana ämnen måste föras in i utbildningen inom landets lärarhögskolor, sades det. Trycket blev hårt från många håll att lära sig den nya tekniken, att använda IT till vardags i sitt arbete – detta gäller såväl lärare som elever. Än starkare kan trycket kännas i de 27 kommuner som fått kommunbaserade skolutvecklingsprojekt finansierade genom Stiftelsen för kunskaps- och kompetensutveckling – KK-stiftelsen. Denna enorma satsning beräknas uppgå till över 330 miljoner kronor under de tre år som projekten pågår. Varje kommun har förbundit sig att finansiera lika stor summa pengar som erhålls från KK-stiftelsen.⁵² Ingen av våra tre fallstudieskolor har stöd från KK-stiftelsen men en skola har via sin kommun sökt medel.

Individualisering, planering, disciplinering i gymnasieskolan

Gymnasieskolans inriktning mot allt större transnationalisering, den starka påverkan mot ökad datoranvändning och inte minst gymnasieskolans ökade tal om valfrihet bidrar till en allt större individualisering bland eleverna inom skolans ram. Att söka på Internet, i databaser, att kommunicera med kamrater på andra sidan jordklotet eller resa utomlands kan visserligen göras i grupp men synes, trots detta, befrämja den enskilda individens särart. De graderade betygen bidrar självfallet också därtill. Överväganden av sådant slag har motiverat följande avsnitt som rör individualisering och krav på elevers planering av sina studier.

Elevers inflytande på planering och uppläggning av undervisningen utnyttjas förmodligen mycket olika av elever från skilda sociala grupper. Olika grupper av elever är olika vana att delta i planering av arbetet och synes ha skilda förutsättningar att påverka inriktningen av skolarbetet. I vårt nuvarande samhälle existerar en mångfald av kultur- och livsmönster sida vid sida och tidigare, mer enhetliga, traditioner försvagas. Stora variationer finns i typ av familj, sammanhållning inom familj eller släkt, religionstillhörighet, etniskt och socialt ursprung etc. Många människor är helt avskurna från sitt ursprung och till och med sin nära omgivning; Johan Asplund har, efter geografen Edward Relph, vidareutvecklat uttrycket *platslöshet* för detta tillstånd. En plats i denna bemärkelse är inte enbart en fysisk plats. En plats måste ha viss permanens, den skall vara möjlig att återvända till, den är tillgänglig för flera på varandra följande generationer (helst) och den är levande genom att den "ger gensvar". Den djupa platskänslan är social; den är en delad plats, den är vår, inte min, skriver Asplund. Platslösheten är å andra sidan opersonlig, olustig, anonym och innebär att man inte kan lära känna sin miljö på djupet.⁵³

⁵² A.a. s. 27.

⁵³ Asplund, 1985 s. 180–184.

Thomas Ziehe behandlar det han kallar ”lösrivning från traditionerna”, dvs. att människor i det moderna samhället inte längre är fast förankrade i traditioner såsom de var i det gamla bondesamhället. Ziehe benämner fenomenet *kulturell friställning*.

”Genom friställningen uppkommer nya möjligheter att inte längre uppleva sin identitet som något man övertar och därmed för hela livet slår in på en förutbestämd biografisk bana [...] Nu kan man pröva identiteter, förändra dem, stilisera dem och ta dem tillbaka.”⁵⁴

Denna friställning ger utrymme för en självgestaltning där unga individer kan pröva och omformulera sina utkast till identiteter. Många olika livsstilar finns att välja mellan där alla kan och måste välja i den alltmer tilltagande individualiseringen.⁵⁵ Det gäller för dagens unga människor att sjsätta sitt eget projekt, att anlägga en specifik bana för sig själv genom skolåren och högre studier där den egna individualiteten kommer till sin rätt. Olika grupper av elever tillskriver vissa av de möjligheter skolan ger olika värde⁵⁶ – många av de elever vi talat med värdesätter högt undervisning på annat språk än svenska, utlandsvistelser, möjlighet att söka information i databaser via Internet etc.

I sin jämförelse mellan allmogemänniskan och den borgerliga individen finner Asplund att den första inte har någon individuell ålder, hans uppfattning av tid kan inte planeras och att hans tid är inte densamma som klocktid. Den borgerlige individen däremot, kan planlägga sin tid, han strävar, enligt Asplund, efter individuell nyttomaximering. *Tid är pengar* är ett talesätt för borgaren, inte för allmogen.

Den borgerliga individen har intresserat även Frykman & Löfgren; de kallar den för ”den kultiverade människan”.⁵⁷ Även de ställer allmogemänniskan i kontrast till borgaren. ”I bondesamhället blir levnadslöppet till en kollektiv ålderstrappa med fast inrutade och förutsägbara trappsteg under uppväxt och åldrande, i den borgerliga kulturen blir livet till en individualiserad karriärstege.”⁵⁸ I ett avsnitt som handlar om det borgerliga sommarlovet vid sekelskiftet 1900 synes den borgerliga tiden i stan upphävas genom lovets frihet från klockan – långa, lata dagar i lägre tempo än i stan präglar fritiden på sommarvistet.

Hur ska jag hinna? Tidspress, jäkt och brådska har nästan blivit respektabla uttryck för den individuella nutidsmänniskan. Allmogemänniskan var ytterligt kollektiv, levde samman i stora familjer med relationer som ”äldre än”, ”kortare än”, dvs. alltid en av en större grupp. Det fanns inget individuellt hos henne, enligt Asplund. Civiliseringsprocessen handlar framför allt om enskilda aktiviteter särskiljande från gemensamma sådana, varvid avstånd mellan människor

⁵⁴ Ziehe 1986 s. 25.

⁵⁵ Ziehe 1989 s. 36.

⁵⁶ Se Wacquant 1992 s. 26.

⁵⁷ Frykman & Löfgren skrev 1979 en bok med just den titeln.

⁵⁸ A.a. s. 35.

tydliggjordes – både bokstavligt och symboliskt.⁵⁹ Elias' uttryck *homo clausus*, den slutna människan, är fullständigt fri och oberoende, avskild från andra.

"'Individualisering' är ett mångskiftande begrepp, men en fundamental historisk dimension är helt enkelt denna: människornas biografier blir inbördes olika. I en mening är jag en individ, endast under förutsättning att min biografi på avgörande punkter skiljer sig från alla andra människors biografier."⁶⁰

Att finna sin väg, att självförverkliga sig, att kvalificera sig för en bana just för den enskilde individen – alla uttrycken visar individens primat. För att nå därhän, måste planering till. Planering riktar sig mot framtiden. Det kursutformade gymnasiet med kurser av olika omfattning som av och till överlappar varandra kräver en noggrann planering från elevernas sida. Arbetsbelastningen blir ofta ojämn under terminerna eftersom schemat utformas olika under terminens skilda perioder.⁶¹ Det finns alltså inte längre ett likadant schema varje vecka under läsåret.

En av de elever vi intervjuat säger så här om tiden just nu och om framtiden:

"Fritid finns inte längre. [...] Jag trivs med livet, vill vara upptagen, vill studera. Utbildning är nyckeln till framtiden och grunden läggs under gymnasietiden, den vill jag inte kasta bort. Alla mina kompisar gör samma sak."

Hon vill inte "kasta bort tiden" vilket innebär att hon ser tid och det som tiden innehåller som kongruenta. Tid blir något att vara aktsam om, att fylla med nyttigheter för framtiden: med andra ord, individuell nyttomaximering. Asplunds borgerliga människa skulle inte kunnat uttrycka sig bättre.

I det traditionella samhället kallades församlingsborna till kyrkan med klockringning, vällingklockan kallade drängar och pigor till aftonvard och i industrisamhället kontrollerade ledarna arbetarnas tid genom fabriksvisslan. I det nuvarande samhället skall varje individ interiorisera klockan, fylla sin dag med nyttigheter och planera sitt liv självständigt. Tiden är en resurs att utnyttja på bästa sätt. Bourdieu har i många studier särskilt de två tidsbegreppen *l'avenir* - den framtid som ligger inbäddad i nuet och som uppfattas som självklar – och *le futur* – den framtid man kan kalkylera med och som ingår i det moderna kapitalistiska samhället.⁶²

De allra flesta eleverna från grundskolan går vidare till gymnasiala studier – det är länge sedan själva skolformen gymnasium var öppet för enbart eliternas barn. Men utbildningssystemet utnyttjas olika av skilda sociala grupper. Utbildning ges olika innebörd som medel att forma olika gruppers livsprojekt. Gymnasieutbildningen som i princip alla ungdomar genomgår, har ingen differentierande status i sig eftersom den är till för alla. Det som vill ha ut

⁵⁹ Asplund 1985 s. 119–144 som refererar till Norbert Elias bok *Sedernas historia*.

⁶⁰ Asplund 1985 s. 107.

⁶¹ Skolverket 1995 nr 89 s. 43f.

⁶² Broady 1990 s. 259 f.

något extra av sin gymnasietid, måste planera väl, så att många kurser ryms inom utbildningens ram, kanske genomgå gymnasiet på två år i stället för tre, utnyttja sommarlov till studier eller arbete utomlands etc. Disciplinering är ett måste, för att klara av de nya möjligheterna till kulturell rörlighet där personligheten kan formas till något unikt och specifikt. Om inte kan det stora möjlighetsutrymmet leda till ångestneuroser eller väcka konservativa reaktioner. Thomas Ziehe skriver att för individen är det viktigt att ”medvetet planera min livsväg, eftersom mitt förflutna inte längre utgör någon materiell eller symbolisk garanti för min framtid”.⁶³

”Internationaliseringen innebär ökade möjligheter för de talangfulla, för den som kan tala om sin yrkesbana som en karriär”, skriver Åke Daun apropå vidsynthet eller trångsynthet. För kosmopoliter innebär möten med människor från många skilda kulturer ofta en bekräftelse på den egna framgången, sällan ett hot mot den egna nationella identiteten, fortsätter Daun. En internationalist är en fri individ som kan känna sig hemma var som helst i världen.⁶⁴ Ulf Hannerz diskuterar kosmopoliter med hemmahörighet i varje världsstad i relation till *det lokala*. Om individer är i färd att utveckla en transnationellt habitus torde förutsättningarna vara större om de har erfarenheter av världsstädernas vidare horisonter med ett rikt utbud av topputbildningar, finansiella centra, ledande företag inom de flesta brancher och med ett rikt, varierat och avantgardistiskt kulturliv.⁶⁵

Eftersom elever har olika dispositioner att agera, tänka och uppträda, med sig i bagaget redan vid inträdet till gymnasieskolan, kommer de att göra skilda val – av skola, program, kurser, kamrater, studiestrategi etc. De har sannolikt skilda framtidsmål i sikte. En av de rektorer vi talat med betonade värdet av att elever – och deras föräldrar – kan utforma sin gymnasietid på, för eleverna, det allra bästa sättet. De väljer först skola, sedan program, sedan kurser. Och många är de elever som vi diskuterat framtidsplaner med, som säger sig förstå vikten av en god gymnasieutbildning för deras kommande studier utomlands. De flesta vill läsa ekonomi eller juridik utomlands, helst i någon av de stora världsstäderna, och många vill arbeta inom UD, kanske SIDA.

Det är inte säkert att en svensk som studerar utomlands, förbereder sig för en transnationell karriär; det kan lika gärna vara en investering för att förbättra sitt akademiska kapital på den svenska arbetsmarknaden. Den svenska studentpopulationen har ökat kraftigt under senare år, vilket medför att andra meriter än de rent akademiska, t.ex. studier vid ett välrenommerat universitet utomlands, kommer att ges högre värde i studenters kommande karriärer. Sådana

⁶³ Ziehe 1989 s. 135.

⁶⁴ Daun 1992 s. 201–202.

⁶⁵ Hannerz 1996, särskilt kapitlet *Cosmopolitans and Locals in World Culture* s. 102–111.

transnationella förbindelser blir troligen allt viktigare för ett litet land som Sverige inte minst med tanke på Sveriges medlemskap i EU, IT-revolutionen, globalisering av ekonomin etc.⁶⁶

Huruvida de svenska elevernas strategier förbereder dem för positioner inom landet eller utomlands är en empirisk fråga, som vi inte nöjaktigt kan besvara efter våra empiriska undersökningar under året som gått. De måste genomgå sina högskoleutbildningar först innan det alls är rimligt att yttra sig i frågan – vid våra samtal med dem rörde det sig enbart om deras förhoppningar och framtidsplaner.

Det nya Europa

Det nya Europa som talas om i rubriken för det projekt inom vilket våra undersökningar genomförts, vad är då det? I en undersökning av anställda och studenter vid Europauniversitetet i Florens frågade den holländske sociologen Nico Wilterdink bland annat frågat efter vilka ord som användes för att identifiera "det europeiska". De ord som oftast omnämndes i svaren var *kultur* och *historia*. Européer uppgavs ha en gemensam historia och särskilda kulturella traditioner. Därtill kom en gemensam historia – framförallt nämndes krigen – liksom ett gemensamt religiöst arv. Essensen i den europeiska identiteten var dess mångfald, pluralism, heterogenitet, skillnader i språk och kulturmönster på en begränsad geografisk yta, enligt några av de tillfrågade.⁶⁷ Denna enhet i mångfalden – *unity in diversity* – skulle ha fått lov att utvecklas på grund av människornas respekt för mänskliga rättigheter, liberalism och demokrati. På frågan om vad som skiljer Europa från andra delar av världen var det framför allt skillnaderna gentemot USA som togs upp. "Den nordamerikanska kulturen har sitt ursprung i (Väst-) Europa, vilket återspeglas i beteckningen 'västvärlden'. Europa är den icke-amerikanska västvärlden. Mycket är gemensamt, men traditionernas kontinuitet och tyngd i Europa skiljer, liksom även dess lingvistisk-kulturella variation."⁶⁸

Första gången ordet *europé* användes, enligt Karlsson, var i början av 700-talet då muslimer varit på marsch norrut och år 732 genomförde det anfall som vi känner som slaget vid Poitiers långt inne i Gallien. Där mötte de motstånd från en blandad armé av galler, romanska och germanska stammar. Denna här av blandat ursprung benämndes av en okänd krönikör år 754 *europenses*.⁶⁹

⁶⁶ Sörlin 1994.

⁶⁷ Daun 1992 s. 112–113. Undersökningen genomfördes 1987 och finns publicerad i N. Wilterdink *Where Nations Meet: National Identities in an International Organisation*. Florens: European University Institute. Working Paper, SPS No 90/3. 1990

⁶⁸ Daun 1992 s. 113.

⁶⁹ Karlsson 1996 s. 21 och 191.

Ser vi geografiskt på frågan om vad Europa står för, kan svaret bli det område som sträcker sig från Island i väster till Uralbergen i öster, från Nordkap till Gibraltar i söder. Frågan om Ryssland ingår i Europa eller inte, har varit aktuell i tusen år och jag återkommer nedan till detta. Om frågan ges en kulturell inramning blir det genast svårare. Tanken på Europa som en *res-publica christiana* var förhärskande långt in på 1700-talet.⁷⁰ Den andra motsatsen var då islam. Senare växte sig en tanke allt starkare att Europa baserade sig på upplysningens idéer. Montesquieu skrev 1748 om Europa som en kontinent befriad från despotism.⁷¹ "Civilisationens Europa" levde länge men första världskriget gjorde det omöjligt att likställa Europa med civilisation. Nationernas förbund och dess fall på grund av Hitlers maktanspråk om *Das neue Europa* ledde till en hårt slutet och etniskt exklusiv fästning. Det kalla kriget delade Europa – "Asien står nu vid Elbe", som Adenauer lär ha yttrat. Tillskapandet av OECD 1947, Comecon 1949 och Warszawapakten 1955 förstärkte delningen av Europa i en östlig och en västlig del.⁷² Kol- och stålunionens Romfördrag 1957 brukar sägas vara upptakten till Europeiska Gemenskapen, i vilken varje stat kunde söka medlemskap. Tanken på att Europa var synonym med den Europeiska Gemenskapen stärktes eftersom endast västeuropeiska länder kunde vara medlemmar. Berlinmurens fall 1989 bidrog till möjligheten att återigen omdefiniera och ånyo precisera termen/begreppet Europa.

Ingmar Karlsson, diplomat och författare, har tagit ett brett och lärt grepp över Europafrågan. Det mesta ovan är hämtat från hans bok *Europa och folken – en europeisk nation eller nationernas Europa?* De integrationssträvanden vi sett de senaste decennierna på den europeiska kontinenten är långt ifrån nya. Författaren refererar till en schweizisk historiker, Denis de Rougemont som har identifierat 242 projekt med inriktning på att ena Europa, från medeltiden och framåt. I alla dessa försök har inriktningen antingen varit mot en stark centralmakt eller haft federalistiska drag. Dessa olikheter till trots har ledstjärnan varit likartad: "fred bland Europas folk, enhet mot utifrån kommande hot och kamp mot en enda makts herravälde i Europa".⁷³

Andra likheter i integrationsprojekten har varit att ställa Ryssland utanför Europa och att Storbritannien, under protest, ingått i allianserna; briter har inte ansett sig höra hemma i Europa – förmodligen på grund av sitt koloniala förflutna. Storbritanniens särställning visar sig fortfarande i många omröstningar inom EU. Spanien och Portugal har på liknande sätt starka kulturella samband med de förutvarande kolonierna i Latinamerika.⁷⁴

⁷⁰ A.a. s. 29.

⁷¹ A.a. s. 31

⁷² A.a. s. 36.

⁷³ A.a. s. 189–190.

⁷⁴ Daun 1992 s. 116.

Föreläsare för Sovjetsamhället talade, enligt Karlsson, ofta i början på 1980-talet om "det europeiska huset" och han skriver att detta, sett "i rysk optik [var] att betrakta som ett stort hyreshus med gemensamma ordningsregler som skulle bestämmas av den störste hyregästen".⁷⁵ Den gamla frågan om Ryssland är en del av Europa eller inte, aktualiserades därmed.

Andra än européer har uttalat sig om relationen mellan Europa och Ryssland. Den litteratur som utgörs av utomeuropeiska eller "barbarers" betraktelser av Europa består bland annat av reseskildringar skrivna av kungliga sändebud, deltagare i vetenskapliga expeditioner, spioner eller av utvandrade européer till Nordamerika. Här ett något udda exempel.

Selim från Zanzibar kom till Berlin i slutet av 1800-talet för att ställa sina språkkunskaper och sin kulturella kompetens till förfogande för Östafrikanska seminariet⁷⁶ och gjorde olika resor i Europa. Han nedtecknade noggrant det han såg. Han reste bland annat i Tyskland, Italien, Ryssland och Sibirien. Om människorna i Ryssland skrev han att de

"är till sin karaktär annorlunda än de andra européerna. Genom sitt arbete och genom det de presterat är de senare överlägsna, de har bättre karaktär och är dessutom betydligt kunnigare och ordentligare än ryssarna. [...] Dessa vill inte lära sig läsa, de är som folk i det inre av Afrika. Enligt min mening är det ren lättja."⁷⁷

Europa kan som synes betraktas ur många olika aspekter. Jan-Erik Gidlund har i en uppsats diskuterat nationalstaten och den europeiska integrationen i termer av suveränitet, territorialitet och funktionalitet. I sin diskussion av anpassningsprocesser i nationalstaten tar han upp fyra former för anpassning. Den första utgår från "den yttre suveräniteten och arenaskiftet mellan nationalstaten och någon slags europeisk nivå för politiken. Framväxten av en genuint europeisk problemstruktur främjar uppkomsten av en europeisk beslutsstruktur."⁷⁸ Den andra anpassningsstrategin rör den inre suveränitetens relation till framväxande transnationella regioner eller stadsnätverk och den tredje transnationella produktionsnätverk eller frivilliga organisationer. Den fjärde anpassningen gäller förändringar i idégemenskaperna både inom och utom det nationella territoriet. Enligt Gidlund bör stor uppmärksamhet ägnas åt att återuppväcka identiteten i regioner som av politiska skäl varit delade och att bidra till skapandet av en europeisk identitet. Den senaste punkten är väsentlig ur pedagogisk synpunkt; utbildningen kan ges en avgörande roll för att utveckla och/eller stärka en europeisk identitet.

⁷⁵ A.a. s. 38

⁷⁶ Seminariet inleddes 1887 för "att utbilda av missionärer, diplomater, tjänstemän, militärer och köpmän för de tyska kolonierna i Afrika." Michael Harbsmeier, 1996, har med hjälp av afrikanska resenärer i Europa givit deras bild av "skådespelet Europa" som några afrikaner såg det under sent 1800-tal.

⁷⁷ Harbsmeier 1996 s. 149.

⁷⁸ Gidlund 1992 s. 89–90. Samma uppsats återfinns i bearbetad form i Gidlund & Sörlin 1993 s. 97–154.

Del 2 – Tre elitgymnasier med internationalisering på programmet

De tre gymnasier vi valt att studera har, som tidigare nämnts, satsat extra hårt på att profilera sig som skolor med en internationell profil med undervisning på främmande språk. Resor, elev- och lärarutbyten med främmande länder är ofta förekommande liksom andra slag av kontakter individer och länder emellan. I del 2 rapporterar vi från våra fallstudieskolor där vi ger röst åt skolledare, lärare, elever och föräldrar. Del 2 avslutas med ett kort avsnitt om några familjers specifika utbildningsstrategier.

Viktor Rydbergs gymnasium

Historia, inriktning och organisation

År 1993 lämnade styrelsen för skolan in en ansökan till Skolverket om att få starta en friskola. Initiativet kom från några föräldrar som var missnöjda med vissa fenomen i Danderyds gymnasium – där fanns allergiproblem och, i deras smak, bristande organisation. En av föräldrarna berättade att idén växte fram när hennes dotter var hemma och febersjuk. Hon tittade på en film om Gandhi om och om igen. Mamman lade märke till att, trots sin sjukdom, lärde sig flickan en rad saker om Indien som stannande kvar i minnet. Om man kan lära sig så mycket på kort tid och under osystematiska förhållanden, hur mycket skulle man då inte kunna lära sig om verksamheten systematiserades? frågade hon sig. I den vanliga skolan läggs locket på för barns spontana lust att lära, enligt denna förälder. Kan vi göra något för att bibehålla denna inneboende lust, låt oss då försöka! Hon hade föräldrarerfarenheter från Hem- och skolföreningen och en Montessoriskola. Hon hade också erfarenheter av ekonomi genom sin utbildning och hade haft eget företag. Idén var född, samtal kom igång bland likasinnade, ”bollen kom snabbt i rullning” som hon uttrycker sig. En enkät gick ut till föräldrar i kommunen och fick ett stort och positivt gensvar. Sponsorer anmälde sig, en styrelse bildades och ansökan till Skolverket om att få starta en friskola beviljades. Viktor Rydbergs Gymnasium tog in sina första elever hösten 1994 i fyra klasser. Hösten 1996 finns 5 klasser i årskurs 1, 6 i åk 2 och 4 i åk 3; sammanlagt cirka 360 elever. Våren 1997 går de första eleverna ut skolan.

Skolan har fått sitt namn efter Djursholms samskolas första inspektor, den ryktbare författaren Viktor Rydberg. Till en del är verksamheten inrymd i samskolans anrika lokaler. Under 1996 har en ny byggnad uppförts, Natur- och Samhällsvetenskapligt Centrum, där numera huvudparten av verksamheten bedrivs. Därutöver används högra flygeln i Samskolan, den andra våningen i gamla flickskolan, som är närmsta granne, där studie- och yrkesvägledningen är inrymd och där ekonomiavdelning och lärarrum finns.

NP, naturvetenskaplig gren, SP med både samhällsvetenskapliga och ekonomiska grenarna är det som erbjuds. Cirka hälften av undervisningen är på engelska. Här finns också

International Baccalaureate – IB – som är tvåårig men som föregås av ett introduktionsår som följer svensk läroplan. Här sker all undervisning på engelska.⁷⁹

Undervisningen är efter uppbyggnaden av Centrum helt institutionsbunden, dvs. inga hemklassrum finns. Detta har att göra med dels att skolan förfogar över mindre golvyta än kommunala skolor, dels att man vill ha "större likhet med universitetsutbildning än med undervisning på mellanstadiet" som rektor uttrycker saken. I ämnena fysik och kemi finns kontakter med universitetet. Skolans ende lektor har fysik som disciplinär tillhörighet.

Skolan har vissa "fadderföretag" med vilka den håller kontinuerlig kontakt bland annat för att bistå med praktikplatser utomlands åt eleverna.

Ledningsgruppen består av rektor, en representant vardera från samhällsvetenskaplig sektor, naturvetenskaplig sektor och språken samt studie- och yrkesvägledaren och den ekonomiska administratören. Ledningsgruppen har hittills kunnat fatta beslut enligt konsensusmodellen men rektor har vetorätt. Skolans *styrelse* består av 6 företrädare för svenskt näringsliv vilka sammanträder 2-3 gånger per år. Styrelsen fattar långsiktiga beslut och stöder skolan i dess verksamhet. En i styrelsen representerar ett reseföretag, vilket medfört bättre ekonomiska villkor vid resor utomlands för elever och lärare.⁸⁰ Han känner dessutom väl till amerikanskt skolsystem, vilket är en annan fördel för skolan. Andra i styrelsen bidrar med kunskaper om praktikplatser i Sverige och utomlands. Ytterligare andra företag finns som bl.a. har sponsrat uppbyggnaden av Centrum, bidragit till skolmöbler och datorer.

Som fristående skola erhåller den 80% av skolpengen, i realiteten 70% eftersom skolan inte är momsbefriad, enligt rektor. Rektor förhandlar med varje kommun som har elev vid skolan. Andra inkomstkällor är Svenska Institutet, Wibergska stiftelsen och Wallenbergstiftelsen. Skolverket bidrar i viss utsträckning till skolans internationella verksamhet. Sokrates och andra EU-program stöder vissa projekt liksom också kommunen. Medel söktes via kommunen även hos KK-stiftelsen men det blev nej.

Skolan utformade tidigt policyprogram, verksamhetsplan och prospekt. Det gällde att göra sig tydlig för presumtiva användare av skolan och attraktiv därtill. Ur prospektet har jag saxat följande:

Skolan är en internationellt inriktad skola som

- förbereder för högre studier i Sverige och utomlands

⁷⁹ IB grundades av en privat stiftelse 1969 i Genève och startade i Sverige 1973. Det finns cirka 500 skolor i 67 länder med en 2-årig utbildning enligt samma kursplan. "De internationella skolorna, ämnade för barnen till expatrierade högre tjänstemän, blandar elever av skilda nationaliteter [...]". Citatet hämtat från Wagner 1997. All rättning av skrivningar och uppsatser sker i Genève, där huvudorganisationen har sitt säte.

- där viss del av undervisningen sker på engelska
- där eleverna utvecklar sina förmågor att uttrycka sig och kommunicera med omvärlden
- och där stor vikt läggs vid det svenska språket och den svenska kulturen⁸¹

I verksamhetsplanen kan vi läsa att skolans övergripande mål är att skapa

- ” • förutsättningar för elever och personal att ta ansvar för eget lärande (med)
- tydliga och till omvärlden relaterade mål (som skall leda till)
 - kvalitativa och relevanta utbildningar (och ge)
 - kunskap och kompetens för framtida behov”⁸²

Skolan profilerar sig genom särskilda satsningar på *språk* där stor del av undervisningen sker på engelska, och på *kommunikation* med betoning på konsten att uttrycka sig, söka information och kommunicera med andra via dator och Internet och även genom estetisk verksamhet. *Kultur och miljö* är det tredje profilområdet inom skolan. En Europakursplan finns i åk 3 som kan kompletteras med fördjupning i internationell politik är tänkt att skapa engagement i Europas framtidsfrågor.

Verksamheten kan sammanfattas i de tre i:na – internationalisering, IT och individualisering – samt inriktningen mot tvåspråkig kompetens. Verksamhetsplanen som skrevs 1995 är fortfarande aktuell men skall skärpas på ett par punkter. För det första har ett antal små företagare visat stort intresse för skolan och vill att den skall förbereda alla elever på hur man går tillväga när man vill starta eget företag – ett tips som kommit från arbetslösa artitekter som själva känt bristande kunskap inom detta område. Det andra utvecklingsområdet gäller kontakterna med universitet och högskolor – dessa skall främjas, större tyngd skall läggas på på ämneskunskaper och de vetenskapliga disciplinerna skall bli mer tydliggjorda, även inom skolan.

Elevernas, och föräldrarnas, dubbla valfrihet betonas av rektor. Först väljer de skola, sedan de kurser de vill delta i. Klassen som organisatorisk enhet försvinner från och med hösten 1997, varefter varje elev får sitt individuella schema. När det nya kursutformade gymnasiet blivit verklighet, kan några elever genomgå gymnasiet på 2 år medan andra, vid behov, kan ta 4 år på sig. Kommunernas ansvar omfattar elever upp till 20 år.

⁸⁰ En resa har gått till Malta med 40 elever (kombinerat med möjligheten att ta dykcertifikat), en till Australien med 20-30 elever.

⁸¹ Hämtat från skolans prospekt.

Rekrytering av lärare och elever

All personal, cirka 40 personer, är engagerade i hela skolans totala verksamhet – ett uttryck för det holistiska perspektivet, sägs det oss. Lärarna utgör majoriteten och de flesta arbetar heltid. Förutom undervisning deltar de i biblioteks- och kansliarbete, ansvarar för vissa inköp, säkerhetsfrågor gällande datorer etc. Hela skolan är allas angelägenhet och vi hörde ingen lärare som sade "mina elever". Lärare i bild, drama och musik har tjänstgöring på flera andra institutioner. De flesta lärarna är unga, väl- och nyutbildade samt starkt engagerade i sitt arbete. De säger att de arbetar hårt men har i gengäld intresserade elever, högre lön än genomsnittet i lärarkåren och egen arbetsplats med telefon och e-post. En annons 1996 som utlyste åtta lärartjänster gav 180 svar. Det är under sådana förhållanden lätt att välja bort lärare som man helst inte vill anställa. Kriterier för att få tjänst inom Viktor Rydbergs gymnasium kan formuleras i termer av entusiasm, öppenhet, nyfikenhet, stor erfarenhet av utlandsvistelser, goda språkkunskaper och ingen barlast av tidigare traditioner som kan verka hindrande i ett lärararbete som baserar sig på handledning i högre grad än reguljär frontalundervisning. Cirka 30% av lärarna har utländskt ursprung; det gäller självklart språklärarna men även i andra ämnen undervisar lärare med ursprung i andra länder. Så undervisar till exempel en lärare från Australien och en annan från Tyskland i geografi.

En tredjedel av lärarna är med i lärarfacken, en tredjedel i andra fack som Jusek eller Civilingenjörsförbundet och en tredjedel är ej anslutna. De utlandsfödda lärarna har en större rörlighet än de svenskfödda, vilket ibland kan förorsaka vissa problem, till exempel uppsägning med kort varsel.

Den ungdomliga entusiasmen i lärarkåren balanseras av en seniorlärare med lång erfarenhet och bestämd uppfattning om svensk gymnasieutbildning. Ungefär så här uttrycker han sig:

*Gymnasieskolan i Storstockholm är en katastrof. Eleverna är antingen högpresterande, mellan- och lågpresterande- eller fullkomligt ointresserade. Här på VRG får man vara intresserad av skolarbete, inläring, pedagogisk förnyelse etc. Denna skola är en bra arbetsplats för lärarna. De kan arbeta här, vilket är näst intill omöjligt på många skolor. Här bedrivs modern pedagogik ...*⁸³

Denne lärare har efter sin pensionering engagerat sig i Röda Korsets hjälparbete och har i samverkan med SIDA utvecklat olika projekt. Som exempel kan nämnas ett program för distriktschefer inom det ryska skolväsendet för att bistå dem i arbetet för ökad demokrati. De behöver hjälp att komma bort från politruk-systemet, säger denna seniorlärare som just kommit

⁸² Verksamhetsplan, Viktor Rydbergs Gymnasium – inriktning och utveckling 1995–1997 s. 2.

⁸³ Vid intervjuer med skolledning, lärare och annan personal har vi inte använt bandspelare vid våra samtal. I stället har vi fört fältanteckningar. När vi hänvisar till t.ex. lärares utsagor är det således inte regelrätta citat vi gör utan utdrag ur våra fältanteckningar. För att särskilja från elevers och föräldrars utsagor, som vi spelat in på band och därför kan citera, så kursiverar vi lärarutsagor, för att tydliggöra skillnaden i kvalitet.

hem från en resa till St Petersburg för att planlägga utbildningen. En grupp ryssar bestående av 10 lärare i samhällsekonomi, som är ett särskilt ämne i den ryska skolan, vistades i Sverige i december 1996 för fortsatt träning. Tanken är att distriktscheferna skall utbildas i tre omgångar och sedan i sin tur fungera som förnyare på hemmaplan.

Denne lärare är också engagerad i *Modern European Parliament* (MEP), ett projekt som startades av en kvinna i Haag 1995. Tio elever från varje EU-land träffas en gång per termin och genomför förhandlingar i Europaparlamentet i rollspelsform. Sveriges elever förväntas stå för svenska åsikter, vilket medför ett stort förberedelsearbete. Eleverna framhåller att det tar lång tid att sätta sig in i olika frågor. Deltagarna skriver inlagor, argumenterar för sin sak, sitter i prioriteringsgrupper, skriver resolutioner och allt annat som kan förekomma i ordinarie parlamentarbete. Deltagare från VRG har deltagit i sådana spel i Haag, Dublin och Paris. Under utlandsvistelserna har eleverna antingen bott i privata hem eller på vandrarhem el dyl. Totalt har cirka 25 av skolans elever fått möjligheten att delta. Det är företrädesvis elever ur åk 3 som skolledningen väljer ut för att delta i rollspelet om det europeiska parlamentsarbetet. Enligt våra informationer väljs både aktiva som väl kan representera Sverige och mer passiva elever, som behöver träna framförande- och argumentationsteknik.

Viktor Rydbergs gymnasium står som värd för en svensk session 1998 och söker samarbete med andra gymnasier i Sverige, bl.a. Tensta gymnasium, för att på bästa möjliga sätt klara uppgiften. Rektor och den ovan nämnde seniorläraren har i slutet av år 1996 varit i Dublin för att förbereda MEP i Sverige 1998.

En erfaren lärare sedan decennier, med ett internationellt engagemang och många kontakter i olika länder är givetvis en stor tillgång i det profilarbete som skolan söker etablera.

En förälder säger följande om lärarna.

”Det har varit lätt att tala med skolan, bra kontakter varje termin, information har vi fått [...] presentation av nya lärare. Viktigt att hämta hem rätt kompetens. Nöjda med lärarna; några lärare klagades det på och de byttes snabbt ut under första terminen. De hade lite för mycket kvar av den gamla skolan. [...] Lärarna är unga, mycket engagerade i sitt arbete, samarbetet mellan alla är gott.”

Redan det första året var efterfrågan på studieplatser stor. Ett omfattande arbete lades ner på att göra skolan känd – via brev, broschyrer, öppet hus etc. Nästa kull elever fick information främst via skolans elever; de ansågs vara goda ambassadörer för sin skola, enligt föregående rektorn. Till 25 platser hösten 1994 inom det naturvetenskapliga programmet fanns 100 sökande. Intresset för skolan sägs öka. Läsåret 1996/97 var det ungefär dubbelt så många som sökte än som kom in. Drygt 65% av eleverna kom första året från andra kommuner än den egna. Elever reste från Vaxholm, Norrtälje, Bredäng och Järfälla. Elever ännu längre bort ifrån, t.ex. Lund och Tierp, bodde inackorderade. Jämförelsetal vid antagningen lå 95/96 var 4,6 till

naturvetenskapliga programmet – vid reservantagningen gick det ner till 4,2 – och 3,6 till det samhällsvetenskapliga programmet. Ett elevcitat:

"Jag är så jätteglad att jag kom in på VRG; jag kan inte tänka mig en bättre skola."

Styrelsen säger sig gärna vilja ha andra kriterier än betyg för intag, t.ex. intervju, för att kunna få med elever med sådana begåvningar som inte visar sig i betygen. Rektor beklagar att detta inte är möjligt på grund av nuvarande bestämmelser.

Gästelever från andra länder finns på skolan under längre eller kortare tid. Under lå 1995/96 vistades elever från Frankrike, Tyskland, USA, Australien och Nya Zeeland vid skolan. Det är vanligt att höra engelska, men även franska och tyska i samtal mellan eleverna både på raster och i undervisningen.

Skolan har öppet hus under en vecka under vårterminen för att ge kommande elever och deras föräldrar en möjlighet att bekanta sig med skolans innehåll och miljö. Under året 1995/96 har endast tre elever slutat – alla på grund av att de saknade sina forna klasskamrater, enligt en uppgiftslämnare.

Skolans profil – de tre i:na: IT-satsning, internationella projekt, individualisering

Tre riktlinjer styr arbetet. Skolans personal lägger stor tonvikt vid det *internationella*, *datoranvändning* och *individuellt arbete*. Undervisningsmetoder varierar systematiskt. En termin är uppdelad i tre perioder varav en är projektperiod då ämnesgränserna upplöses och arbetet är interdisciplinärt. Eleverna skriver en uppsats i enlighet med vad som krävs för en vetenskaplig artikel – detta för att tränas inför examensarbetet i åk 3. Som exempel på projektarbete i åk 2 kan nämnas industrialismen där historia, engelska, svenska och samhällsvetenskap integrerades under cirka fem–sex veckor. Varje projektgrupp har en lärare som handledare och koordinator av arbetet. Som ett kuriosum berättade en av lärarna att de kunnat få tag i artiklar ur *Times* från 1800-talet via internationella databaser. Eleverna hade alltså kunnat läsa artiklar som syftade framåt mot industrialismen innan den var etablerad i verkligheten eller som skrevs när den som bäst infördes. En spännande tidsförskjutning som ger nya perspektiv och samtidshistorisk kunskap som inte kan fångas i ordinarie läroböcker.

Alla elever får i åk 1 introduktionskurs i data på engelska. Alla elever får sin egen e-postadress, de lär sig olika vägar att nå ut i världen till databaser eller nätverk där de kan ingå. Eleverna lär sig lagra material i datorn i bibliotek och underbibliotek. En elev vi träffade var vid vårt besök sysselsatt med att lägga ut det senaste numret av skoltidningen *Viktoria* på nätet. Han har sysslat med datorer sedan 8-års åldern och fungerar som datakonsult på sin gamla

grundskola. Två elever i N3 sköter webbservern. Datorföreningen på skolan är mycket livaktig, berättas det oss.

Det är inte bara eleverna som använder datorn dagligen och stundligen. All information från skolledning till lärare har från och med ett visst datum under hösten 1996 gått via den elektroniska posten. Detta medför att alla tvingas lära sig datorhantering – alla har inte hunnit lika långt i sin datorutveckling. Rektor benämnde sin, lite drastiska, metod ”sprattelmetoden”. Kan man inte en sak, så sprattlar man en stund och lär sig sedan raskt. Skolnyheter, information till elever och lärare sprids enbart denna väg – via lokalt intranet. Handledare och föräldrar, elever och lärare kan nå varann via e-posten i stället för att ”springa och störa” varandra fysiskt.

Individualiseringen går ut på att varje elev skall finna, för henne, lämpliga arbetssätt för varje problem. De handleds av sina lärare såväl innehållsligt som metodmässigt. Ett mentorskap har införts där varje lärare har cirka 10 elever som *adepter*. Under första året träffas de ofta, kanske varje vecka, senare allt efter behov. Eleverna får fortlöpande återkoppling på hur skolans personal uppfattar deras prestationer och insatser. Ett utvecklingssamtal förekommer under hösten, en skriftlig bedömning görs före jul där elevens förmåga till planering och strukturering av sitt arbete bedöms liksom den egna utvecklingen. I januari diskuteras ämneskunskaper, senare under vårterminen finns ett utvecklingssamtal igen och till vårterminens slut avges återigen ett skriftligt utlåtande. Självbedömning av såväl resultat som process diskuteras med handledare och rektor under utvecklingssamtalen.

Eftersom skolan är så liten, känner alla varandra väl. Enligt skolans policy engagerar sig all personal aktivt i elevernas personliga utveckling både i och utanför klassrummen. Lägerdagar, skidresor och fester förekommer där all personal och alla elever deltar. Självklart får sådana inslag där möten mellan människor under fria former förekommer påverkan på det direkta skolarbetet.

Internationaliseringen omfattar inte bara engelska som undervisningsspråk och IT-satsning utan även resor, skolutbyte och deltagande i olika EU-projekt. Modern European Parliament har jag redan nämt. Några andra exempel kan ges. En lärare i geografi fann via datorn en skola i Waldenburg, Tyskland, med vilken han etablerade kontakt. Så småningom genomfördes en studieresa dit med 24 elever från åk 1 och 2 under våren 1996.

Två Comenius-projekt finns som har ekonomiskt stöd från EU. VRG är koordinator för ett och partner i ett annat. Det första leds av en lärare med särskilt intresse för internationaliseringsfrågor. Hon leder dessutom hela den internationella gruppen, som verkar vara oerhört aktiv. *Senior European Study Programme* har gemensam kursplan i alla EU-länder med cirka 60–70 skolor involverade. För att bli mer hanterligt har länderna delats upp i kluster. I samma kluster som Viktor Rydbergs gymnasium ingår Finland, Danmark, Tyskland, England

och två skolor på Irland. Lärarna träffas årligen för utbyte av erfarenheter, vissa modifieringar görs i kursplanen, elevutbyte eller elevbesök planeras och arrangeras. I skrivande stund är det aktuellt att skicka några elever till Irland. Förutom att programmet ingår i den svenska gymnasieutbildningen som lokalt tillägg, får eleverna ett speciellt diplom från *Senior European Study Programme*.

En gång om året arrangeras en internationaliseringsvecka med föreläsare, film, teater och studiebesök. Under hösten 1996 var t.ex. Sverker Åström inbjuden att tala om sitt diplomatliv⁸⁴ – många elever tänker sig en framtid som diplomat (dagen innan hade Sverige valts in i säkerhetsrådet). En SIDA-medarbetare berättade om sina erfarenheter under 30 år bl.a. om energi- och vattenfrågorna i Indien och Afrika. Två italienska lärare från Brescia informerade om sitt projekt, som de driver i samarbete med två lärare i naturvetenskap vid Viktor Rydbergs gymnasium. Projektet är inriktat på transportfrågor i Brescia och Stockholm. På Viktor Rydbergs gymnasium finns elever knutna till projektet, vilka genomför sina specialarbeten inom projektets ram. En grupp från Tyskland presenterade sitt sociala projekt i Berlin där två socialpedagoger och tre medarbetare, som var hemlösa "gatubarn" i Berlin, arbetade på en tidning, *Zeitdruck*. Projektet styrs av en förening i syfte att minska brott, droganvändning etc. Läraren som är tyskfödd ansåg det väsentligt att låta eleverna stifta bekantskap med andra sociala villkor än vad de vanligen har erfarenhet av. Dels presenterades tidningsprojektet och dels berättade "lärlingarna" hur det är att vara gatubarn.⁸⁵

Eleverna får genom denna vecka veta en hel del om världen utanför Sverige. Därtill fick de just denna internationaliseringsvecka en liten inblick i andra klasskulturer än den egna, något som kan vara ganska svårt att få möjligheter till.

En ytterligare möjlighet att fördjupa sig i ett speciellt problem och en främmande miljö är specialarbetet. Detta, som genomförs i åk 3, har förberetts genom de fyra projekt som varje elev deltagit i under åk 1 och 2. Då har eleverna tränats i förmågan att skriva formellt korrekt med bakgrund, syfte etc. samt en korrekt referenslista – som i en vetenskaplig artikel. Praktik utomlands förordas i anslutning till specialarbetet. Ovan gavs ett exempel på samverkan mellan lärare och elever angående transportfrågor i Brescia och Stockholm. Under temat *Framtiden* fanns även ett specialarbete där man ville undersöka om den typ av järnväg som har luftkudde mellan tåg och räls, och som finns i Japan, är möjlig att införa i Sverige. Specialarbetena är ibland ekonomiskt inriktade och anknyter till samhällsvetenskaplig B-kurs där nationalekonomi

⁸⁴ Väsentligt är, enligt Åström, att ha en bra och bred grundutbildning från universitet. En hel del språkutbildning ges senare inom UD.

⁸⁵ Vid ett besök pratade vi med en svensk elev som studerat i Bordeaux 1 år. En av lärarna kom fram och undrade om inte hon kunde låta en av de tyska gästerna bo hos henne. 'Jovisst, min bror är inte hemma såg det går fint.' En

ingår, psykologiskt inriktade eller belyser andra samhällsrelevanta problem. Vid presentationen av specialarbetet förekommer opponentskap, ibland i helklass, ibland i mindre grupp med enbart författare, opponent och lärare närvarande – detta för att lättare utröna om eleven ska få Väl Godkänt. En muntlig diskussion ger läraren tydliga indikationer på om vederbörande förstått det han skrivit eller om det skrivna underlaget inte är särskilt djupt förankrat hos eleven.

En förälder vi pratat med var imponerad av att eleverna gick till källorna i sina projektarbeten, att de redan under gymnasietiden kunde bekanta sig med universitetsbiblioteket på Frescati och att de bibringas ett forskande arbetssätt och en positiv inställning till skolarbetet. Den frihet eleverna hade, att lägga egna aspekter på sina projekt, uppskattades särskilt. T.ex. i industrialismen-projektet kunde de anlägga feministperspektiv om de var intresserade av detta. Därtill framhöll hon att lärarna är oerhört kunniga, krävande men hjälpsamma.

Praktiken skall helst knytas till specialarbetet och omfattar totalt 3 veckor, varav en på undervisningsfri tid. Cirka 1/3 av SE3-eleverna har haft praktik utomlands, alltifrån företag i USA till Missionsförbundets verksamhet i Indien. De flesta platserna ordnas via föräldrars kontakter eller via fadderföretagens bolag hemma eller utomlands.

Den flerspråkiga undervisningen kan sägas vara ett kännetecken för skolan. Engelsk kurslitteratur förekommer i flera ämnen: i naturkunskap och biologi på NP, i geografi, allmän historia, delar av samhällskunskapen och Europakunskap på SP. Matematikämnet däremot har svensk lärobok. Varje elev får under hela sin gymnasietid antingen *Time* eller *News Week* hem i brevlådan. Tyska och franska undervisas på respektive språk av infödda eller mycket väl kvalificerade lärare. Det individuella valet om internationella relationer är helt på engelska. Eleverna har upprepade gånger berättat att de särskilt uppskattar att de får lära sig både brittisk och amerikansk engelska. Att svenska språket och svensk litteratur undervisas i på svenska föreföll dem självklart. Det är viktigt att hålla det tvåspråkiga vid liv. Mycket få elever vill ha enbart engelskspråkigt S-program i likhet med dem som finns i Åkersberga och på Kungsholmens gymnasium.

En mamma framhåller:

”Den bilinguala inriktningen fungerar bra. Jag hör aldrig G säga att jag vet inte vad jag ska skriva på engelska; det tycks inte vara något problem. Viktigt att det svenska språket också blir befast.”

Det som främst utmärker skolan är atmosfären, dvs. att alla känner alla och är engagerade i vad alla andra gör. Här spelar skolans litenhet och den arkitektoniska inramningen stor roll. Skolan är öppen, mycket glas, inga låsta dörrar; insikten finns, även fysiskt. Inte ett klotter, inga

inbrott – inte ens datorer har stulits! – och en lugn ljudnivå präglar stora hallen, där alla passerar.

Det finns goda möjligheter för varje elev att utmärka sig positivt i utbildningen eller i någon av de många föreningar och kommittéer som finns – internationella kommittén, festkommittén, för olika sporter, årsbokskommittén, datorförening etc. Hos rektor finns en plan på att starta en alumniförening, en förening för forna elever. Denna skulle tjäna som sammanhållande organ för de som gått ut skolan, ge forna elever möjligheter att bibehålla kontakten med varandra och med skolan. Dessutom finns en tanke om att tidigare elever kan bidra med donationer för att stärka skolans ekonomi och därmed friutrymmet.⁸⁶

varsel tillkommer förmodligen bara i samhällets övre skikt – där finns rum, både spatialt och psykologiskt.

⁸⁶ Alumnus, lat., betyder lärjunge, skyddsling. Mönstret är hämtat från nordamerikanska privata utbildningsinstitutioner där alumniföreningar är ofta förekommande. Dessa har vanligen stor ekonomisk betydelse då stora donationer ges av forna studenter till sin gamla skola. Det sociala kapital som mångårig vänskap med framstående personer ger, skall inte heller undervärderas.

Kungsholmens gymnasium, samhälls- och naturvetenskapliga program på engelska

Historia, inriktning och organisation

”Vid Kungsholmens gymnasium har sedan 1907 gymnasieelever fått en högklassig utbildning av en välutbildad och erfaren lärarkår.

Skolan har med sin kulturella bredd valt att profilera sig som ett gymnasium med siktet inställt på globala frågor: kulturella, politiska, kommunikativa och ekonomiska. Hos oss möts kulturer genom den internationella sektionen. Skolans rika idrotts- och föreningsliv samt musikklasser skapar en unik stämning.”⁸⁷

Kungsholmens gymnasium är en av de stora – i alla bemärkelser – gymnasier som etablerades i Stockholm runt sekelskiftet 1900. I skaran finns även Norra Latin, Norra Real, Östra Real och Södra Latin. De är alla inrymda i mäktiga, murade hus med djupa fönsternischer och högt i tak. Där finns vanligen en storslagen entré, rymlig trapphall, sober stil; allting i arkitekturen meddelar besökare att de som vistas här är viktiga personer. Kungsholmens gymnasium ligger därtill ganska högt vid krönet av Hantverkargatan, vilket ytterligare understryker dess storhet.

” ... skolan där styrkan ligger i mångfalden!” Mångfalden består av tre specialiseringar, Kungsholmens gymnasiums S-program, den internationella sektionen inklusive *International Baccalaurate* och Stockholms Musikgymnasium.

Vårt intresse har främst inriktats mot den internationella sektionen som startade i liten skala 1973 med en engelskspråkig S-klass och en liten grupp IB-elever. Den var då belägen på Norra Reals gymnasium. År 1987 flyttades verksamheten till Kungsholmen och har sedan dess utökats kontinuerligt.

IB-utbildningen har färre ämnen än ordinarie svenskt gymnasieprogram. Elever kan när som helst under året flytta om exempelvis föräldrarna flyttar, eftersom undervisning är upplagd på samma sätt på alla orter. I utbildningen ingår något som kallas CAS – *creativity, activity and service* 6–8 tim/v i cirka 2 år. Denna service skall fullgöras utanför skolan i någon form av social aktivitet eller, som en del elever vid Kungsholmen väljer att göra, genom att skriva brev till regeringar och presidenter i Amnestys regi. Denna förening har många medlemmar vid skolan.

⁸⁷ Citaterat ur skolans broschyr, 1994.

Den internationella sektionen ökar i omfång. Våren 1996 bestod den av 15 klasser, varav en IB-klass i varje årskurs. Klasserna antal i varje årskurs ger en vink om hur ökningen fortgår:

åk 3	2 SP och 1 NP
åk 2	2 SP och 2 NP
åk 1	3 SP och 2 NP

I framtiden kommer elever att kunna söka till engelskspråkig utbildning inom programmen, men de får inte längre välja skola. De sökande kommer i stället att fördelas på de skolor där denna specialinriktning existerar eller kommer att etableras. Sökandetrycket är stort och i växande. I skolvärlden diskuteras huruvida utbildningen bör vara strikt engelskspråklig eller om tvåspråkig undervisning ger bäst resultat. På Kungsholmen förekommer undervisning på svenska enbart om och i svensk litteratur– allt annat sker på engelska. Detta kräver att eleverna måste ha särskilt goda kunskaper i engelska. En elevröst:

"Fler och fler svenska elever kommer in, vilket missgynnar utbildningen. Kommer man direkt från en svensk skola tar det cirka ett år innan språket 'sitter'. Vi ska skriva allt, prata allt på engelska. De drar ner studietakten för dem som redan behärskar språket. Och dessutom kommer det att pratas mer svenska i klassen så de som inte kan svenska så bra, blir utanför. Vi har pratat i klassen om att internationella sektionen borde få ställa krav på att [eleverna] har gått i engelsk skola innan. En 5a i engelska [från svensk grundskola] säger inget om språkbehärskning."

Inom ramen för skolans lokala tillägg – "Vårt globala ansvar" – behandlas internationell rätt och ekonomi, media, data, miljö, överlevnad, mänskliga rättigheter och språkets funktion. Det språkliga uttrycket kan påminna om texten i planerna vid Viktor Rydbergs gymnasium, men innehållsligt skiljer de två skolorna sig. VRG synes ensidigt inriktad mot Europa i bemärkelsen den Europeiska Unionen medan Kungsholmens gymnasium behandlar hela klotet. Den litteratur som läses inom det lokala tillägget emanerar ofta från tredje världen.

Några rader måste skrivas om Musikgymnasiet. Detta ingår inte i vår undersökning men den internationella sektionen och musikklasserna är båda eftertraktade specialinriktningar och eleverna umgås mycket över gränserna. En blick i skolkatalogen ger vid handen att de flesta funktionärer i skolföreningarna hör till någon av dessa båda varianter. Detta innebär att den svenskspråkiga samhällsvetenskapliga programmet kan sägas vara marginaliserat. Tongivande elever i skolans verksamhet – såväl i undervisning som i de frivilliga skolföreningarna – kommer från Internationella sektionen eller Musikgymnasiet. Den sistnämnda är den äldsta skolan i sitt slag i Sverige och var länge en del av Adolf Fredriks musikklasser, med vilka det musikaliska samarbetet har fortsatt. Båda dessa skolor utgör en betydande del av Stockholms musikliv. De gör sig kända genom konserter i Berwaldhallen, Konserthuset och i stadens olika

kyrkor. Juletid är bråda tider för musikeleverna med en av höjdpunkterna i den årliga Luciakonserten på Globen.

Rekrytering av lärare och elever

Den stora efterfrågan på studieplatser inom den internationella sektionen gör att jämförelsetalen stadigt ökar. År 1993 låg jämförelsetalet på strax under 4 medan 1996 hade den sist antagna reserven till naturvetenskapligt program 4.6. Medianen var 4.8. Det är den högsta siffran vi har kunnat iaktta i Storstockholmsområdet. Motsvarande siffra för senast antagna reserv till SP var 4.2.

Inom landet har Kungsholmen hög status, det är en utbildning för eliternas barn. Våra elever är förmodligen morgondagens makthavare. Alla känner till oss, vi behöver inte själva anstränga oss att skaffa kontakter som man måste göra på en mindre eller mer okänd skola. Telefonsamtal kommer från hela landet där föräldrar med barn i 7an och 8an redan bestämt att barnen skall gå på Handelshögskolan och undrar över bästa möjliga vägar genom gymnasiet.⁸⁸

Detta uttalande kommer från en lärare som berättar att elevernas val vanligen står mellan Enskilda gymnasiet, Franska skolan och Kungsholmens gymnasium.⁸⁹ ”För några år sedan hörde vi mer talas om Viktor Rydberg och Frans Schartau, men de tycks inte ha samma dragningskraft längre”. Detta är ett uttalande från en enskild person och vi vet inte om det är en form av besvärjelse – avvärja konkurrens från andra skolor – eller om det är ett uttalande med faktabakgrund. Det är en empirisk fråga om det nyetablerade Viktor Rydbergs gymnasium och den nya varianten på Schartaus gymnasium kommer att kunna hävda sig i konkurrensen med till exempel Kungsholmens gymnasium. Citatet illustrerar hur som helst att lärare tycks ha näsa för eller uppmärksamma distinktionerna för vad som är högstatus i skolans värld. Detsamma gäller för eleverna, jämför citaten nedan, det första från en flicka i Kungsholmens gymnasium och det andra från en pojke, boende i Kista som sökt sig till en annan innerstadsskola än Kungsholmen.

”De flesta i min klass skall utomlands, några till KTH, Chalmers, universitetet, till Uppsala om man vill läsa juridik. Lunds universitet pratar några om. Många på NP vill till Handels. [...] Det är ju fakta att Cambridge, Oxford, Sorbonne har bättre utbildning än i Umeå eller Skövde. Många föräldrar har gått på sådana prestigeskolor och de vet vad det betyder. En jurist från Harvard har en miljon dollar om året. På ansökningsblanketter i USA frågas ofta efter vid vilka skolor föräldrarna gick, inte vilka betyg de fick. [...] Kontakter och sociala nätverk är minst lika viktiga som kunskaperna i sig. De går golfrunder tillsammans, resor ... inte bara jobb utan all diplomati emellan.”

”Jag skulle blivit ensam svensk i Tensta.[...] Ja, innerstadsskolor har högre status. Jag besökte skolan innan jag valde; fin miljö, ser rent ut, trevlig skola. Jag gillar att de renoverar gamla hus. [...] Före andra antagningen hade jag skrivit flera brev om varför jag ville gå här, hur bra kommunikationerna var. Vi från förorten har inte gjort så himla mycket [...] Jag klarar mig men det går inte superbra. Det var en omställning att komma till

⁸⁸ Se not 85.

⁸⁹ Vi ville gärna ha med Enskilda Gymnasiet i vår undersökning men kronprinsessan Viktoria gick våren 1996 i åk 3, varför tillträde inte var möjligt av säkerhetspolitiska skäl. Vi har bara lyckats intervjua en elev i åk 3 men inte kunnat göra skolbesök.

gymnasiet. Jag låg efter mycket jämfört med andra i min klass, särskilt i matte. [...] Vi är få resenärer. Jag är inte ensam om att resa, men det hör till undantagen."

Oberoende av vilken utkiksspunkt eleverna har, synes det vara helt klart vad som är högstatus bland skolorna. Den citerade manlige förortseleven vill komma ifrån sin tidigare klass, vill nå nya höjder, siktar på en framtid inom industriell ekonomi samtidigt som han är fullständigt klar över att han måste skaffa sig högre betyg, läsa flitigt och ihärdigt om han någonsin skall nå därhän.

De höga inträdeskraven och elevernas stora ambitioner för framtiden gör att så gott som ingen fritid finns – i varje fall inte för alla.

"Fritid finns inte längre. Det är tigt – särskilt om man vill sova lite. [...] Jag trivs med livet, vill vara upptagen, vill studera. Utbildning är nyckeln till framtiden. Grunden läggs under gymnasietiden, den vill jag inte kasta bort. Alla kompisar gör samma sak."

"Jag försöker läsa läxorna men ibland är jag så trött och har huvudvärk. Jag pluggade under sommaren och startade i högt tempo. Jag läser minst 2 timmar per dag och en av helgens dagar. [...] Så langar jag hamburgare på söndagar."

En flicka berättar att alla kvällar och alla helger går åt till skolarbete, förutom att hon tillhör en kyrka och träffar kamrater där med vilka hon spelar och sjunger. Ibland är det någon större fest men livet domineras av studier. De flesta andra säger att minst en av helgens två dagar går till skolarbete; det är många enskilda eller gruppuppgifter som skall förberedas.

Ytterligare en annan säger att skolan "annonserar ingenstans, muntlig tradition, ruskigt många sökande per plats. Alla som går här är duktiga i skolan, pressar varandra, man är så illa tvungen /skratt/. ... Andra program är halvenska, det är negativt, man behärskar inte något språk perfekt..."

Vi återkommer senare till frågan om undervisning på enbart engelska eller tvåspråkighet.

Lärares kompetens

"Alla mina lärare utom i spanska har engelska som modersmål. Det är ett problem som internationella sektionen har att den inte kan få lärare från svenska sektionen att undervisa på engelska. Många sökande gör att vår sektion växer ut och då blir det färre i svenska delen. Lärare blir överflödiga, får avsked, och vi nyrekryterar [...] en lärare var bra, men hon frågade oss vad orden heter och det blev lite konstigt. De flesta [kommer från] från brittiska öarna, Australien, USA, har arbetat på olika håll i världen och kan ge oss inblickar i mycket."

Ordinarie lärare får inte arbeta inom den engelskspråkiga delen om de inte har ytterst goda språkkunskaper. En lärare i samhällsvetenskap vi talade med, ser en del nackdelar med den "nästan hysteriska satsningen på engelska i undervisningen". Hon har bott i engelsktalande land i 15 år, är gift med en amerikan och talar engelska hela dagarna i arbetet men anser, trots detta, att svenska är hennes språk.

Det finns nästan inga människor som är tvåspråkiga. På svenska kan jag uttrycka mig rikt och målande, en del specialuttryck finns i undervisningen som kanske inte finns på engelska – Saltsjöbadsandan, förtroendetid etc. [...] Dessutom lär sig inte eleverna engelska på ett grundligt sätt. De får inte med gester och annat kroppsspråk som är specifikt för briter eller amerikaner. De har lätt att tala men ska man lära sig ett språk, måste man göra det i landet ifråga. Därför har amerikaner och fransmän svårt i kontakten. Amerikaner ler jämt och fransmän ler när det finns något att le mot. [...] Om det finns en duktig lärare i tyska eller franska som kanske varken kan eller vill undervisa på engelska, så går hans ämneskompetens förlorad om man envisas att allt skall vara på engelska. Det blir fel om vikten läggs på språket, som ändå inte är tillräckligt bra, och kunskaperna om saken blir en mindre viktig. Nu har vi oerhört kunniga lärare så det är knappast en risk, men svenska skickliga ämneslärare som inte vill undervisa på engelska blir i detta system obehövliga.

Den engelska undervisningen ställer till en del svårigheter för lärare och gör vissa av dem obehövliga, men passar andra mycket bra. För en del elever tycks den engelskspråkiga varianten vara en ytterst lämplig utväg. En elev vi talat med hade bott utomlands mellan 6 och 12 års ålder. Då hade hon gått i internationell amerikansk skola med elever från 50 nationer och cirka 2000 elever. Efter hemkomsten till Sverige gick hon högstadiet i vanlig skola, vilket inte alls gick bra. Hon förstod inte fullt ut vad som sades, vad uppgifter gick ut på och hon blev utsatt för mobbing. Själv uppger hon bristande läsförståelse som orsak till sina problem. Det är intressant att notera att bristande lästräning på det egna språket slår så hårt; familjen är helt svensk, det talades svenska hemma men hon läste inte vare sig svensk litteratur eller svenska tidningar under de 7 åren utomlands. För att få ett fullständigt betyg gick hon om sista grundskoleåret på Engelska skolan. Hon har fortfarande vissa svårigheter med att förstå svenska. För denna elev passar givetvis det engelskspråkiga programmet ytterst väl.

”Jag öppnar inte en debatt, tycker mest om att lyssna. Det sitter kvar sedan 7an, 8an och 9an, då jag fick mycket kommentarer om hur jag talade. Framför allt var killarna på mig; det sitter kvar. [...] Jag har scenskräck så det räcker, jag blir fruktansvärt nervös och läser mest innantill då vi ska redovisa. [...] nu ska vi analysera vad texterna innehåller. Jag kan inte börja analysera, men jag kan fortsätta, jag vill inte säga fel, de svenska eleverna vet vad de läser, jag gör ofta inte det. Ibland undrar jag vad ett ord betyder och frågar en kompis eller väntar till läraren kanske förklarar det senare. Kanske förstår jag senare när jag läser vidare i en bok. Ofta är det så att jag inte förstår. Inte fritt fram att fråga i klassen; kanske är min fråga löjlig.”

Relationerna mellan lärare och elever uppfattas olika av skilda elever. Den nyss citerade eleven vågade inte riktigt visa sin okunskap och fråga om sådant hon inte förstod. I citatet nedan talas däremot om den respekt som förefaller en annan elev naturlig att visa sina lärare.

”I min skola kommer de flesta från små amerikanska skolor eller privatskolor med större respekt för varandra. Vi tilltalar lärarna Mr, Mrs och efternamn. Inget ”Hörru Ulla” som tilltalet i grundskolan var till lärarna. Alla mina klasskamrater har målet klart att läsa vidare, vi vill lära oss, vill läsa. På ett vanligt samhällsvetenskapligt program i en förortsskola där intaget är 1,3 eller så [...] Hur studiemotiverade är de människorna? Jag vet ingen annan skola i Stockholm som jag skulle velat gå i. Är så glad att kommit in på Kungsholmen. Man kan bara jämföra mellan sektionerna på vår skola, musik är svårt att komma in, ofta från Adolf Fredriks musikskola, studietakten är högre och mer studiemotiverade elever, och så den svenska, nej [...] Det är tre skolor inom skolan. [...] Lärarna – de är en auktoritet, de är *lärare*, man vet sin plats, ömsesidig respekt. De har också bättre kunskaper, två av mina lärare är lektorer, har erfarenhet från olika håll i världen, ger mera utblickar. Kvaliteten på lärarna är bättre, tror jag.”

Kungsholmens gymnasium ingår i den grupp av högre allmänna läroverk som etablerades mellan 1880 och 1910 i Stockholms innerstad. Skolan har bibehållit sin prestige och status, har

anciennitet. Till detta har skolan etablerat två prestigefyllda inriktningar – den internationella sektionen och Musikgymnasiet – som ytterligare ökar dess attraktionskraft för dagens ungdomar. Om vi får tro den lärare som sade att eleverna väljer mellan Kungsholmens gymnasium, Franska skolan och Enskilda Gymnasiet, är Kungsholmen det enda allmänna gymnasium som tävlar med friskolorna i den högsta statusgruppen av gymnasier i Stockholm.

Frans Schartaus gymnasium

Historia, inriktning och organisation

Frans Schartaus gymnasium har sina rötter i borgerlighetens behov av utbildade handelsekonomer. Det var den andra handelsskolan i Sverige då den grundades 1865, då kallad Grosshandlarsocietetens i Stockholm handelsskola.⁹⁰ Skolan, en massiv tegelbyggnad, är sedan 1915 belägen på Stigbergsgatan på Söders höjder i Stockholm med en hänförande utsikt över hela staden med Skeppsholmen i fonden.

Frans Schartau (1797–1870), brorson till kyrkomannen Henrik Schartau, var affärsman och politiker. Han betraktades dessutom som en av huvudstadens mest driftiga affärsmän, en av borgerskapets äldste, ledamot av stadsfullmäktig etc. Många resor utomlands inspirerade honom att öppna en handelsskola med internationellt innehåll. Redan 1890 fanns spanska och ryska på schemat, vilket ger en fingervisning om de länder som Stockholms handelshus gjorde affärer med vid denna tid.

Frans Schartaus handelsinstitut sammanslogs med Stockholms stads handelsgymnasium 1952 och detta slogs 1986 i sin tur samman med Skanstulls gymnasium (som vuxit fram ur Högre allmänna läroverket för flickor från 1939). Då försvann, enligt en av våra sageskvinnor, många av de humanistiskt inriktade lärarna till Södra Latins gymnasium och många handelslärare i ämnen som redovisning, ekonomi och datakunskap blev kvar. Flera av dessa lärare hade skrivit läroböcker och ansågs ha hög prestige inom sina ämnesområden. Det är nog korrekt att säga att handelsinriktningen har hållit sig genom åren. En annan lärare säger att de två traditionerna – den ekonomiska och den humanistiska – möttes, men de blandades aldrig och lyckades heller aldrig befrukta varandra. Upprätthållandet av strikta ämnesgränser förstärkte snarare olikheterna mellan traditionerna inom skolans väggar.

Gymnasiet har lokalerna kvar på Stigberget där framför allt påbyggnadsutbildningarna är inrymda. Ungdomsgymnasiet har sin verksamhet i gamla Skanstulls gymnasiums lokaler på Bohusgatan. Denna är belägen på mark där Stockholms stad hade sina trädgårdar förr i världen. Den allra första skolträdgåren i Stockholm sägs ha legat just där skolan på Bohusgatan ligger. En rest från den tiden finns kvar i form av en mer än 200 år gammal ek som står på skolgården.

⁹⁰ Den första etablerades i Göteborg redan 1826.

Vid freden 1945 samlades här, berättas det oss, hela skolans personal och firade freden. Traditionen upprätthålls genom att den nya studentkullen varje år tar på sig sina vita mössor under gammeleken.

Skolan har läsåret 1996/97 24 klasser: 6 klasser inom det samhällsvetenskapliga programmet och 2 inom handelsprogrammet i varje årskurs. De 6 klasserna i det samhällsvetenskapliga programmet hålls samman i åk 1 för att delas upp i tre grenar i åk 2. En klass är rent samhällsvetenskaplig, tre klasser inriktas mot ekonomi och två klasser i varje årskull är inriktade mot den Europeiska Unionen. Det är framför allt dessa EU-klasser som varit föremål för våra studier. Här, liksom på Kungsholmens gymnasium kan sägas att skolan är tredelad: SP, HP och EU.⁹¹

En lokal EG-gren⁹² inom den samhällsvetenskapliga linjen startade lå 1992/93 med en tyskspråkig och en franskspråkig klass. Idén hade fötts i samråd mellan skolledning, representanter för den dåvarande borgerliga regeringen och skolförvaltningen i Stockholm. EU-varianten hade först prövats som lokalt inslag i en påbyggnadslinje, innan den inkorporerades i gymnasiets linjesystem. Den blev då ett individuellt val med fördjupning av språkkunskaper och en betoning på Europakunskap. Lå 1993/94 utvidgades omfattningen till fyra klassers intag. Detta var helt i linje med vad det tidigare handelsinstitutet hade erbjudit som utbildning.

Enligt en tidigare elev vid skolan, nu närmare 70 år gammal, utgjordes skolans profil av internationell ekonomi och grundliga språkkunskaper redan på hans skoltid på 1940- och -1950-talen.⁹³

Skolans profilering; undervisning på annat språk än svenska, elevutbyte, Europamodulen

Skolan vill förena traditionen från förr med ett framåtsyftande perspektiv med inriktning på det nya Europa i betydelsen Europeiska Unionen. Från *International Business Education in touch with tradition* till *European Business Studies in tune with new perspectives in close co-*

⁹¹ Därtill kommer olika försöksutbildningar bland annat Kvalificerad Yrkesutbildning, s.k. KY-utbildning inom området Turism och reseliv. Den andra försöksutbildningen, Uniformsprojektet, växte fram ur bråk mellan skinheads och invandrare runt Fryshuset. Dåvarande ÖB var intresserad av att få grupperna att närma sig varandra och hävdade att sådan kompetens fanns inom försvaret. Olika vistelser i skärgården med först grupperna var för sig och senare båda grupperna tillsammans, visade att det gick utmärkt att få dem att fungera i samband med fysisk träning och andra övningar. Båda grupperna visade sig ha svaga kunskaper och dålig skolbakgrund varför försöket startades. Av de 15 som antogs första året, har 6 gått ut med gymnasiebetyg. 10 är fortfarande inskrivna och får en individuell skolgång som gör att de kan komplettera sina betyg.

⁹² När linjen etablerades kallades den EG-gren. Benämningen ändrades följdriktigt när den europeiska gemenskapen ändrades till den europeiska unionen. För enkelhetens skull kallar jag fortsättningsvis båda varianterna för EU-klasser, EU-gren etc.

⁹³ Institutet var på den tiden inte ett gymnasium utan gav påbyggnadskurser inom området ekonomi, handel och kontor.

operation with trade and industry för att använda formuleringar hämtade från skolans engelskspråkiga broschyr. Alla vid skolan förefaller överens om att vissa kunskaper bäst inhämtas under praktikperioder på företag. Skolan har vinnlagt sig om att skaffa och behålla bra praktikplatser i Sverige och utomlands.

Ett annat kännemärke är den tvåspråkiga undervisningen samt satsningen på franska eller tyska i de två EU-klasserna. Om undervisningen skall fungera fullt ut krävs tvåspråkiga lärare, vilket är svårt att finna. Man har prövat olika modeller genom åren och undervisat i historia och samhällskunskap på engelska. Om ett försök att undervisa om franska revolutionen på franska säger en elev så här.

”Spännvidden i kunskaper i franska var så stor att en massa måste vi gå igenom på svenska också. Det blev lite misslyckat.”

De första åren kännetecknades av att allt arbete gick på idealism, säger en lärare.

”Skolledningen drev inte frågorna pedagogiskt utan det hela fick ton av utanverk”, fortsätter samma lärare. Detta resulterade i en nedgång i entusiasmen då en del storslagna planer inte gick att förverkliga. Efter några år har nu läget stabiliserats med ny personal på vissa poster vilket lett till ”nya tag”. Numera (hösten 1996) har språkundervisningen givits mer rimliga proportioner och kan exemplifieras med nedanstående inslag:

- samverkan mellan svenska och franska förekommer t.ex. då Molière studeras
- samverkan mellan engelska och internationell marknadsföring med enskilda uppgifter eller grupparbeten som redovisas på engelska
- samverkan mellan historia och franska genom att läraren i historia är duktig i franska (personsamband). Därtill finns en Lingua-assistent, (dvs. en person som ingår i EU:s språkprogram Lingua) i franska som erhållits via Europakontoret.

Efter några ganska turbulenta år har man enats om att gå tillbaka till den ursprungliga målsättningen om att både sakinnehållet och språken är viktiga, framhåller rektor. Ibland kunde språkundervisningen bli huvudsak och själva innehållet i ämnet komma i skymundan. Här vill jag påminna om den fullständiga engelskundervisningen som förekommer vid exempelvis Kungsholmens gymnasium, i Åkersberga och i Sundsvall. För Schartaus del vill man undervisa på flera språk, inte enbart på engelska då språkundervisning och ekonomiska ämnen samt kontakter utåt har alltid varit Schartaus kännetecken. Man vill återupprätta denna målsättning (november 1996) och om möjligt införa 2-lärarsystem där både ekonomi och språk ryms.

Med en fransk skola utanför Marseille har åk 2 haft elevutbyte under en veckas tid, och det finns liknande utbyten med en skola i Tyskland. För framtiden planeras att varje skola

utomlands endast skall belastas en gång per år med svenska gäster; nuvarande besök 2 ggr/år blir alltför belastande.

En studieresa görs till England, ibland i åk 1, ibland i åk 2. För framtiden planeras att genomföra en studieresa om cirka en vecka till England i åk 1, skolbesök och utbyte med Frankrike eller Tyskland, omkring två veckor, i åk 2 och praktik utomlands under fyra veckor i åk 3. Det är en återgång till den plan som genomfördes de första åren efter dåvarande EG-grenens införande.

En *Europamodul* finns som omfattar 110 timmar; denna utgör det lokala tillägg som alla inom EU-grenen får. Den finns även som individuellt val för övriga elever. Modulen har arbetats fram genom ett samarbete mellan Storbritannien, Tyskland och Irland inom EU:s PETRA-program.⁹⁴ Den påbörjas i åk 2 och omfattar sju kunskapsområden:

1. Europeiska unionen som institution
2. Europeiska unionen i funktion
3. Kultur- och naturgeografiska särdrag
4. Människor och kulturella olikheter inom EU
5. Kommunikationssystem
6. Jämförande studier av den egna kulturen och ett eller flera andra länders
7. Nordiskt perspektiv: gemenskap – särdrag.

I kursplanen rekommenderas att projektarbeten skrivs och att praktik lämpligen också kan genomföras i anslutning till modulens innehåll. Eleverna får ett särskilt intyg, ett s.k. *State of Recognition* efter genomförd EU-modul. Intyget är giltigt tillsammans med slutbetyg från Stockholms Skolor.

Specialarbetena har hittills betraktats som en fördjupning av Europakunskapen med praktiken integrerad. Men nu finns bestämmelsen att specialarbetet skall poängsättas och bedömas separat, vilket komplicerat det praktiska hanterandet. Under lå 1996/97 får eleverna göra mindre omfattande företagsbeskrivningar av sina praktikföretag och skriva specialarbete inom Europakunskapens ram. Arbetet skrivs på engelska eller B-språk.

Praktikplatser anskaffas genom en lärare som har nedsättning för att kunna anskaffa praktikplatser. Det fungerar men är inget lätt arbete. Vid ett informationsmöte för föräldrar tidigt under höstterminen tillfrågas de om de har kontakter med företag utomlands och i så fall vilka. Många föräldrar är egna företagare eller innehar relativt höga positioner inom svenska

⁹⁴ Europamodeulen har utarbetats av *North Tyneside College* och *Business and Technology Education Council* i England, av *Vocational Education Committees* i städerna Galway och Cork på Irland, och av Hül's AG i Marl och Münsters Handelskammare i Tyskland. Inom de närmaste åren väntas modulen godkännas av Skottland och andra stater inom EU.

företag med dotterbolag utomlands eller vid utländska företag. Många fäder har, enligt våra informanter, själva gått på Frans Schartaus gymnasium. De har vanligtvis många kontakter, och praktikplatser har hittills kunnat erhållas i Tyskland, Frankrike samt något färre i Belgien, Luxemburg, Schweiz och Österrike. Företagen bör ligga inom tyskt eller franskt språkområde – en miss blev det för en elev där företaget i Belgien hade flamländska som huvudspråk.

Under utlandspraktiken bor eleverna på studenthem, i små pensioner eller hos vänner, släkt eller bekanta. Kostnader för flygbiljetter täcks av stipendiemedel som finns inom skolan – en rest från fornstora dagar – liksom om någon elev har ett särskilt dyrt boende. Övriga kostnader står föräldrarna för vilket görs klart redan på hösten i åk 1.⁹⁵

Skolan har haft fortlöpande god kontakt med Ericsson som bistår på olika sätt, kanske framför allt med praktikplatser. En person från SAS engagerades redan 1992 som lärare i engelska och den kontakten ger fortfarande ”sekundärvinster” särskilt i samband med undervisning i interkulturell kommunikation, enligt rektor.

Skolans *verksamhetsplan* har legat i träda på grund av interna diskussioner, men under hösten 1996 sker en nysatsning för att tydliggöra skolans profil med språk, ekonomi och internationalisering. Andra områden som diskuterats i lärarkåren och som skall mynna ut i handlingsplaner för att senare fogas till verksamhetsplanen är IT-satsning, jämställdhet och arbetsmiljö.

Klassbegreppet finns fortfarande kvar vid Frans Schartaus gymnasium. Under åk 1 är klasserna sammanhållna och har all undervisning gemensamt. I åk 2 delas de i ekonomiska och samhällsvetenskapliga varianter och har enbart svenska och engelska gemensamt. Men i både engelska och matematik finns olika grupper elever som går olika snabbt framåt. Nivågruppering var ett fult ord ett decennium tillbaka; nu förekommer nivågruppering på alla de tre här aktuella skolorna.

Handledare ersätter den forna klassföreståndaren och varje handledare har 15 elever, vilket kompenseras med en halvtimmes nedsättning i undervisningen per vecka. Handledarfunktionen skall både omfatta studierna och ha en social funktion. Eftersom funktionen är ny, finns en osäkerhet bland både lärare och elever. Bland annat har diskussionen rört om handledare också skall vara undervisande lärare i adepternas klasser. Eleverna vill helst att det inte skall vara så, medan lärarna i stor utsträckning vill ha undervisning i de klasser där de har elever att handleda.

⁹⁵ Skolan har en vänförening för forna elever – Mercurie Schartauanerna – som bland annat delar ut stipendier till elever med särskilt goda studieresultat. Vissa elever kan få ekonomiskt stöd vid utlandspraktiken, som ibland kan dra extra kostnader.

Rekrytering av lärare och elever

Lärare handplockades till den första EU-grenens elever. Språklärare nyanställdes, bl.a. en som ansvarade för språkundervisningen på SAS. Nytt var att undervisning bedrevs på tyska eller franska och en hel del även på engelska. Den första kullen på EU-linjen lyckades få bort en lärare från sin klass för att de och föräldrarna ansåg att läraren hade bristande kunskaper i engelska. I denna fråga var relativt många föräldrar engagerade.

Praktik utomlands var en profil som skolan tidigt gick ut med i sin annonsering. Det första året bestod denna av en studieresa till Cambridge i årskurs 1, prao i Sverige under två veckor i åk 2 och en praktikperiod om fyra veckor utomlands, i fransk- eller tysktalande land under åk 3. Skillnaden mellan de resurser som tilldelades de s.k. EU-eleverna jämfört med skolans övriga elever var stor och enligt en lärare utvecklades ett A- och ett B-lag bland lärarna på skolan. En lärare berättar att det för några år sedan var ganska starka motsättningar mellan EU-klasserna och övriga skolan. Mer resurser, både ekonomiskt och pedagogiskt, kom EU-eleverna tillgodo än övriga klasser, de reste utomlands och fick lyssna till föreläsningar av kända personer inom ekonomi, politik och andra vitala samhällsfrågor.

Alla lärare har hösten 1996 en egen arbetsplats men inte av den arten att de kan arbeta ostört där. Mellan 5 och 10 lärare delar på en dator, som är placerad centralt på institutionerna. Dessutom finns tio bärbara datorer. En del lärare har, enligt skolledningen, kommit långt i sin datautveckling medan andra knappt har börjat bekanta sig med datorerna. Men "de slipper inte undan." Ett förklaring till fördröjningen tros vara att datalärarna har haft en egen ämnesinstitution, vilket konserverat åsikten att datakunskap är ett särskilt ämne. Detta har försvårat möjligheten att etablera uppfattningen att datorn är ett generellt hjälpmedel i skolarbetet. Nu finns en datatekniker vid skolan som ger tider för lärarna att öva sig i Internetanvändning tillsammans med honom. Detta har visat sig vara ett gott grepp – osäkra lärare behöver inte tappa ansiktet inför sina kolleger datalärarna!

Lärarfortbildning i sin tidigare form upphör vid ingången av år 1997. Vissa lärare får sin fortbildning via konferenser som exempelvis Matematikbiennalen, medan andra går kurser i data, Internetanvändning eller språk.

De elever som startade lå 1992/93 samtalade vi mycket med under deras två första år vid skolan. Den information de hade om skolan när de sökte dit var ytterst fragmentarisk. De flesta hade sökt till Schartau för att de fått kännedom om att viss utbildning skulle ske på främmande språk och att viss praktik skulle förläggas utomlands – många blev förvånade över att utbildningen var inriktad mot ekonomi. Nedanstående citat är ett typiskt exempel på vad eleverna visste vid ansökningstillfället.

”Mamma hade läst en annons om Frans Schartau och EG-linjen. Det verkade spännande framför allt med undervisning på främmande språk och praktik utomlands. I annat fall hade jag sökt H på Södra Latin. Jag vill absolut inte gå i Farsta; där är alltför likt min gamla skola. Jag ville komma ifrån förorten och in till stan.”

De flesta hade svårt med företagsekonomi-ämnet; det ansågs svårt, trist och alltför omfattande. Svårt men matnyttigt är andra uttryck och ordet *nytta* dök ofta upp i våra samtal. Ingen ångrade direkt sitt val – de trodde de skulle få en bra utbildning och även om de inte får högsta betyg tror en del att bara det faktum att de gått på Schartaus EU-gren ska kunna hjälpa dem till bra arbeten framöver.

”Utbildningssystemet ändras hela tiden; det blir mer intagningstest. Så även om mina betyg inte bara har 5:or, så klarar jag mig. Livet är en bra skola.”

”Jag har alltid varit duktig i skolan. Här lyssnar jag på lektionerna, deltar aktivt i diskussioner och behöver inte läsa så mycket hemma. Gör läxorna på en halvimme eller 45 min per dag. Läser nog minst av alla.”

Denna trygga inställning till livet under och efter gymnasiet har inte alla elever. Tvärtom är det många som måste lägga ner mycket tid på skolarbetet. Det vanliga i dessa första EU-klasser var att eleverna hade tillhört eliten i sin grundskola. Många elever hade många 5:or i sina grundskolebetyg. När de sedan jämfördes med elever från andra skolor, visade det sig att en 5:a i franska från exempelvis skolan i Tappström inte var värd så mycket som den först gav intryck av. Allmänt sett sjunker betygen i åk 1 i gymnasiet, men i dessa klasser sjönk de mer än vad som är vanligt.

”Jag var duktig av alla i 9:an. Stort språkintresse har jag alltid haft och hade 5:or i alla. Nu har jag 3 i franska (åk 2). [...] Jag kan rita, sjunga och dansa, men logiskt resonemang är inte min starka sida. Jag har två kompisar som hjälper mig; en tjej på KTH lär mig matte och en annan företagsekonomi. Vi har slutbetyg i företagsekonomi i åk 2.

Läser jämt, det är så mycket, allt på en gång. Känns som om det bara ökar hela tiden hur mycket jag än läser. Läxorna blir ofta bara halvgjorda, måste prioritera. Somligt ögnar jag igenom på tåget om jag har läst till ett prov. Går upp 20 i 6 varje dag för att vara 8 i skolan. Hela dagen, hungrig som en varg när jag kommer hem, äter, läser i 3-5 timmar varje dag.”

Att jämföras med andra duktiga människor kan upplevas som en stor belastning, att inte hinna, att inte duga. Denna elev ville göra allting rätt men hade inte riktigt förmåga därtill. Dock fann hon på råd genom att be kamrater med större kunskaper än hon själv ansåg sig ha om hjälp. En ur skolledningen säger om denna typ av flickor att det vill så gärna kunna allt och därtill göra rätt. Många elever vill gärna delta både i det naturvetenskapliga och det samhällsvetenskapliga programmen; framför allt flickor är nitiska, enligt rektor, och *vill göra rätt*. De lever upp till Thomas Thorilds ord över ingången till aulan vid Uppsala universitet: ”Att tänka fritt är stort, att tänka rätt är större”.

Att läsa ämnen inom båda programmen är i dagsläget inte möjligt men kan bli det när gymnasiet blir kursutformat – vilket det ännu inte är på Frans Schartaus gymnasium.

När de första EU-klasserna påbörjade sina gymnasiestudier var förväntningarna på dem stora. Den dåvarande rektorn hade ambitionen att ge en spetsutbildning som var ny för Stockholms del och inriktad mot Europa. Han samlade, enligt elevernas utsagor, alla första veckan i åk 1 i aulan, talade till dem och sade: "ni är eliten, vi har höga förväntningar på er, ni är samhällets kommande ledare". Eleverna som sökt sig till skolan för att få ett utökat språkprogram och några veckors praktik utomlands, blev fullständigt överraskade varpå hets och panik spreds bland dem. De framhöll detta som en orsak till dålig sammanhållning i klasserna under den första terminen.

På varje veckas schema stod längst ned: "Med utblick mot Europa". En elev berättar med illa dold förtjusning att de lyckats få bort den devisen från schemat på våren i åk 1. Eleverna kunde inte riktigt förlika sig med tanken att de faktiskt deltog i en EU-utbildning. Genom att lyckas med att få bort devisen från schemat, uppfattade de att utbildningen i större utsträckning motsvarade deras *egna* förväntningar. Å andra sidan blev det tydligt för eleverna att de var speciella och unika genom alla de journalister som besökte skolan och gjorde reportage om den nya utbildningen. Flera prominenta gäster inbjöds till dem i anslutning till EU-valet och den svenska omröstningen – Ulf Dinkelspiel får tjäna som ett exempel.

Av 56 elever i de två första klasserna hade endast fem stockholmsadress. Eleverna kom från Åkersberga, Ingarö, Saltsjöbaden, Lidingö, Hässelby gård, Järfälla, Ekerö etc. Fortfarande är upptagningsområdet större än vad som är vanligt vid andra gymnasier. Många har två till tre timmars resväg till och från skolan. Detta medför att det är svårt att utveckla en elevkårsanda, eftersom alla far hem genast efter skolan. Uppfinningsrikedomen var stor för att få tillträde till skolan. En elev mantalskrev sig hos sin mormor som bodde på Söder, en annan förebar stort behov av simträning och därmed närhet till Eriksdalsbadet, som anledning till att gå på Frans Schartaus gymnasium.

Läsåret 1996/97 var jämförelsetalet vid antagning omkring 4,2. Den senast antagna reserven hade 4,0. Den franska varianten av EU-utbildning lockar inte lika många sökande som den tysktalande. Dessutom är antalet pojkar i utbildningen lågt. I franskklasserna finns vardera en manlig elev i åk 1 och åk 3. Totalt är det dubbelt så många elever i tyskklasserna som i franskklasserna – ungefär 40 mot 20.

Tidigare elever har inte systematiskt följts upp från skolans sida, men många som rektor har hört av, studerar språk utomlands. Av skolans nuvarande elever vill många söka sig till Handelshögskolan efter avslutat gymnasium. För inträde där krävs Matematik D, Engelska C och Svenska C som förkunskaper.

En lärare säger om eleverna att de är "ambitiösa, med stort studieintresse från både dem själva och föräldrarna samt att de är lagom studiebegåvade". Det är inte de allra mest

högpresterande som väljer att gå på Frans Schartau. Ser vi till elevernas symboliska kapital fanns, vad gäller den första elevkullen antagen 1992/93, en stor andel med småföretagare bland föräldrar och även längre bak i mor- och farföräldragenerationerna. Modeföretag, enmansföretag i el-branschen, fönsterputsare, miljöfirma för inomhusklimat, fastighetsförvaltning är några exempel på föräldrars yrken. Många fäder uppgavs inte ha hög formell utbildning utan arbetat sig upp från en relativt låg position till, ibland, ställning som chef. Mödrar var ofta offentliganställda – sjuksköterska, kurator, lärare. Ambitionen att anstränga sig för att nå högre på samhällsstegen, tycktes vara en ganska befast strategi bland ungdomarna – en strategi de förmodligen inhämtat av föräldrarnas strävanden. Eleverna var flitiga, de flesta ägnade stor möda och mycket tid åt läxor och annat skolarbete, både varje dag och under helgerna. Därtill har många av flickorna extra arbeten som försäljare av popcorn i Filmstaden eller i klädbutik, programkiosk på Solvalla, frukostvärdinna på hotell, telefonintervjuare på marknadsföringsföretag etc. De flesta idrottar, dansar eller går på gym – att sköta sin kropp, att vara slank och smidig ingår i dessa kvinnliga elevers koncept för framgång. Deras almanackor är tjocka som biblar och det var ibland svårt att få tider för intervjuer.

Senare klassers föräldrar har visat sig ha högre utbildningsnivå och många fäder är högre tjänstemän i svenska multinationella företag eller arbetar i utländska företag i Sverige eller utomlands. Det tycks framför allt vara föräldrar med relativt stort ekonomiskt kapital som låter sina barn gå i Frans Schartaus gymnasium. Traditionen från förr upprätthålls därmed.

Några familjers utbildningsstrategier

Familjernas – och släktens – samlade resurser, utbildningskapital, erfarenhet av studier och tjänster utomlands, andra utlandsresor som deltagande i musik- eller idrottsevenemang, kortare eller längre språkkurser, ett USA-år eller andra aktiviteter, spelar givetvis en stor roll för hur elever väljer bana genom gymnasiet och senare. Under denna rubrik vill vi ge några exempel på familjestrategier – förutom de som vi redan berört ovan – för att bistå sina ungdomar att utveckla sina egenskaper, att få en bra utbildning, att få internationella kontakter – kort sagt att ge dem bästa möjliga start utifrån den position familjen befinner sig.

Framställningen bygger framför allt på föräldraintervjuer – erkännerligen intervjuer med mödrar – av vilka någon är bosatt utomlands sedan flera år men med barnen delvis i Sverige och andra är bofasta i Sverige med barnen delvis utomlands för studier. Ett par intervjuer med högskolestuderande får även plats här; de minns sin egen gymnasietid några år tillbaka och har tagit ut riktningen för framtiden genom de studieval de gjort inom högskolans ram. Vi inleder med den familj som länge bott utomlands.

Fadern i familjen arbetar inom ett svenskt storföretag, är civilingenjör i botten, numera försäljningschef inom en division inom företaget. Modern har en yrkesutbildning men har varit hemarbetande under alla åren utomlands. Paret har fyra barn födda mellan 1967 och 1973. Mellan åren 1969 till 1975 vistades familjen utomlands för första gången. De äldsta barnen började i lekskola och senare, när de skulle börja skolan, sattes de i den lokala katolska skolan, för att få behålla sina lekkamrater. Andra svenska familjer i staden satte sina barn i den holländska skola, som låg i centrum och inte var så sträng som den katolska. De sociala band barnen hade börjat knyta i lekskolan, bedömdes av familjen som viktigare än en mjukare disciplin. "Det fungerade väldigt bra, barnen trivdes trots den hårda disciplinen och mycket läxor" säger barnens mor.

Familjen flyttade hem till Sverige 1975 och pojkarna började i fjärde respektive andra klass i vanlig svensk grundskola. Båda hade anpassningssvårigheter, enligt svensk norm; den äldre behövde stödundervisning i svenska språket och den yngre satt och arbetade med sina uppgifter när "andra barn levde rövare". Han ansågs, enligt mamman, inte vara skolmogen, men eftersom han kunde läsa och skriva så fick han gå kvar. Båda klarade sig utmärkt efter en tid. Familjen flyttade utomlands igen efter 10 år hemma; då gick de båda äldsta i gymnasiet och placerades därför på Sigtunastiftelsen. De klarade sig mycket bra, studerade sedan på KTH och har gått i faderns fotspår.

De två yngsta barnen inledde sina grundskolestudier i Sverige. De följde med till Afrika och gick från och med åk 6 i internationell amerikansk skola. Även den präglades av hårt arbete och sträng disciplin, något som båda uppskattade. För att förbereda sig för gymnasiestudier, reste de hem och gick från 14 års ålder på Sigtunaskolan. Föräldrarna blev förflyttade tillbaka till Europa och diskussion uppstod om tvillingarna skulle gå sina sista år i Bryssel på Skandinaviska skolan. De valde själva att stanna kvar i Sverige, vilket medförde att deras stora idrottsintresse tog överhanden och skolarbetet blev lidande. Inga rapporter om att så var fallet gavs föräldrarna utan allt rapporterades som gott. Mamman säger:

"Vår uppfattning är inte enbart positiv [av att ha barnen på internatskola]. Barnen fjärmars från det normala vardagslivet och vet ej vad det vill säga att leva i ett normalt hem med alla vardagliga bestyr. De har dessutom ekonomiskt tryggad tillvaro då föräldrarna befinner sig långt borta och förser dem med medel som de tror är rimliga. De blir på detta vis bortskämda utan att få familjetryggheten."

Dessa barn har erfarenhet av katolsk, amerikansk, svensk vanlig skola och internatskola. De har umgåtts med familjen på loven men under känsliga ungdomsår inte haft vardagskontakt med sin familj. Eftersom jag inte talat med eleverna vet jag inte hur de ser på sina erfarenheter.

Däremot har jag samtalat med en elev i en annan familj som bor utomlands sedan några år. Fadern är hög tjänsteman inom en internationell organisation, farfar var professor och forskare. Modern är jurist och arbetade som sådan i Sverige, har adligt påbrå, och sköter nu

representationen åt maken under sin vistelse utomlands. Äldsta dottern påbörjade sina gymnasiestudier i Enskilda gymnasiet – valet stod mellan det och Franska skolan. År 2 i gymnasiet bodde hon med familjen i Strasbourg och gick samtidigt i internationell skola där, enligt franskt undervisningssystem och i sitt svenska gymnasium.

”Jag läste engelska i högsta special, och läste franska med andra utlänningar. Samtidigt läste jag åk 2 i Sverige. Jag ville inte missa 1 år när jag kom hem, gå ett år under mina kamrater. Matte läste jag i Sverige, flög upp, hade mattelektioner, gjorde deras prov. Fax till andra uppgifter, telefonen utnyttjades mycket till kontakt med lärarna. Svenska avsnitt pluggade jag in, for upp och tentade för min lärare. Eftersom jag skulle tillbaka i åk 3, gjorde vi upp innan jag reste vad jag behövde läsa och inte, för att det skulle bli möjligt att klara. Jag har inte haft dubbelt upp men kanske 1,5 gång så mycket att göra mot normalt, under förra året. Var arbetsamt, man går från 8 till 18 i franska skolor.

Tentamen förekom två eller tre gånger per termin. Jätteintensiv privat matteundervisning i fyra dagar, lektioner på förmiddagen, eget plugg på eftermiddan, tenta tillsammans med de andra. Geografi fick jag tenta på sommaren, hade inte tillräckliga kunskaper.

Jag är nöjd att jag gjorde så, ville inte gå ett år under mina tidigare kamrater, jag trivdes så bra med dem.”

Man kan inte annat än beundra denna flicka som samtidigt läste två gymnasieprogram i två olika länder under ett års tid. Under åk 3 bodde hon inneboende i Stockholm och avslutade sitt sista år på Enskilda gymnasiet. Hon trivs oerhört bra med skolan, kamraterna och med situationen som den är. När hon jämför sin skola med andra kamraters, utfaller det egna valet som bäst.

”Jag tror min skola är bättre. Vi får plugga mera, den är liten, alla är engagerade. Lärarna sätter hårdare press på oss. Ingen rad längst bak som inte vill. Bättre miljö, inget klotter, bättre mat.”

Ungefär varannan vecka reste hon hem till föräldrarna och de kommer till Sverige ganska ofta. Hennes resvana är stor, hon rör sig obehindrat mellan världsstäderna på kontinenten där hon har släkt eller bekanta till familjen. I framtiden vill hon läsa språk, kanske franska i Strasbourg och tyska i Freiburg – ”språkkunskaper är alltid bra att ha.” Denna unga kvinna kan vi gott tänka oss ingå i den artistokratiska internationella klass som just nu synes expandera. Hennes familj har ett högt kulturellt – bland annat genom tunga utbildningsinsatser i tidigare generationer – och även ekonomiskt kapital. Detta är av nöden för att betala den höga terminsavgiften vid Enskilda gymnasiet. Hon trodde det rörde sig om cirka 30.000 kr per termin under åk 1. Statsbidragsbestämmelserna har ändrats och under sin tid i åk 3 betalar hon endast omkring 6.000 kr, varav hälften för maten. Hon kommenterar detta sålunda.

”Det märks en skillnad, det blir mer blandade människor i skolan, de som inte har så mycket pengar. [...] Men det fanns tidigare också människor utan mycket pengar men som ville satsa på barnens utbildning.”

En distinktion kan utläsas ur citatet. Förr fanns familjer som satsade på barnens utbildning, även om det innebar en stor uppoffring. Nu när det blivit billigare att gå på Enskilda gymnasiet kommer 'alla möjliga' hit och vill få en god utbildning för sina barn.

Åter andra familjer har även de ett relativt sett högt kulturellt kapital där utlandsvistelser hör till familjens normala vanor. Alla vänner i familjerna har barn som studerat eller bott utomlands, många har etablerat sig långt borta hemifrån, gift sig och fått barn. De kommer knappast permanent tillbaka till Sverige, tror våra informanter. På frågan om de rest mycket svarar några:

"Ja vars. Hela familjen har varit i USA två gånger då vi hyrt hus, vi har bilat i Frankrike några gånger, till London har vi rest och till Österrike för att åka skidor. Hela familjen är utomlands varje år. Pappa arbetar för en bank, är aktiemäklare. Han hälsade på sina kolleger i New York när vi var där."

"Jag var ute som stipendiat för ungdomsledare i fyra mån. i USA. [...] Jag bodde i fem olika familjer omkring 1966. [...] Maken har varit Rotary-stipendiat, och han fick ett Bertil Ohlin-stipendium som han var i Frankrike på. [...] Vi har varit mycket i Frankrike de senaste somrarna. Min man reser mycket i jobbet. Jag är inte särskilt berest men har varit i USA två gånger varav en i arbetet. Man lär känna samhället så bra när man reser i jobbet. Blir en helt annan sak än när man far som turist. [...] Skidresor förstås varje år."

"På 60-talet arbetade jag med sydafrikanska flyktingar som kom till Sverige och det blev inkörsporten till många kontakter över hela världen. Träffade min man i internationella SIDA-sammanhang. Han har jobbat med internationella frågor både på SIDA och TCO. Rest tillsammans, både själva och med våra barn, vi jobbade i Genève tillsammans inom ILO under kortare tider i kommittéer. Min man har rest över hela världen, studieresor i Indien, Latinamerika och Afrika. I Afrika har vi varit tillsammans och arbetat kortare tid i projekt. Familjen har alltid varit engagerad i *Amnesty International*. [...] Barnen har fått det med modersmjölken. De har träffat människor från hela världen under sin uppväxt. Vi har tagit emot människor i vårt hem i alla tider. En familj i Namibia, just nu i Bryssel, men snart åter i Namibia har vi haft kontakt med hela tiden."

Som vi ser finns det många olika motiv till att resa utomlands. Det finns arbetsmässiga skäl, rent personliga – bara för nöjes skull – och i det sista citatet finner vi även ett solidaritetsmotiv. Såväl internationell förståelse, arbetsmarknads- som solidaritetsmotivet finns med som skäl för att internationalisera undervisningen i gymnasieskolan. När resandet ingår som ett vardagligt inslag i familjernas liv, upplever säkerligen barnen att det är ett naturligt sätt att röra sig i världen. I familjernas habitus ingår resande som en normal ingrediens.

Globaliseringens två ansikten – att världen komprimeras och att vi måste betrakta världen som en helhet⁹⁶ – kan vi återfinna i nedanstående citat.

"I England har hon [dottern] varit ensam och tillsammans med oss; hon skaffade en familj själv för att lära sig språket. Har inte gått någon språkkurs. Vi hade en Amnesty-kompis i London som hjälpte till att skaffa familj. Deras dotter var hos oss en sommar, som ett utbyte. Då blir världen liten. Indier har bott hemma hos oss med allt vad det innebär av maträtter, kulturskillnader. Från Latinamerika bodde några hos oss som sedan råkade illa ut politiskt. Det chockade oss och blir levande för en när man känner människor. Världen kommer nära och blir mindre. Det har nog barnen upplevt."

En av eleverna sade:

⁹⁶ Robertson 1994.. Jfr också s. 16.

”Ja, jag har varit på språkresa i Frankrike i tre veckor, varit med familjen på semesterresor, hälsat på släktingar i New York under två veckor, [...] En kusin som jag umgicks mycket med flyttade till London när jag gick i lågstadiet. Hälsade på honom ganska ofta. [...] Engelska har jag som andra språk, talar det flytande, inga svårigheter att skriva på engelska, nu när jag skriver uppsatser.”

I familjer med omfattande kulturellt och ekonomiskt kapital, läggs ofta stor vikt vid barnens fostran och utvecklingsmöjligheter. Den manlige studenten i citatet ovan började resa och hälsa på sin kusin i London redan som 7–10 åring – och det var inte endast en gång. Barnens banor är kanske till och med utstakade redan innan de börjat skolan. Om de båda kapitalarterna är av mindre omfång, blir det mera väsentligt att försätta barnen i situationer som gör att de växer och utvecklas i tänkt riktning.

En familj vi haft kontakt med består av far som har en importfirma, ärvd av sin far, och mor som arbetar som tolk samt tre barn. Den yngsta går läsåret 1996/97 i åk 7, mellanbarnet i åk 3 i gymnasiet, naturvetenskapligt program och den äldsta avslutade samma gymnasieutbildning förra året; läser nu på universitet. Mor i familjen kommer från Sydostasien och familjen hälsar varje eller vartannat år på släkten där. På väg dit eller därifrån görs uppehåll på skilda ställen. Barnen har till exempel badat i både sydkinesiska sjön och i Arabiska havet. Vid 10 års ålder vistades den yngste ensam i en engelsk familj i England under två veckor samtidigt som den äldsta dottern deltog i en språkkurs i samma stad och i samma stadsdel men i en annan familj. Syskonen kunde träffas då och då, vilket gav den yngste en viss säkerhet – och kanske framför allt föräldrarna. Vid hemresan hämtades junior av föräldrarna eftersom den äldre skulle stanna ytterligare 2 veckor. Före valet av familj hade pappa besökt den tilltänkta familjen och bekantat sig med den.

Alla tre barnen har deltagit i språkkurser, tre eller fyra månadslånga vistelser innan de går ut gymnasiet. För den yngstes del vet vi ännu inte vad det slutar. Dessutom spelar alla barnen fiol eller piano, går i musikklasser och/eller får privatlektioner – privatundervisningen har varierat under åren, mest beroende på tillgång till lärare, enligt fadern.

Den yngste deltar även i Stockholms gosskör, vilken reser på turnéer utom- och inomlands. Även de övriga två konserterar med de ensembler de ingår i vid konserter hemma och utomlands. Sådana möjligheter ger andra erfarenheter än att bo i familj eller på college; ungdomarna träffar professionella yrkesutövare av en konst, får under några dagar eller veckor dela deras liv och bo under skilda förhållanden. För ungdomarna är de möjligheter de fått mycket uppskattade, de är väl medvetna om att andra inte har samma chanser till varierade utlandsvistelser som de själva fått och de talar lika naturligt om exotiska platser de vistats på som om skidsemestern i Storlien eller bassängen på Centralbadet.

Beskrivningen av denna familj får stå som exempel på den individualisering som Johan Asplund skriver om. En individ blir individ, i en mening, endast under förutsättning att hennes

biografi skiljer sig från andras på avgörande punkter.⁹⁷ Tillgången till mer ovanliga situationer gör att dessa ungdomars erfarenheter sträcker sig bortom de erfarenheter de ungdomar gör som reser på språkresor med exempelvis Europeiska Ferieskolan (EF), där de flesta aktiviteter är grupporganiserade, tillrättalagda och schemalagda. Dessa ungdomars vardagserfarenheter i en totalt annorlunda asiatisk kultur än den svenska på grund av mammans ursprung, särskiljer dem än tydligare från "vanliga" gymnasieungdomar. De har kontinuerlig tillgång till en annan musiktradition än den europeiska, annan matkultur, andra religiösa traditioner, de får erfarenhet av andra uppfattningar om relationer mellan ung och gammal, rik och fattig etc.

I just denna familj synes fadern vara den mest aktive för att forma sina ungdomars framtid. Han rekognoserar i förväg, kontrollerar blivande familjers stabilitet och värdegrund, lämnar och hämtar barnen vid alla dess olika aktiviteter hemma och utomlands. Det krävs en god planering och inte minst en god, för att inte säga mycket god ekonomi.

I andra familjer är modern mest aktiv för att bistå de unga i deras utvecklingsprojekt. I litteraturen om skolans emancipatoriska funktion för klassresenärer har ofta modern uppgivits ha en framträdande roll. "Mor var den som var mest angelägen om att jag skulle läsa" berättar en av Lissie Åströms intervjupersoner.⁹⁸ Ernst Wigforss citerar ur sina anteckningar från 1949 i *Minnen 1* om hur han "tack vare moderns energi och ärelystnad får börja studera. Som överhuvudtaget kan göra det, därför att han är pojke och inte flicka, alltså kan komma in i ett allmänt läroverk, och att läroverket finns i hemstaden."⁹⁹ Därtill hade Ernst sitt goda läshuvud – något som självfallet bidrog starkt.

I det dataunderlag vi har utgått från i denna studie finns många aktiva mödrar. Det är henne det vanligtvis beror på om det skall bli någon resa överhuvudtaget. Lyssna bara till denna moder.

"Vi bestämmer tillsammans hemma, men jag är aktiv innan, ordnar biljetter, jag ordnar alltid det praktiska, maken arbetar så mycket. Hade jag inte börjat lägga fram broschyrer hemma så hade det nog inte blivit något av med hans [sonens] resa.¹⁰⁰ Först ville han åka med kompisar en vecka till Gotland eller ville inte åka någonstans. Så fick han syn på något jag lagt fram, tittar och börjar fråga, kanske kan vara kul. Om jag inte gjort detta, hade han kommit på att han ville åka dagen innan, när han ser att alla andra också ska åka. Men det går ju inte, då finns inga platser kvar. Man måste planera i god tid för att få det man vill ha. Visst är det lobbying."

"Planera i god tid för att få det man vill ha" är devisen för att finna sin väg – eller rättare moderns väg för sonen, i detta fall. Planering riktar sig mot framtiden, en framtid som man kan

⁹⁷ Asplund 1983. Se även avsnittet "Individualisering, planering, disciplinering" tidigare i rapporten.

⁹⁸ Åström 1991 s. 145.

⁹⁹ Wigforss 1950 s. 10. Därtill kan nämnas att fadern var målaremästare med en liten verksamhet.

¹⁰⁰ Den resa som här refereras till är denna pojkes första utlandsvistelse på egen hand. Det blev en månads vistelse på college i USA med såväl språkstudier som idrottsligt innehåll för elever från ett flertal länder. Sonen hade just gått ut grundskolan och skulle börja gymnasiet till hösten.

kalkylera med – denna slags framtid Bourdieu benämnde *le futur* till skillnad från *l'avenir*, som uppfattas som självklar följd av nuet.¹⁰¹

En annan mor var helt klar över att dottern skulle gå en studieförberedande utbildning för att ”man behöver en bra allmänutbildning i botten” oavsett vad man senare skall ägna sig åt.

”I familjen är det jag som är mest aktiv; far är med i diskussionerna men är inte så aktivt handlande. Jag är ’gammal’ personalchef, har anställt många människor och vet vad arbetsmarknaden vill ha. Ser det även från arbetsgivarhåll, inte bara som förälder. Arbetslivet vill ha individer som är sugna på att utveckla sig.”

Här är inte inriktningen på utbildningen avgörande, utan snarare att flickan får en bra teoretisk bottenutbildning som åtminstone inte kommer att hindra henne i sina kommande studieval eller yrkesplaner. Därför var i detta fallet det inte aktuellt att välja ett yrkesinriktat program. Så många vägar som möjligt skall vara öppna. Med en mor som personalchef som har kunskap om systemet inte bara från föräldrahåll utan även från arbetsgiversidan, erhåller dottern vägledning att välja ett program som kan ge många möjligheter vad gäller senare studier.

Kunskap om utbildningsvärlden underlättar orienteringen därsammastädes. En annan mamma som är lärare säger att det är hon som driver projektet med barnens språkkunskaper och utlandsvistelser i sin familj.

”Ja, kanske för att det är flickor, jag kan utbildningsvärlden. Maken har en kluven ställning till skolan, får obehagskänslor när han gick över skolgården när NN började skolan. Samtidigt inser att han det är utbildningen som gjort att vi kommit någonstans. Det är vårt kulturella kapital. Han tjänade pengar och jag tog hand om barnen. Jag har haft tiden. [...] Jo vi är eniga hemma om att låta barnen få ett år utomlands. Vi själva har saknat att vi inte kan ett språk tillräckligt bra, inte kan behärska ett språk som de kan som varit ute ett år. Detta är det enda vi skulle göra annorlunda om vi fick ”läsa om vårt liv”. Språkmotivet är det viktiga. Andra kulturer har vi klarat genom att resa mycket. Vi har många människor vi känner, finns flera strömmar i bekantskapskretsen. Men språket med alla dess nyanser är svårt att få om man inte som ung varit i en språkmiljö.[...] Vi har pratat om detta året sedan de var små. Självklart att de skulle iväg, vi fick ett arv som gjorde det möjligt. Satte in på barnens konton för kommande resor. Men om det skulle bli USA, England eller Australien det visste vi inte; det var deras eget val.”

Dessa 40-talistföräldrar har, enligt mamman, själva upplevt brister i sin språkförmåga och vill absolut att deras barn skall få det de själva saknat. Båda barnen går eller har gått på Kungsholmen engelskspråkiga samhällsvetenskapliga program, där man helst bör ha haft minst ett år utomlands i engelskspråkigt land, för att fullt ut tillgodogöra sig undervisningen. Därigenom förstärker de på hemmaplan det språk som, i deras ögon, är mest gångbart. Den äldsta dottern studerar, efter avslutat gymnasieutbildning, vidare i England och synes vara i full färd med att etablera engelskan som sitt andra språk.¹⁰² I denna familj är språkmotivet det

¹⁰¹ Broady 1990 s. 260.

¹⁰² Under samtalet med henne, i åk 3, sökte hon ibland efter adekvata svenska uttryck och någon gång tog hon till engelska ord för att säga det hon ville.

tyngsta för att vistas, arbeta eller studera utomlands. För föräldrarnas del var det tillgången till högre studier som avgjorde deras positioner i samhället, för barnen måste ytterligare tillskott till genomgången av högre utbildning och det blev, i detta fall, det engelska språket. För den tidigare generationen, dvs. föräldrarna, fungerade skolan som emancipation från ett enklare ursprung till en värld med tillgång till vidare och vidgande kunskaper. De påbörjade sin klassresa som barnen nu fullföljer under något andra förtecken. Mammans barndomsvärld var ganska puritansk, säger hon och skolan blev för henne en möjlighet att få del av sådant som inte förekom hemma – diskussioner i olika ämnen, kännedom om skilda slag av litteratur. Mamman i familjen är mycket medveten om detta.

”Utbildning var den väg vi hade för att komma vidare på den sociala stegen och göra karriär. Barnen måste också ha mera än vi. Vi har inte så mycket pengar. Vårt kapital har varit att visa [på vägen] att gå vidare genom utbildning. Vi vill inte heller lägga på hög, utan hellre velat använda de pengar vi haft, till resor inte minst. [...] Man fick inte dansa, inte läsa vissa böcker, men jag gjorde alla saker utan att berätta om det hemma. Övade mig på övergångar. Man blir stark, eller individualist, jag måste förhålla sig till båda sakerna. Inget är givet inte ens hemmiljön då man måste relatera till båda, måste alltid fundera över båda. Det var jobbigt i början; var dock mer positivt än negativt. Jag fick en kompetens jag aldrig fått annars.”

Skolan spelar alltså en roll som med- eller motspelare i relation till det kapital man har vid inträdet i skolan för denna kvinna. I berättelser om klassresenärer pekas oftast svårigheterna ut – svårigheter att inte känna sig hemma i något läger. Mats Trondman, som har den marginella människan som teoretiskt tema i sin bok om klassresenärer, har påvisat just denna hemlöshet.¹⁰³ I detta sammanhang får vi i stället möta en mamma som ser en vinst i att ha tillgång till två olika världar. Gränsöverskridaren erövrar en kulturell kompetens som den som ständigt håller sig inom sitt välbekanta revir svårligen kan uppnå.

Metodologiska kommentarer

Under det gågna året har vi inte alls ägnat oss åt elever med svårigheter i skolan. Tvärtom har vi valt att studera de utbildningar som dragit till sig elever med höga betyg från grundskolan, de som har lättast att förstå skolans språk och kultur, ”motiverade elever som är högpresterande.”¹⁰⁴

Såväl vårt teoretiska intresse som uppläggningsen av studierna har endast tillåtit oss att studera en liten del av den svenska gymnasieskolan. Av det 30-tal gymnasier som finns i Stockholmstrakten har vi enbart studerat tre. Inom dessa tre skolor har endast en liten del, av all den utbildning som pågår, analyserats. Vår uppmärksamhet har riktats mot några prestigeskolors speciella inriktningar mot utökat språkprogram, med stor andel av

¹⁰³ Trondman 1993 s. 67–98.

¹⁰⁴ Skolverket nr 89 s. 52.

undervisningen på annat språk än svenska och med utvecklade kontakter utanför landets gränser. Det ena gymnasiet är en fristående skola, Viktor Rydbergs gymnasium i Djursholm, de övriga två är gymnasier som finansieras på vanligt sätt med offentliga medel, Kungsholmens gymnasium och Frans Schartaus gymnasium. De två sistnämnda har en relativt lång historia som påverkar dagens utbud av utbildningar.

Det tillvägagångssätt vi använt för att få veta något om en del av den svenska gymnasieskolan av idag är tidsödande och därmed dyrbart. Att vi ändå har velat inleda detta treårsprojekt med etnografiska studier har sin upprinnelse i att gymnasieskolan är stadd i förändring. Valfrihetstanken, bland annat med konsekvenserna uppkomsten av friskolor och elevers friare val av skola, gör det nödvändigt för oss att återigen orientera oss i den karta som den nya gymnasieskolan har givit upphov till. Våra tidigare erfarenheter av det forna gymnasiet kunde kanske ha lett oss fel om vi till exempel hade börjat med att sända ut en enkät till elever. Detta kommer att ske under projektets år 2, dvs. under 1997.

Det vi faktiskt nått med vår myopiska metod är relativt detaljerade beskrivningar av de delar av skolornas liv som vi har intresserat oss för. Vi har kommit nära en lång rad människor med vilka vi kunnat föra förtroliga samtal.

Det råder ganska stor turbulens på många skolor idag. Nya kursplaner har ännu inte "satt sig", det nya betygssystemet förorsakar fortfarande omfattande diskussioner, det nya läraravtalet likaså. Detta har ibland medfört att våra uppgiftslämnare har varit fullt upptagna med problem som de kanske inte trodde skulle intressera oss. Men vi har lyssnat och lärt vid våra skolbesök, vad vi än fått vetskap om. Generellt sett har vi mötts av stort intresse och alla vi har träffat, har frikostigt delat med sig av sina erfarenheter. Vi är alla uppgiftslämnare stort tack skyldiga.

Källkritikens viktigaste kännetecken är tre.¹⁰⁵ För det första *samtidighetskriteriet*, dvs. upphovsmannens närhet i tid och rum till den information som förmedlas. I denna undersökning har det fyllts mycket väl. Alla våra uppgiftslämnare har berättat om skeenden de just då varit involverade i eller som inträffat i nyss gången tid. För det andra *tendenskriteriet*, dvs. bedömningen av hur upphovsmannen velat påverka oss i en bestämd riktning. Vi tar det nästan för givet att skolornas personal gärna vill berätta de goda exemplen för oss. De svårigheter som alltid finns har vi förmodligen inte fått ta del av annat än i undantagsfall. Ofta har vi fått intrycket att vi blivit delaktiga i väl avvägda berättelser om skolans liv. För det tredje har *kriteriet om oberoende källor*, dvs. att flera källor oberoende av varandra ger likartat meddelande, knappast alls uppfyllts. Det har hört till undantagen att vi kunnat få bekräftat en

¹⁰⁵ Se Sjöstrand 1972; Torstendahl 1971.

information från rektor, lärare och elever, oberoende av varandra. Det har heller inte legat i vårt intresse att särskilt anstränga oss på den punkten.

När såväl elever, föräldrar som skolornas företrädare ser tillbaka på något förgånget innebär det alltid en viss grad av tillrättaläggande. Vissa saker kommer de väl ihåg medan annat sjunkit in i glömskan. Minnet är inte en container som bevarar något som skett precis så som det hände utan är föremål för tolkningar och fortlöpande omtolkningar. Det som vi fått berättat för oss betraktar vi som i någon mening väsentligt eftersom det fortfarande är ihågkommet. Annat kanske våra sagesmän kommit ihåg men av någon anledning inte velat berätta

Hur tillförlitliga är då de analyser vi har presenterat? Urvalet av skolorna skedde utifrån en karta över gymnasieskolornas fält i Storstockholm, skapad genom en korrespondensanalys. När det gäller fördelningen av tillgångar i ett fält i Bourdieus anda är det aldrig fråga om statistiskt urval eller om representativitet. Precis tvärtom. Urvalet har skett för att påvisa de skillnader som föreligger vid några speciella skolenheter. Vi valde skolor på grund av deras placering i de övre kvadranterna i kartan, se grafen ovan s. 9. Detta anser vi borga för giltigheten eller tillförlitligheten i våra beskrivningar, analyser och konklusioner.

Del 3 – Utbildningsstrategier i tiden

I denna undersökning har mötet mellan utbildningsinstitutioner och elever varit i fokus. Tre olika skolors specialinriktningar har beskrivits och analyserats. Elever vid dessa skolor och deras föräldrar har fått komma till tals. De transnationella investeringar eleverna gör, dvs. förtrogenhet med främmande språk och kulturer samt förmåga att verka utanför Sveriges gränser, kommer nedan att diskuteras i termer av effekter för deras framtida banor genom fortsatta studier och arbeten. Projektet i sin helhet syftade även till att analysera hur olika transnationella strategier fungerar som insatser i kampen mellan olika elitgrupper inom Sverige. Den sista frågan kan, i denna rapport, endast få marginell belysning.

Skolornas profilering har effekter på rekryteringen

De tre skolor vi studerat har en likartad profilering mot ökade transnationella kontakter, stor språklig kompetens, kunnighet i datorhantering och strävan efter att ge eleverna kraft och självständighet i förmågan att själva söka kunskap. Förstärkt språkprogram med stor andel undervisning på annat språk än svenska, projektarbeten inom elevgruppens ram eller i samverkan med elever och lärare från andra skolor och andra länder, resor och/eller praktik utomlands är exempel på företeelser som förekommer inom alla tre skolenheterna. Men det finns också skillnader, som framgått av de tidigare beskrivningarna. I detta avsnitt skall några olikheter skolorna emellan diskuteras. Det gäller datoranvändning, tolkningen av "det internationella", samt relationen mellan det nationella och det transnationella där olika syn på språkanvändningen kan ses som exempel. De tre skolorna har även olika slag av formaliserade kontakter med utrikes verksamhet; vilket också skall kommenteras. Relationen mellan lärare och elever skall kort omnämnas. Men först några ord om skolornas profilering.

De lokala tilläggen stärker skolornas profil. Kungsholmens gymnasium har "Vårt globala ansvar" som sin profil. Denna inriktning stärker den transnationella tendens som skolan står för – vi måste tillsammans ta ansvar för hela globen är det budskap som sprids i utbildningen. Det gäller befolknings- och försörjningsfrågor, exempelvis vad gäller föda, vatten och elektricitet, kunskap om kultur från världens olika hörn med musik, litteratur, teater etc., internationell rätt och ekonomi, miljöproblem. Det breda globala helhetsperspektivet gör att de sökande har ett brett intresse för sin omvärld – ett tecken är den aktiva Amnestygruppen vid skolan. De är

påfallande ofta kulturellt intresserade med stort musik- och litteraturintresse även bland dem som inte går i musikgymnasiet. Familjerna som eleverna kommer från har vanligen ett brett och relativt omfattande kulturellt kapital och eventuellt något mindre ekonomiskt sådant.

Frans Schartaus EU-gren rekryterar ungdomar, ofta komna ur familjer med relativt stort ekonomiskt kapital och mindre omfattande kulturellt dito. De är intresserade av internationell handel, rätt och ekonomi med frågor som främst rör den europeiska unionen. Europamodulen behandlar framför allt EU:s funktion som sammanhållande kraft i ekonomiska frågor. Kommunikationens betydelse inom EU betonas, språk betraktas som ett väsentligt instrument för ökad handel och smidigare förbindelser. Kulturella frågor finns med i modulen men kommer, enligt min bedömning, mer i skymundan vid en jämförelse med t.ex. Kungsholmens gymnasium.

Prospektet vid Viktor Rydbergs gymnasium uttrycker att skolan är en internationell skola som förbereder för studier utomlands och i Sverige. Profileringen kan uttryckas i det tre i:na – IT-satsning, internationalisering och individualisering. De första och sista punkterna är specifika för skolan; internationaliseringssträvanden finns vid alla tre. Det individuella betonas genom den valfrihet eleverna har att välja program, kurser, ämne för specialarbete etc. Det individuella framhävs genom skolans litenhet – alla känner alla, rektor och lärare kan t.ex. namnen på samtliga elever, den nära kontakten med föräldrarna, den stora tyngden på individuellt arbete, möjligheten att göra sig synlig genom aktivitet i någon av de många föreningar som finns inom skolan. Gemensamma resor, lägerdagar och fester stärker det gemensamma men bildar samtidigt fond åt personliga uttryck och individualitet. Den systematiska uppföljningen av elevernas studieframgångar, deras förmåga att planera och strukturera sitt arbete har fått stadga genom systemet med mentorer. Förutom deras utvecklingssamtal gör eleverna även självbedömningar i samverkan med handledare och rektor. Betoningen på elevernas förmåga att planera sitt arbete, skaffa sig kunskaper och bedöma sina insatser gör individualiseringen mer synlig än vid de andra skolorna. Även där har lärare fått funktion som mentor men i varje fall vid Frans Schartaus gymnasium verkar lärarna mest fullgöra traditionella klassföreståndaruppgifter.

Det är inte enbart skolornas profiler och deras lokala tillägg som styr innehållet i elevernas studier. En minst lika viktig faktor är högskolornas krav. De elever vi samtalat med har oftast stort intresse av meritering för kommande studier. Särskilt blev det tydligt på Kungsholmens gymnasium dit representanter för många universitet och college i England och USA kommer för att rekrytera kommande studenter.¹⁰⁶ Många universitet genomför antagningsintervjuer som

¹⁰⁶ I USA finns mer än 3 500 universitet och cirka 100 i England. Ett fåtal av dessa har tidigare haft svenska studenter och vill gärna fortsätta ta emot sådana. Enligt en lärare är en allmän uppfattning bland de universitet som

ofta är både omfattande och pressande, men en del universitet går enbart på meriter. Då blir det särskilt viktigt för eleverna att skaffa sig dessa – om de vill gå vidare. Det är en konst i sig att läsa av vad som krävs, inhämta sådana kunskaper och kombinera dem med tidigare erfarenheter. Kortare eller längre kurser utomlands i flera länder, erfarenhet av att ha "stått på egna ben" och inte enbart fungerat som familjemedlem i utlandet och ett rikt socialt nätverk är meriter som betraktas som värdefulla, både av eleverna själva och av kommande utbildningsanordnare, berättas det oss.

Ett annat exempel är de tydliga förkunskapskrav som exempelvis Handelshögskolan har – där många av de elever vi samtalat med vill fortsätta sina studier. De kräver Matematik D, Engelska C och Svenska C. När kraven är precisa resulterar det i att eleverna medvetet försöker uppnå dessa krav.¹⁰⁷ I andra fall är kraven otydligare och till och med motstridiga, vilket resulterar i en osäkerhet hos vissa elever medan andra, i stark förvissning om sina möjligheter, tar till sig det som bjuds och som intresserar dem. Denna sistnämnda, mer avspända hållningen, har vi kunna iaktta hos elever med ett stort självförtroende och relativt omfattande kapital av skilda slag.

Datorn som redskap eller?

Lärares och elevers förmåga att använda dator och utnyttja alla dess möjligheter skiftar mellan de tre skolorna. Tidigare utvärderingar av datoranvändning generellt sett har visat att de lärare som ofta eller relativt ofta använde datorer i sitt arbete själva hade lärt sig hanteringen. De lärare vi sett i arbete och/eller talat med säger samma sak. "Man måste själv vara intresserad för att kunna lära sig datorn" säger en lärare. Motstånd bland lärare finns vid alla tre skolorna men i mycket liten utsträckning vid Viktor Rydbergs gymnasium. Ändå måste rektor ta till sin "sprattelmetod" för att få alla med.¹⁰⁸ Från och med ett visst datum under hösten 1996 finns inte mötesprotokoll och liknande att tillgå i pappersformat utan endast i elektronisk form. Detta tvingar fram en kompetens i datorhantering om personalen vill hålla sig à jour med det som händer på skolan. Alla lärare har sin egen dator och egen e-postadress varför förutsättningarna för dem att använda datorer är mycket större här än vid andra skolor.

Många lärare använder datorer i det direkta skolarbetet vilket ökar möjligheten för lärarna att fungera mer som handledare än som kunskapsförmedlare. Kunskap söks i stor utsträckning via

haft svenska studenter att de är "välanpassade, frimodiga, omtyckta, ambitiösa och oftast i fullständig avsaknad av tjafs". Bland de högre utbildningar som nämndes vid namn fanns *Regents College* i England, som är ett amerikanskt college, och en schweizisk hotell- och restaurangskola. Representanter för dessa båda har varit här för rekrytering flera år i rad.

¹⁰⁷ Se även Skolverket nr 89 s. 63 f.

¹⁰⁸ Jfr s. 34.

databaser och Internet. Här kan jag igen påminna om den tyskfödda läraren som undervisar i geografi, data och samhällskunskap som funnit en tysk skola via datorn. Denna skola besöktes senare av elever och lärare från Viktor Rydbergs gymnasium.

Ställer vi denna arbetssituation mot den som finns vid exempelvis Frans Schartaus gymnasium kan vi konstatera stora skillnader. Där delar fem till tio lärare på en dator med de flesta centralt placerade på institutionerna; alltså inte i lärarnas arbetsrum. Detta försvårar givetvis den dagliga användningen; närheten till datorn anses som en självklar förutsättning om nybörjare skall få lust att försöka nyttja den. Flera av lärarna har knappt börjat intressera sig för vad datorn kan ge dem. Datalärarna har av tradition haft en egen datainstitution, vilket medverkat till att bibehålla synen på datakunskap som ett eget ämne. Det är mer än fem år sedan som skolmyndigheterna framhöll att datorn måste betraktas som ett redskap i arbetet och inte vara ett eget ämne. Traditionens makt är sannerligen stor.

Kanske kan skillnaderna delvis förklaras av lärarnas ålder och tidigare skolerfarenhet. På Viktor Rydberg är strävan stor att få tag i unga välutbildade lärare utan tunga skoltraditioner. Dessa kan förmodas vara mer öppna för datorn som verktyg. De båda andra skolorna har merparten av lärarkåren i den övre medelåldern, vilket möjligen kan bidra till förståelsen av ett relativt ointresse för datafrågor. Därmed inte sagt att samtliga lärare är ointresserade. Det är snarare så att det finns olika grupper av lärare med skiftande intresse för datorns möjligheter – några är mycket intresserade, en stor andel är "ljumma" och en liten grupp är direkt ovilliga.

På Kungsholmens gymnasium finns relativt gott om datorer och Internetanslutningar finns dels i lärarrummet, dels i biblioteket. En lärare säger: "Om en lärare är 58 år och inte intresserad av teknik, blir det inte mycket av datakunnande".

Om datorn betraktas som ett instrument för ökad transnationalisering – ger möjligheter för kommunikation över stora avstånd, kontakt med databaser, utländska skolor och dess personal och elever etc. – visar intresset för och tillgången till datorer något om skolornas transnationella styrka. Bland de tre skolor vi besökt ser Viktor Rydbergs gymnasium ut att vinna den kampen.

Huruvida IT verkar som en revolutionär kraft som kommer att omskapa villkoren för inläring och undervisning och därmed nya relationer mellan lärare och elever eller om skolans traditionella struktur endast medger de mest intresserade att assimilera tekniken och för egen del nyttiggöra dess konsekvenser, är fortfarande en öppen fråga. De många projekt och stora pengar som satsats på Datorn i Skolan, Datorn och Skolan och följande projekt, har hittills inte revolutionerat skolan. De som anammat tekniken har låtit den förstärka den ordinarie undervisningen, fördjupat den och underlättat vissa moment.¹⁰⁹ Återigen ett exempel på den

¹⁰⁹ Se vidare Riis m.fl. 1997; Haglund m.fl. 1997.

fördröjning av förväntade förändringar som Bourdieu kallar hysteresis-effekten. Den habitus lärare har utvecklat under decennier ändras inte även om några miljoner kronor satsas på datorinköp och lärarfortbildning i datahantering. En inkorporerad kompetens kräver starkare incitament för att rubbas. Därför förändras inte skolan i den takt som utbildningsplanerare och beslutsfattare önskar.

Tolkning av "det internationella" samt relationen mellan det nationella och det transnationella

Som tidigare framkommit har internationalisering i skolan en än längre historia än datalära och datorn som redskap. Ända sedan andra världskrigets slut – UNESCO bildade i november 1945 och startade sin verksamhet ett år senare – har internationella frågor och fredsfrågor i någon mån funnits med i skolvärlden. Möjlighet till fred och frihet för alla folk skulle kunna öka om människor från skilda kulturer skulle kunna komma varandra nära och därigenom förstå varandra. Det var också en av huvudtankarna bakom vänortsrörelsen som än idag fungerar på sina håll.

En liknande tankegång kan sägas ligga bakom de elev- och lärarutbyten som sker mellan länder och folk i dagens gymnasieskola genom stöd av projektpengar från EU, Skolverket, Nordiska Rådet m.fl. finansiärer. Gränsöverskridanden gäller kulturella, geografiska, religiösa och sociala gränser. Här vill jag påminna om en lärares motiv för att bjuda in berlinska gatubarn till Viktor Rydbergs gymnasium: att ge de svenska eleverna en möjlighet att få en, om än ytlig, inblick i en helt annan social värld än den de själva vistas i.¹¹⁰

Vid samma skola är inriktningen på den europeiska unionen stark – så stark att vi emellanåt varit benägna att säga att skolans förståelse av "det internationella" är liktydigt med den europeiska unionen som organisatorisk enhet. Ovanstående exempel med gatubarnen visar dock att det inte är så enkelt.

Ett ytterligare exempel som visar hur enkelspårig vår första tolkning var – att det internationella är lika med EU – är ett projekt som en australiensisk lärare bedriver på engelska vid skolan. Det kallas *Cooperative learning and complex instruction* där samarbetet mellan elever är ett väsentligt inslag.¹¹¹ Bland annat för att öka förmågan till samarbete med olika slags människor, får inte eleverna alltid välja själva med vilka de skall samarbeta i t.ex. ett projekt – lärare bestämmer då samarbetspartners. Ökat samarbete med andra än de närmaste vännerna uppmuntras av en lärare från andra sidan jordklotet – och på engelska – ett projekt med många bottenar.

¹¹⁰ Se även Sund-Tidholm 1997.

Trots dessa exempel – och det finns ytterligare andra – är ändå huvudintresset riktat mot EU. Projektet *Modern European Parliament* är ett gott exempel på den långsiktiga satsningen skolan gör i Europafrågor. Det är inte bara att resa iväg någonstans och genomföra en parlamentssession – det krävs stora och omfattande förberedelser genom att eleverna måste sätta sig in i de frågor Sverige driver i EU, vilka partier som driver vad, andra länders inställning till dessa frågor etc. Väl på plats gäller det att – på engelska – driva en svensk linje i opposition mot andra, skriva resolutioner och petitioner, ta emot lobbyister och uppvaktningar. Efter ”skoltid” umgås elever från olika länder med varandra, sociala kontakter etableras, somliga skaffar sig brevvänner och bygger på sikt kanske upp ett socialt kapital som kan utnyttjas vid senare studier utomlands.

Sammanfattningsvis tror jag det är korrekt att säga att den huvudsakliga tolkningen av ”det internationella” vid Viktor Rydbergs Gymnasium är liktydig med Europa och framför allt med EU. Som framkommit ovan finns även andra tolkningar – med andra ord, en ganska bred förståelse av ”det internationella”.

En likartad tolkning tror jag personalen vid Frans Schartaus gymnasium gjort. Även här står EU i centrum, men inte EU som institution och funktion som i fallet med projektet med Europaparlamentet vid gymnasiet i Djursholm, utan EU som ekonomisk enhet, som avgränsning för internationell handel och företagsamhet. Skolans lokala tillägg i form av Europamodulen ger en tydlig signal. Elevernas praktik vid svenska företag utomlands eller vid utländska företag är en annan viktig indikator på Europasamarbete. Franska och tyska är förutom engelska och spanska stora språk i Europa. Dessa språk viktläggs vid Schartau. Norden synes också få ett särskilt utrymme – en sjundedel av Europamodulen handlar om *Nordiskt perspektiv: gemenskap – särdrag*. Vi närvarade vid en redovisning av grupparbeten inom detta område i en klass; här behandlades nordiska tonsättare som Grieg, Sibelius, Peterson-Berger och Gade vilka jämfördes under uppspel av musikstycken.

Kungsholmens gymnasium skiljer sig från de båda andra gymnasierna genom att inte alls särskilt betona Europa i sin internationella framtoning. Skolan har många elever från alla möjliga länder inom och utom Europa genom sin IB-linje och många utländska diplomatbarn får sin gymnasieutbildning vid skolan. Det lokala tillägget ”Vårt globala ansvar” betonar allas vårt ansvar för hur det skall gå framöver vad gäller befolkning, försörjning, miljö med frisk luft och vatten. Vi informerades om att latinamerikansk och afrikansk litteratur läses inom det lokala tillägget.

¹¹¹ Projektet stöds finansiellt av Danderyds kommun.

Det nationella – det internationella

Rubrikens ordpar brukar ibland ställas mot varandra; antingen är en individ främst nationalist eller internationalist/kosmopolit. I våra samtal med elever och föräldrar har mesta tiden ägnats åt fördelarna med att vistas utomlands i studier, arbete eller andra verksamheter såsom idrott eller musik, värdet av att kunna behärska främmande språk och vikten av att känna till och ha deltagit i olika kulturella och sociala sammanhang. I diskussioner om framtiden kom vi ofta in på om eleverna/barnen skulle bosätta sig utomlands eller inte. Är eleverna i färd med att förstärka sitt transnationella kapital och utvecklas till kosmopoliter med hemmakänsla i varje världsstad eller förstärker de sitt kapital för att göra karriär i det lokala sammanhanget?¹¹² Dessa gymnasieelever borde följas upp om tio år för att vi säkrare skall kunna uttala oss om detta. Det troliga är att båda slagen finns representerade i vårt lilla material.

"Att vara svensk är något jag inte riktigt accepterar; att vi är bäst i världen, jag blir störd om jag träffar grannar utomlands. Jag skulle aldrig ha flaggstång och hissa en svensk flagga – barnen är ledsna för det. [...] Jag är inte 100% stolt över svensk kultur – är lockad av det här andra. [...] Jag utgår från att barnen inte kommer att bosätta sig i Sverige. Det hänger kanske samman med att jag också skulle velat bo någon annanstans. Jag var på väg att bosätta mig i Isreal, var förlovad. Men kvinnans ställning där är full av ofrihet. NN [dottern] blir inte svensk i Europa, utan europé."

"Vår son är både och [nationalist och internationalist], vill kunna hissa flaggan. Jag tror man måste vara nationell för att kunna vara internationell. När man är i USA vill man inget hellre än fara hem, och hemma vill man ut igen. [...] Min svåger är från Argentina, min syster bor i USA, hennes makes tidigare barn bor i Sverige och Argentina, mamman är från Brasilien, uppvuxen i New York hos morfar och mormor, gift med en amerikan. Många olika nationaliteter finns även inom Sverige. I vår familj är det inget märkvärdigt med olika nationaliteter i bekantskapskretsen och släkten. Våra barn har alltså kusiner i USA. [...] När vi kom hem sa vi just: tänk vad rent och fint vi har det i Sverige, barnen känner sig väldigt svenska. När jag var ung tyckte jag att Sverige inte var något vidare, var mer amerikan då, men nu är det tvärtom. Ju mer jag reser i USA dess mer europé blir jag. Amerikanare är annorlunda nu än då. Är inte tänd på att barnen ska åka och svälja allt med hull och hår. Sonen har sett båda sidorna. Han la märke till att t.ex. att en elev han träffade bara läste amerikansk historia under hela skoltiden. De kan gå genom hela skolan utan att läsa om någonting utanför det egna landet. Han kunde inte fatta detta, för honom var det otänkbart."

De flesta familjer i övre medelklassen ser det som fullständigt naturligt att låta barnen vistas utomlands och röra sig fritt i världen. Det är för övrigt inte enbart i övre medelklassen detta tycks naturligt. I en av de uppsatser som skrivits inom projektet internationaliseringen inom gymnasieskolans omvårdnadsprogram belysts. En del av dessa elever får delar av sin praktik förlagd i utlandet.¹¹³ De ungdomar som intervjuades i en Skolverksrapport säger sig alltid ha andra länder med i bilden då de tänker på sin framtid. Författarna till rapporten drar ut konsekvensen av sådana synpunkter och frågar sig: "Hur kan skolan på ett ännu bättre sätt

¹¹² Hannertz diskuterar i sin studie av utveckling av transnationellt kapital just sådana frågor. Se Hannertz 1996 s. 102–111.

¹¹³ Tidholm 1997.

förbereda elever på olika program, utifrån vars och ens förutsättningar, till ett framtida internationellt liv?”¹¹⁴ Framtida internationella liv synes oproblematiska.

I andra kretsar medför den starka inriktningen på att vistas i andra länder vissa problem. I somliga områden verkar det snarast vara ett tvång att resa utomlands, om vi skall visa tilltro till följande uttalande från en elev som själv studerat utomlands ett år.

”Många av de kamrater jag känner här i Villaby jagas ut av sina föräldrar i Europa. Varenda sommar har de gått på språkkurs; de är inte så lyckliga för det. Jag har bestämt själv att åka just till Tyskland. Det är väldigt fint att ha varit utomlands i vissa kretsar. Det kostar ju väldigt mycket pengar att skicka barnen varje sommar. Så har det inte varit för mig.”

Om relationen mellan det svenska och det utländska säger samme elev:

”Man blir aldrig så svensk som när man är i Tyskland. Kan prata i timmar om den svenska skärgården. Lyssnar på Radio Sweden. Jag har träffat på dem som tar avstånd från allt svenskt. Jag är mycket svensk. Jag längtar hem till Sverige, inte bara till familjen, utan till naturen, fjällen och så. Jag kan inte tänka mig att jobba i Tyskland för evigt. [...] Jag tror att i framtiden jag skulle vilja jobba på ett svenskt företag som har kontakter med Europa. Kommer inte att vilja bo utomlands. Hellre Sverige som hemmabas och jobba utomlands. Vi har en annan företagskultur; svensken passar inte så bra ute i Europa tror jag. Mer hierarkiskt utomlands, du är länge junior, när du blir chef blir de så allvetande och bestämmande. Jag tror inte det är så i Sverige. Om du ger dig in i Siemens talar jag sämst tyska av alla, men om jag jobbar på Ericssons talar jag bäst tyska av alla. Det är en skillnad. Är en stor fördel.”

En mamma blev plötsligt allvarlig när hon, under intervjun, kom att tänka på att hennes barn kanske skulle bosätta sig utomlands för gott. Tanken på att inte ofta nog få träffa sin barn och eventuella barnbarn gjorde henne betryckt. ”Först uppmuntrar vi dem att åka utomlands, sen vill jag att de ska vara hemma. De unga har så lätt att röra sig, har så stor resvana.” Längre fram i samtalet säger hon med viss bävan: ”Kanske blir det så att Sverige blir ett pensionärsviste för européer?” Denna kvinna tycker om Sverige, tycker om den jämställdhet och solidaritet som trots allt finns i vårt land. Hon tycks helst vilja att barnen studerar och berikar sig utomlands och senare återkommer och slår sig ned på hemmaplan, gör sin karriär i det lokala sammanhanget – i hennes närhet och helst i stil med den unge mannen i citatet ovan. Men, om en ny transnationell aristokratisk klass är under formering – en rörlig grupp med hemmahörighet i alla läger med sina barn spridda över jordens världsstäder – så måste förmodligen vissa traditionella värden som till exempel har med fysisk närhet att göra gå förlorade.

Vid diskussion av innehållet i den internationella undervisningen som bedrivs vid *Baccalauréat international*, som vi benämner IB i Sverige, skriver Anne-Catherine Wagner följande:

”Tillgången till en internationell kultur är alltså inte oförenlig med att vara rotad i den egna kulturen, eftersom det just är på villkor att eleverna och deras familjer är bundna vid sina ursprung som en blandning av

¹¹⁴ Skolverket rapport 92 s. 71–72.

nationaliteter kan vara 'berikande'. I skolorna går omsorgen om att producera en internationell identitet hand i hand med den systematiska iscensättningen av elevernas olika nationaliteter. [...] Det internationella kan alltså framstå som den harmoniska summeringen av de 'nationella arven'."¹¹⁵

En- eller tvåspråkighet??

Diskussionen om en- eller tvåspråkighet, dvs. all undervisning enbart på engelska eller undervisning på flera främmande språk, är så gott som färdigbehandlad tidigare i texten. Här skall endast tilläggas att vilken linje än skolan hade valt att följa, så var eleverna nöjda med sakernas tillstånd och ville inte ha det annorlunda. På Kungsholmens gymnasiums internationella sektion talas enbart engelska utom i undervisning av svensk litteratur. Där motiverade eleverna enspråkigheten med att de elever som inte kan svenska skulle komma utanför gemenskapen i klassen om även svenska skulle talas. Ett förkunskapskrav som framfördes var minst ett års studier utomlands i engelskspråkigt land – ett högt betyg från svensk grundskola säger ingenting om förmågan att tala, om ordförrådets omfattning eller språkets syntax. Allmänt sett verkar eleverna i engelskspråkig klass hålla med om att det är det enda rätta.

Den lärare som jag tidigare refererat till betraktade "engelskfixering som hysterisk". Hon betonade vikten av att undervisningen skulle vara transnationell och inte vare sig brittisk eller amerikansk. Även om engelska talades aldrig så mycket kommer språkets övertoner i form av gester och rörelsemönster inte fram i undervisningen. Hennes uppfattning var att ett språk måste läras på plats i landet ifråga – det är en omöjlighet att lära sig engelska bra i Sverige. Uppfattning står mot uppfattning. Låt mig för ett ögonblick återvända till Jean-François Battail för att ge ytterligare dimensioner åt språkfrågan. Han skriver att

"... världen kan struktureras på olika sätt. Ty ett språk är inte bara ett kommunikationsmedel utan också ett unikt redskap att förnimma världen, för att ställa frågor till den – och det är det som ställer översättaren inför svåra problem. Vi kan erfara helt och fullt endast det vi har ord för. Vissa tankar och känslor får bättre eller sämre grogrund i olika miljöer, allt beroende på befintliga eller bristande uttrycksmedel..."

Och vidare:

"I kommunikativt avseende kan språket inte isoleras från sitt samhälleliga och mänskliga sammanhang – och inte heller från sitt kulturella. Språkfärdighet och kulturkunskap, båda lika viktiga, är organiskt beroende av varandra. Den självklara humanistiska motiveringen för kulturkunskap låter sig här lätt förenas med starka nyttoargument. Ju större kulturell kompetens, desto bättre förutsättningar för lyckad kommunikation. Dessutom är kulturen den bästa draghjälp vid den språkliga inläringen, ty den skapar motivation."¹¹⁶

Företrädarna för Viktor Rydbergs gymnasium ser det, å andra sidan, som nödvändigt att bevara det svenska kulturarvet bland annat genom att läsa svensk litteratur på svenska, att öva

¹¹⁵ Wagner 1997 s. 6.

förmågan att föra debatter på svenska och att kunna skriva god svenska. Föreläsare för skolan hävdar nödvändigheten av att ha kunskap om svensk kultur för att kunna bli en god kosmopolit. Det nationella och det internationella är två sidor av samma mynt – båda måste främjas. Engelska hade stor plats men franska undervisas på franska, tyska på tyska och spanska på spanska.

På Frans Schartaus EU-gren fokuseras tyska i den ena klassen och franska i den andra. Vissa interna skolproblem sägs ha fördröjt utvecklingen vid skolan; vissa lärare noterade till och med en tillbakagång i det nystartade EU-projektet. Under hösten 1996 har en del nya funktionärer tillträtt sina tjänster och många ser förhoppningsfullt på framtiden. Språkprogrammet har ytterligare stabiliserats liksom samverkan mellan lärare med olika disciplinär tillhörighet.

På samtliga tre skolor synes man överens om att goda språkkunskaper är en nödvändig ingrediens i det transnationella kapitalet. Det som skiljer mellan skolorna är huruvida grundlig kunskap om svenskt språk och svensk kultur också är en viktig del i detta kapital.

Per aspera, ad astra

Per aspera ad astra betyder ungefär ”genom svårigheter mot stjärnorna”.¹¹⁷ Detta synes vara ett motto för de elever vi diskuterat skoltid och framtid med under 1996. De har i de flesta fall rapporterat om en hård arbetsbelastning; de flesta kvällar har ägnats åt skolarbete, efter långa dagar i skolan, förutom minst en av helgens dagar. Men de säger sig trivas med sina liv och sina skolor; de är helt införstådda med att det krävs hårt arbete om de vill ”komma någonstans”.

En noggrann planering krävs för att ge rum för allt det som är eftersträvänsvärt i elevernas ögon – erfarenhet från resor, kulturella upplevelser, tid för studier och tid för att sköta kroppen. Så gott som samtliga av våra informanter går regelbundet på gym, aerobics eller annan träning. De kvinnliga eleverna satsar framför allt på smidighet och de manliga på styrka. På väg till eller från skolan hann de flesta med ett gympapass – de gällde särskilt kvinnliga elever. Manliga elever har mer av systematisk träning i fotboll, landhockey eller tennis. En flicka hade tränat så mycket att hon fått en överrörlig rygg med svåra smärtor, vilket medförde att all träning måste upphöra. Intensiteten i träningen har givit skador redan i 18 års ålder!

I internationell konkurrens med elever och studenter från andra länder står det klart för många att man inte får ”slösa bort sin tid”. Elever och studenter från exempelvis England och Belgien är så mycket yngre än de svenska eleverna. En högskolestudent vi talat med berättade att engelska studenter kan vara färdigutbildade läkare eller jurister vid 23 års ålder. Svenska

¹¹⁶ Battail 1991 s. 14 och 16.

¹¹⁷ Efter Seneca. Även ibland översatt som ”genom hårda öden till klarheten”

studenter är 18–19 när de slutar gymnasiet, fem till fem och ett halvt års medicinska eller juridiska studier efter en eventuell militärtjänstgöring, ger dem ingen examen förrän tidigast i 25-årsåldern. Om de senare konkurrerar om samma arbeten, har den engelske studenterna redan två års yrkeserfarenhet när den svenska studenten just avslutat sin grundutbildning. Detta beror, enligt vår sagesman, på de brittiska privatskolorna som tidigt specialkultiverar sina elever.

De flesta vi samtalat med under året vill helst nå tjänster inom UD, SIDA eller efter studier i juridik och/eller ekonomi arbeta inom stora internationella koncerner. Huruvida de kommer att hamna utomlands eller i Sverige är naturligtvis en öppen fråga men under gymnasietiden hägrar en karriär utomlands för många. "Drivkraften var nationell, men den arena där ansträngningarna skulle noteras och vinna respekt var internationell", skriver Sverker Sörlin apropå hemförandet under olika vetenskapliga expeditioner under 1700- och 1800-talen.¹¹⁸ Drivkraften för dessa gymnasieelever är också den nationell, men deras samlade kapitaltillgångar kan noteras och vinna respekt på den internationella arenan – om kapitalackumulationen blir tillräckligt omfattande. Det är den inte efter genomgången gymnasium – det vi har studerat är enbart en passage på lägre nivå i deras ansträngningar att nå internationell prestige. Gymnasieutbildningen har förlorat sin betydelse *per se*; den fungerar numera framför allt som studsbräda för framtida universitetsstudier.

Vid alla skolor, inte bara de tre vi särskilt intresserat oss för i detta projekt, reser eleverna utomlands i stor utsträckning under hela sin skoltid. Många har studerat ett år vid high school eller college före eller under sin gymnasietid. Många har deltagit i månadslånga språkkurser utomlands framför allt för att förbättra betygen i exempelvis engelska, franska eller spanska. Intressant nog förkovrar sig merparten i USA – vad gäller engelskan – för att göra karriär i Europa. Andra utnyttjar sitt idrotts- eller musikintresse för att utöka sitt transnationella kapital.

På Frans Schartaus gymnasium träffade vi i den första europainriktade elevkullen som startade hösten 1992 på elever som hade alldeles speciella möjligheter att resa utomlands.¹¹⁹ En elev kom från en oerhört golfintresserad familj, alla vänner till familjen spelade golf, så också vår elev och hennes kamrater. Familjen reser ofta till Mallorca eller Portugal för spel. På hemmaplan ordnas tävlingar inom umgängskretsen. Hon hoppades på att få ett sholarship till USA – det skulle vara hennes chans att kunna läsa utomlands. I annat fall skulle företaget bli oöverstigligt dyrt.

¹¹⁸ Sörlin 1996 s. 161–174.

¹¹⁹ Här vill jag påminna om att den första elevkullen vid dåvarande EG-linjen hade ett svagare ekonomiskt kapital än senare elever. Detta torde bero på att eleverna som först sökte EG-linjen, gjorde det med kunskap blott om utökat språkprogram och praktik utomlands. De var inte alls ekonomiskt intresserade som senare elevkullar har visat sig vara.

En annan flicka i samma klass kom från en travintresserad familj där fadern gjort karriär från springpojke till en välbetald chefsposition. En äldre bror hade arbetat extra på Solvalla och lillasyster hade hoppat in som vikarie för sin bror vid ungefär 11 års ålder. Något år senare vaktade hon barn där, senare parkeringsvakt och så småningom vid 18 års ålder, avancerat till arbete i en programkiosk ”med värmeelement, telefon och TV”. Hela familjen var engagerad i travsporten och det är nog korrekt att säga att dess huvudsakliga sociala kapital utgjordes av nationella och internationella travkontakter. Detta trodde eleven skulle ge henne möjligheter till arbete utomlands och hon skulle säkert kunna bo hos någon familj om hon ville läsa utomlands. Dessa två sistnämnda exemplen visar vilka specifika möjligheter några elever med relativt blygsamt ekonomiskt kapital kan ha på grund av ett särintresse som renderar ett socialt kapital vilket i sin tur kan omvandlas till framgångsrika transnationella strategier.

I en Skolverksrapport som bygger på elevintervjuer skrivs att ”de mest beresta eleverna finner vi på det naturvetenskapliga programmet”.¹²⁰ Det handlar om resor med föräldrarna, tågluffning, besök hos släktingar och skolresor. Det kanske förhåller sig så statistiskt sett. Men i vårt material finns många elever vid samhällsvetenskapliga programmet som rest lika mycket som sina naturvetenskapliga kamrater.

Den valfrihet som kännetecknar dagens gymnasieskola utnyttjas kraftfullt av de elever vi träffat på. De som kan, väljer skola – det är nytt – program naturligtvis, vilket elever alltid gjort och kurser – också det en nyhet. Den ”kulturella friställning” Thomas Ziehe diskuterar ger utrymme för ungdomar att pröva och forma sina identiteter. De ungdomar vi ägnat oss åt i detta projekt synes dock inte ”lösrična från traditionerna” i meningen att *allt* är möjligt för deras del. Snarare har traditionen att förvalta sitt pund tagit en annan bana än tidigare. Vistelser och studier utomlands har fått ett långt större utrymme än för tidigare gymnasieelever.

En ny gymnasieskola och nya relationer mellan länderna i Europa kräver delvis nya utbildningsstrategier – något som vi har givit exempel på i vår rapport.

¹²⁰ Skolverket nr 92 s. 50.

Referenser

- Andersson I. "Protester mot globaliseringen oroar", s. A18 i *Dagens Nyheter* den 8 februari 1997.
- Asplund J. *Tid, rum, individ och kollektiv*. Stockholm: Liber Förlag 1985 (uppl. 1:2).
- Berg B., Broady D & Palme M. "L'enseignement secondaire et l'enseignement supérieur en Suède face à l'internationalisation" pp. 148–163 i *Les Élités: formation, reconversion, internationalisation. Colloque de Stockholm, 24–26 septembre 1993*. Éd. D Broady, M de Saint Martin, M Palme. Paris: CSEC, École des hautes Études en Sciences Sociales/ Stockholm: FUKS. Lärarhögskolan i Stockholm, 1995.
- Bourdieu P. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Polity Press 1989.
- Bourdieu P. *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity Press 1990.
- Broady D. *Sociologi och epistemologi*. Stockholm: HLS Förlag 1990.
- Broady D & Palme P. "Le champ des formations de l'enseignement supérieur en Suède — bilan de recherche", pp. 1—19 i de Saint Martin, M & Gheorghiu M. D. (éd.): *Les institutions de formation des cadres dirigeants. Étude comparée*. Paris: Maison des sciences de l'homme, Centre de sociologie européenne, Centre de sociologie de l'éducation et de la culture, novembre 1992.
- Börjesson M. *Mapping the "Paradigm" of Globalizational Theory(ies) and its Significance for Educational Research*. I manus 1996.
- Daun Å. *Den europeiska identiteten. Bidrag till samtal om Sveriges framtid*. Stockholm: Rabén & Sjögren 1992.
- Durkheim É. *L'évolution pédagogique en France*. Paris: P.U.F. 1969, 2a uppl. [1938]
- Ehn B & Klein B. *Från erfarenhet till text. Om kulturvetenskaplig reflexivitet*. Stockholm: Carlssons 1993.
- Europaskolan. Svensk utbildning i det nya Europa*. Red: Abrahamsson K, Fägerlind I, Husén T & Ringborg E. Stockholm: Fritzes Förlag AB 1995.
- Frykman J & Löfgren O. *Den kultiverade människan*. Stockholm: Malmö: Liber Förlag 1979.
- Gidlund J. "Nationalstaten och den europeiska integrationen" s. 65–128 i Gidlund J & Sörlin S: *Ett nytt Europa. Identitet och suveränitet i den europeiska integrationen*, Stockholm: SNS Förlag 1991.
- Gidlund J. "Staten och Europainstitutionerna" s. 97–154 i Gidlund J & Sörlin S: *Det europeiska kalejdoskopet*. Stockholm: SNS Förlag 1993.
- Haglund E, Nelzén L, Pelttari AC, Sörås P & Vesterlund B. "Man ska använda datorn mera nu". *En studie av fyra lärares och 18 elevers inställning till dator- och IT-användning i skolan*. Uppsats i pedagogik B, Uppsala universitet, ped. inst., maj 1997.
- Hannerz U. *Transnational connections. Culture, People, Places*. London: Routledge 1996.
- Harbsmeier M. "Skådespelets Europa. Den utomeuropeiska 'upptäckten' av Europa på 1800-talet utifrån afrikanska exempel", s. 139–160 i Granqvist R. (red.) *Villfarelsens blick. Essäer om resan som kultur*. Stockholm/Stehag: Symposium 1996.
- Heyman I. *Gånge hatt till ...* Göteborg: Daidalos 1995.
- Heyman I, Mattsson K & Pettersson S. *Reformarbete i gymnasieskolan*. Stockholm: HLS Förlag 1989.

- Holmberg B. *Användning av datakunskaper ett år efter avslutad utbildning inom omvårdnadsprogrammet*. D-uppsats vid Institutionen för pedagogik, enheten för vårdpedagogik, nov. 1996.
- Jensen, Karen: *Hjemlig omsorg i offentlig regi. En studie av kunnskapsutvikling i omsorgsarbeidet*. Oslo: Universitetsförlaget, 1992.
- Jonsson J.O. "Persisting Inequalities in Sweden" s.101–132 i Shavit Y & Blossfelt H-P. *Changing Educational Attainment in Thirteen Counties*. Westview Press Inc. 1993.
- Karlsson I. *Europa och folken. En europeisk nation eller nationernas Europa?* Stockholm: Wahlström & Widstrand 1996.
- Battial J-F. "Språket – både lås och nyckel" s. 12–19 i Nyhed C(red.) *Likt Ariadnes tråd... Om språkutbildning och samhällets förändringar*. Folkuniversitetet, SAF, SACO/LR och Exportrådet 1991.
- Oscarsson V. "Tredje världen – finns den?" s. 21–23 i *KRUT*, nr 3 1992.
- Palme M. *Högskolefältet i Sverige. En empirisk lägesrapport*. Stockholm:UHÄ, arbetsrapport 1989:4.
- Palme M *Valet till gymnasiet. En statistisk granskning av rekryteringen till gymnasiets linjer läsåret 1988/89*. Rapport från forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi nr 9. Institutionen för pedagogik, Lärarhögskolan i Stockholm 1994a.
- Palme M. *Gymnasieskolans sociala struktur i Stockholmsregionen. Före 1991 års gymnasiereform*. Preliminär rapport från forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi. Institutionen för pedagogik, Lärarhögskolan i Stockholm 1994b.
- Proposition 1990/91 *Växa med kunskaper – om gymnasieskolan och vuxenutbildningen*. Stockholm: Riksdagen.
- Pirinen I, Lundman L & Gustafsson M. *Gymnasiereformens genomförande vid Stockholms skolor läsåren 1992/93–1994/95*. Stockholm Skolor 1995:6.
- Robertson R. *Globalization. Social Theory and Global culture*. London: Sage 1994. [1a uppl. 1992]
- Sjöstrand W. *Källkritiska problem inom pedagogisk och historisk forskning*. Lund: Studentlitteratur 1972.
- Skolverket. *Globala och interkulturella frågor i undervisningen* 1995. [1a uppl. 1993]
- Skolverket, rapport nr 89. *30 gymnasieskolor i ett reformarbete*. En utvärdering av genomförandet av den nya läroplanen, Lpf 94 1995.
- Skolverket, rapport nr 92. *Individens skolkarriärer*. Intervjuer med tjugo ungdomar i gymnasieskolan 1995.
- Skolverket, rapport 99. *Skolans datorer 1995 – en kvantitativ bild*. 1996.
- SOU 1981:96 *En reformerad gymnasieskola*. 1976 års gymnasieutredning. Stockholm: Allmänna förlaget.
- SOU 1992:25 *Utvärdering av försöksverksamheten med 3årig yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Svensson A & Stahl P-A. *Framgång och misslyckanden i gymnasieskolan. En uppföljning av en årskull elever*. Rapport nr 17, Institutionen för pedagogik, Göteborgs universitet 1996.
- Sörlin S. *De lärdes republik. Om vetenskapens internationella tendenser*. Stockholm: Liber/Hermods 1994.
- Sörlin S. *Universiteten som drivkrafter. Globalisering, kunskapspolitik och den nya intellektuella geografin*. Stockholm: SNS Förlag 1996.
- Sörlin S. "Om hemförande" s. 161–174 i Granqvist R. (red.) *Villfarelsens blick. Essäer om resan som kultur*. Stockholm/Stehag: Symposion 1996.
- Thelin, Bengt: "Sverige, Europa och världen. Skolans internationalisering i ett historiskt perspektiv", s. 18–21 i *KRUT*, nr 3, 1994.
- Tidholm K. *Internationalisering vid gymnasieskolans omvårdnadsprogram*. C-uppsats i vårdpedagogik, enheten för vårdpedagogik, institutionen för pedagogik, Lärarhögskolan i Stockholm, 1997. (i manus)

- Torstendahl, R. *Introduktion till historieforskningen. Historia som vetenskap*. Stockholm: Natur och Kultur 1971.
- Utlandsstudier och internationella utbildningskontakter. Vad ska göras centralt, vem skal göra det och hur?* Ds 1993:76. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Wacquant L J D. "Toward a Social Praxeology: The Structure and Logic of Bourdieu's Sociology" s. 2–59 i Bourdieu P & Wacquant L J D. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Polity Press 1992.
- Wagner A-C. *De internationella skolorna och utbildningspraktikerna: specifika konstruktioner av det internationella*. Bidrag till konferensen Formation des élites et culture transnationale i Moskva 26–30 april 1996 [Översättning från franska av Cajsa Odeskans] 1997.
- Wigforss E. *Minnen 1 före 1914*. Stockholm: Tidens förlag 1950.
- Yebeo B. *Internationaliseringsmotivet förr och nu*. Malmö: Lärarhögskolan 1992.
- Ziehe T. *Ny ungdom. Om ovanliga läroprocesser*. Stockholm: Norstedts 1986.
- Ziehe T. *Kulturanalyser. Ungdom, utbildning, modernitet*. Stockholm: Symposion 1989.
- Åström L. *Fäder och söner. Bland svenska män i tre generationer*. Stockholm: Carlssons 1990.

Skeptronhäften

(Skeptron Occasional Papers)

ISSN 0284-0731

1. Anna Lena Lindberg, *"Men Gud förbarme sig, vilket Publikum!" Om konstpedagogikens rötter i Sverige*, 1987
2. Francine Muel-Dreyfus, *Folkskollärare och socialarbetare. Metodologiska kommentarer till den historiska sociologin*, 1987
3. Theresa Martinet, *En provensalsk bondkvinna och hennes män. Ett exempel på småborgerlig ackumulation*, 1987
4. Anna-Maja Johannesson, *Lärarnas villkor i de första decenniernas folkskola (1850—1880)*, 1989
5. Ronny Ambjörnsson, *The Honest and Diligent Worker*, 1991
6. Collège de France, *Förslag till framtidens utbildning*, 1992
7. Ulf P. Lundgrens skrifter 1966—1991. *En bibliografi*, utg. D. Broady/Boel Englund, 1992
8. Eva Trotzig, *"qvinnan bär hemmets trefnad på spetsen af sin synål."* Kvinnlig skolslöjd i Stockholms folkskolor *decennierna runt 1900*, 1992
9. Gisèle Sapiro, *Collective biographies and the theory of "literary field"*, 1996
10. Monique Pinçon-Charlot/Michel Pinçon, *Considérations sur l'enquête sociologique dans les beaux quartiers*, 1996
11. Andersson, Barbro/Englund, Boel/Heyman, Ingrid/Peterson, Bo/Peurell, Erik, *Recherches sur les champs de production culturel. Travaux récent ou en cours*, 1996
12. Jesper Svenbro, *Vägra läsa, vägra skriva. Attityder till det skrivna ordet i antikens Grekland*, 1997
13. Ann-Catherine Wagner, *Les stratégies transnationales en France*, 1997
14. Sandro Campana Wadman, *Det biologiska och det sociala. Marc Augé om sjukdom och andra olyckor*, 1997

Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi

(Sociology of Education and Culture Research Reports)

ISSN 1103-1115

1. Donald Broady/Mikael Palme, *Högskolan som fält och studenternas livsbanor*, 1992
2. Mikael Palme, *En "trygg" uppväxtmiljö*, 1992
3. Stig Elofsson, *Vad blev barnen? Rekryteringsstudier*, 1992
4. Annika Ullman, *De plåtslagarna! De plåtslagarna!*, 1992
5. Annika Ullman, *Humaniora som personlighetsfördjupning?*, 1992
6. Donald Broady, *Läsestycken för samhällsvetare*, 1994
7. Boel Englund, *Språk, argumentation och vetenskaplig verksamhet*, 1994
8. Kerstin Skog Östlin, *Fädernas kyrka i Sveriges television*, 1994
9. Mikael Palme, *Valet till gymnasiet*, 1994
10. Mikael Palme, *Gymnasieskolans sociala struktur i Stockholmsregionen före 1991 års skolreform*, 1994
11. Mikael Börjesson, *Det naturliga valet. En studie i studenters utbildningsval och livsstilar*, 1996
12. Richard Palmer, *Socio-Economic Spaces of Transnationally Connected Business Professionals*, 1996
15. Ingrid Heyman, *"...det är utbildningen som gjort att vi kommit någonstans". Studier av tre elitgymnasier med internationalisering på programmet*, 1997

